

Катар (Нежить)

Станіслав Лем

Станіслав Лем

Катар

Докторові Анджеєві Мадейському

НЕАПОЛЬ — РИМ

Останній день тягнувся як ніколи. Не тому, що я був неспокійний. Я не боявся. Зрештою, не було чого. Я й далі почував себе самотнім у різномовному натовпі. Ніхто не звертав на мене уваги. Мої опікуни не лізли перед очі, власне, я їх і не знав. Хоч я не вірив, що зі мною може статись якась біда через те, що спав у Адамсових піжамах, голився його бритвою, ходив його слідами понад затокою, а все ж нетерпляче чекав завтрашнього дня, аби скинути чужу личину. По дорозі зі мною теж нічого не станеться. Адже і в нього на автостраді не впала й волосина з голови. А єдину ніч у Римі я мав перебути під особливим наглядом. Я переконував себе, що мені просто хочеться швидше закінчити цю безрезультатну операцію, і хоча й кликав на допомогу всю свою розсудливість, та раз у раз збивався з денної програми.

Після купання я мав повернутися до "Везувію" лише на третю, але вже двадцять по другій опинився біля готелю, наче мене щось тягло туди. У номері напевно нічого не могло статись, тож я почав ходити вулицею. Цю вулицю я вже знав напам'ять. На розі перукарня, далі — тютюнова крамничка, бюро подорожей, а за ним, між будинками, — готельна стоянка. За готелем майстерня, в якій Адамсу зремонтували відірвану ручку валізки, а також невеличкий кінотеатр, де без перерви крутили фільми. Першого вечора я мало не зайшов туди, прийнявши рожеві кулі на афіші за планети. Але перед касою зрозумів, що помилився. То були гігантські сідниці. Тепер у непорушній спеці я пройшов до перехрестя, постояв біля торговця смаженим мигдалем і повернув назад. Торішні каштани вже закінчились. Подивившись люльки, я увійшов до крамнички й купив пачку сигарет "Кул", хоча звичайно ментолових не палю. Крізь вуличний гамір з гучномовців кінотеатру пробивалися зойки й хрипіння, наче з бойні. Торговець мигдалем покотив свого візка в затінок піддашся "Везувію". Можливо, колись це був вишуканий готель, але теперішнє сусідство свідчило про його повільний занепад. Хол майже порожній. У ліфті було прохолодніше, ніж у мене в номері. Я критично оглянув кімнату. Якщо пакуватися в такій спекоті, то на спітнілому тілі не триматимуться датчики. Я перейшов з пакуванням до ванної кімнати, яка в цьому старому готелі була завбільшки з кімнату. Тут теж парило, зате підлога була мармурова. Ставши під душ у ванні, ніжки якої мали форму левиних лап, і навмисне не витершись насухо, почав складати речі у валізи, стоячи босоніж на прохолодному мармурі. У несесері натрапив на твердий згорток. Револьвер. Я зовсім забув про нього. І зараз залюбки закинув би

його під ванну. Сховавши револьвер на дно великої валізки під сорочки, старанно витер груди і став перед дзеркалом, щоб начепити датчики. Раніше у мене на цих місцях були знаки на тілі, але тепер вони зникли. Відчувши під рукою між ребрами удари серця, прикріпив електрод. Другий, у заглибині ключиці, не хотів триматися. Я ще раз витерся і старанно притиснув пластир з обох боків, щоб міцно закріпити датчик. Вправності трохи бракувало, бо досі я не робив цього сам. Сорочка, штани, підтяжки. Їх я носив відколи повернувся на Землю. Дуже зручно, бо не треба раз у раз хапатися за штани, боячись, щоб вони не впали. На орбіті одяг невагомий, і коли повертаєшся, виникає цей "рефлекс штанів", звідки й необхідність підтяжок.

Зібрався. Весь план я тримав у голові. Сорок п'ять хвилин на обід, плюс сплата рахунку й одержання ключів, півгодини до автостради (з огляду на годину пік), десять хвилин у запасі. Зазирнув до шаф і поставив валізи біля дверей, вмився холодною водою, подивився на себе в дзеркало, чи не помітно датчиків, і спустився вниз. У ресторані було вже людно. Коли спітнілий кельнер поставив переді мною к'янті, я попросив його принести макарони з зеленню й каву до термоса. Поглядаючи на годинник, я саме закінчував їсти, коли гучномовець прохрипів: "Містера Адамса просять до телефону!" Побачив, як на моїх руках підіймаються волосинки. Підійти чи ні? З-за столика під вікном звівся товстун у строкатій сорочці й пішов до кабінки. Якийсь Адамс. Хіба мало на світі Адамсів? Зрозумів, що нічого не сталося, але розсердився сам на себе. Який же ненадійний мій спокій. Витерши масні губи, ковтнув гірку зелену таблетку, запив її рештою вина й пішов до адміністратора. Готель ще пишався своїми плюшами, оксамитами, підробленим під мармур ліпленням, але звідусюди тягло кухонною затхлістю. Наче аристократові відригувалося капустою. Оце й усе прощання. Слідом за порт'є, який віз мої валізи, я вийшов у густу спеку. Взята напрокат у фірмі Гертца машина стояла двома колесами на тротуарі. Чорний, як катафалк, "Хорнет". Я не дозволив порт'є класти валізи в багажник, бо там міг бути передавач, розрахувався з ним і сів у розжарену, мов піч, машину. Відразу спітнівши, сягнув до кишені по рукавички. Але даремно: кермо було обтягнене шкірою. В багажнику порожньо — то де ж передавач? Я виявив його на підлозі перед вільним сидінням, він був накритий обкладинкою ілюстрованого журналу, з якої на мене холодними очима втупилася гола блондинка з блискучим від слини язиком. Вголос я не сказав нічого, але коли машина рушила, в мені щось наче стиха зойкнуло.

Колони машин від світлофора до світлофора. Я хоч ніби й відпочив, проте був млявий, супився й трохи по-дурному посміхався, — певно тому, що з'їв повнісіньку тарілку макаронів, яких терпіти не можу. Досі небезпека ситуації зводилася лише до того, що я набрав ваги. За наступним перехрестям я увімкнув вентилятор. Він нагнітав лише розжарені вихлопні гази. Вимкнув. Машини по-італійськи сунули одна за одною. Об'їзд. У дзеркальцях — капоти й дахи. *La potente benzina italiana*[1] смердів чадом. Я затримався у хмарі вихлопів попереднього автобуса. Діти, всі в однакових зелених шапочках, витріщилися на мене крізь заднє скло. У животі наче лежала величезна галушка, голова пашіла. Прикріплений навпроти серця датчик при кожному оберті

керма зачіпав крізь сорочку за підтяжку. Розірвавши пакет, я розклав хустинки біля важеля швидкостей, бо в носі крутило, наче перед грозою. Я так розічхався, що й не помітив, коли Неаполь лишився позаду, розтанувши в морській блакиті. Машина вже мчала по Дель Соле. Досить вільно, як на годину пік. Я почував себе так, наче й не вживав плімазину. Очі лоскотало, з носа текло, в роті пересохло. Хотілося ковтнути кави, хоча в готелі я вже випив дві філіжанки. Але кава аж біля Маддалени. "Геральда" через якийсь страйк знову не було в кіоску. Між димлячими "фіатами" й "мерседесом" я увімкнув приймач. Передавали останні вісті. Розумів п'яте через десяте. Демонстранти підпалили... Представник приватної поліції заявив... Феміністичне підпілля попередило про нові дії. — Приємним альтом дикторка читала декларацію терористок, потім осудливу промову папи і відгуки преси. Жіноче підпілля. Нікого й нічим уже не здивуєш. Ми вже просто втратили цю здатність. Проти чого вони, власне, виступають? Проти тиранії чоловіків? Я не відчуваю себе тираном. Та, певно, й ніхто не відчуває. Біда плейбоєм. Що вони з ними зроблять? Чи духовних теж викрадатимуть? Я вимкнув радіо, мовби закрив сміттепровід.

Бути в Неаполі й не побачити Везувію — а я так і не побачив. До вулканів я ставився досить приязно. Ще батько півстоліття тому розповідав мені про них перед сном. Незабаром я теж буду старим, майнуло в голові, і ця думка видалась такою безглуздою, наче я сказав, що скоро стану короною. От вулкани — це щось поважне, справжнє. Репається земля, розтікається лава, падають будинки. Коли тобі п'ять років, все зрозуміло й чудово. Я фантазував, що дістався кратером аж до середини Землі. Батько заперечував. Шкода, що він не дожив, — ото б радів за мене. Важко навіть уявити вражаючу тишу тих безмежних просторів, коли чуєш чудові дзвони гаків при стикуванні носія й модуля. Моя кар'єра, щоправда, була недовга. Я не підійшов для Марса. Батько пережив би це, мабуть, важче за мене. То що — хай би вмер після мого першого польоту? Цинізм це чи тільки дурість — так спланувати смерть, щоб він склепив очі з вірою в мене? Може, краще слідкувати за рухом? Наздогнавши психоделічну[2] "лянчію", я зиркнув у дзеркальце заднього огляду. "Крайслера" тієї ж фірми Гертца не було й сліду. Щось блиснуло далеко позаду коло Маріанелли, але я не встиг роздивитися, чи то вони, бо машина відразу зникла. Ця звична коротка траса, напхана заклопотаним натовпом на колесах, лише мені давала перевагу в розгадці таємниці, не розкритої всією поліцією Нового й Старого світу; я єдиний віз у машині надувний матрац, ласті й ракетку не для відпочинку, а для того, щоб викликати на себе невідомий удар. Я даремно так розбурхував себе, бо чари цієї еккапади давно розвіялись, і мені вже думалося не про загадку смертоносної змови, а лише чи не вжити ще раз плімазину, бо з носа текло й далі. Байдуже, де той "крайслер". Передавач діє на сто миль. А в бабусі на горищі висіли штанці точнісінько такого кольору, як ця "лянчія". О шостій двадцять я збільшив швидкість. Якийсь час тримався за "фольксвагеном" з намальованими ззаду великими баранячими очима, що дивилися на мене з лагідним докором. Автомобіль — це підсилювач особистості. Згодом наздогнав земляка з Арізони з наклейкою HAVE A NICE DAY[3] на бампері Позаду мене й

попереду на дахах машин гніздилися моторні човни, водні лижі, мішки, вудлища, дошки для плавання, малинові й жовтогарячі клунки. Європа п'ялася зі шкіри, аби мати "a nice day". Шоста двадцять п'ять. Випроставши руку, я подивився, як і сотні разів, спочатку на пальці лівої, потім — правої. Не тремтіли. Це мало бути першою ознакою. А втім, чи можна бути певним у цьому? Адже ніхто нічого не знає.

Якби я затримав на хвилину подих, ото б Ренді злякався! Ну й ідіотська ж думка.

Віадук. Повітря залопотіло поміж бетонними стовпами. Зиркаючи вбік, я наче викрадав шматочки краєвиду. Зелений простір, замкнений на обрії горами, був чудовий. З лівої смуги мене зігнав плоский, мов блощиця, "феррарі". Я знову чхав залпами, наче лаявся. Переднє скло заляпане рештками розплющених мух, штани щільно облягали литки, мигтіння "двірників" разило очі. Коли я витягав нову хустинку, щоб витерти носа, пакет упав між сидіння й зашелестів на протязі. А як дивовижно поводяться речі на орбіті! Коли думаєш, що вже все закріплене, намагнічене, прив'язане, приклеєне пластирем, починається справжній цирк — роєм злітають ручки, окуляри, незакріплені кабелі звиваються, мов вужі, а найгірше — це крихти. Полювання з пилососом на кекс... А лупа з голови? Про закулісний бік космічного поступу людства ніде не пишеться. Тільки діти спочатку цікавились, як на Місяці роблять пі-пі...

Гори здіймалися бурі, спокійні, важкі і наче рідні. Одна з найпривабливіших прикмет Землі. Дорога змінювала напрям, сонячні квадрати пересувались по машині, і це теж нагадувало безмовний, урочистий рух світил на орбіті. День посеред ночі, одне поряд з іншим, як перед створенням світу, і сон про літання, що став явою, і якесь божевільне, остовпіле відчуття тіла, що все є так, як не повинно бути. Я був на лекції про локомоційну хворобу, але насправді все далеко не так. Це не просто нудота, а справжня паніка кишок і селезінки, пручання нутрощів, звичайно невідчутних, їхній протест. Мені жаль було їх, приголомшених. Ми захоплювалися Космосом, та наші тіла страждали від нього. Вони відразу ж зненавиділи його. Ми тягли їх туди, а вони ставали дибки. Тренування, звичайно, робили своє. Адже й ведмедя можна навчити їздити на велосипеді, та хіба ж він створений для цього? Посміховисько, та й годі. Ми не здавалися — і припливи крові до голови припинялися, кишки розслаблялися. Та це лише на якийсь час відсувало зведення поррахунків — кінець кінцем доводилось повертатися. Земля зустрічала нас убивчим навантаженням — випростати коліна й хребет було справжнім подвигом, голова падала на бік, мов олов'яна куля. Я знав, що так має бути, бачив, як дужі чоловіки соромилися, що не можуть кроку ступити, сам вкладав їх у ванну, щоб вода хоч на хвилинку звільнила їх тіла від ваги, а все ж чомусь вірив, що зі мною такого не буде.

Той бородатий психолог запевняв, що так буває з кожним. А згодом, коли людина знову звикає до тяжіння, орбітальна невагомість повертається ностальгічними снами. Ми непридатні для космосу і, власне, тому не відступимося від нього. Моя нога підсвідомо зреагувала на червоне світло. І я лише за мить зрозумів, що гальмую. Під колесами захрупотів розсипаний рис, крупинки ставали щораз більшими, як град. Ні,

це скло. Колона гальмувала все більше. Права смуга відгороджена конусами. Я намагався пробитися поглядом крізь нагромадження машин. Де? Здіймаючи під черевом хмару білої, наче борошно, куряви, на поле сідав жовтий вертоліт. Два збиті докупи кузови зі сплющеними капотами. Так далеко від дороги? А люди? Колеса знову захрипотіли по склу, ми ледве повзли мимо поліцейських, що махали: "Швидше! Швидше!" Поліцейські шоломи, "швидкі допомоги", ноші, колеса перекинутої машини ще крутяться, блимає поворот. Дорога куриться. Асфальт? Ні, мабуть, бензин. Колона звернула на праву смугу, від швидкості стало вільніше дихати. На сьогодні передбачається сорок трупів. Вирунув ресторан на мосту, обіч нього в темряві корпусів великої Area di Servizio[4] раптово спалахували вогні зварки. Я глянув на лічильник. Скоро буде Кассіно. На першому ж віражі мені раптом перестало крутити в носі, наче плімазин аж тепер продерся крізь макарони.

Другий віраж. Я здригнувся, відчувши раптом чийсь погляд, який незбагненим чином ішов знизу, наче хтось, лежачи горілиць під сидінням, стежив за мною. То сонячний промінь вихопив обкладинку журналу з блондинкою, що показувала язика. Не дивлячись, я нахилився й перекинув лискучий журнал на другий бік. Як на астронавта, сказав мені той психолог після тесту Роршаха, ви живете надто багатим внутрішнім життям. Я тоді викликав його на відвертість. А може, він мене. Він вважав, що страх буває двох видів: високий — від свідомості і низький — з нутрошів. Може, хотів мені полестити, запевняючи, що я надто хороший?

Небо витискало з себе хмарини, які зливалися в суцільну пелену. Скоро мала бути заправка. Я скинув газ. Мене випередив юнацького вигляду дідок: розпустивши довгі сиві патли на вітрі, він гнав уперед, не вимикаючи захриплої сирени — підстаркуватий Вотан. Я під'їхав до колонки. Поки машину заправляли, вихилив усе з термоса, лишивши на дні коричневий цукор. Скло так і залишилося не протерте, заляпане масними і кров'яними плямами мушиних решток" Від'їхавши далі, до котлованів, я вийшов з машини і випростався. Переді мною стояв великий торговий павільйон. Тут Адамс купив колоду карт для тарока, скопійованих з італійських карт XVIII чи XIX століття. Станція розбудовувалася, котлован для нового розподільника обрамляв білий, ще не втрамбований гравій. Скляні двері безшумно пропустили мене в павільйон. Всередині було порожньо. Сієста? Та ні, вже минула. Я пройшовся між ярусами барвистих коробок і штучних овочів. Білий ескалатор, що вів на другий поверх, рушив, тільки-но я наблизився, і зупинився, коли я обминув його. На екрані телевізора біля вітрин я побачив свій профіль, чорно-біле зображення тремтіло в сонячних відблисках. Сподіваюся, що насправді я не такий блідий. Жодного продавця. На прилавках купи дешевих сувенірів, стоси карт, мабуть, тих самих. Шукаючи поглядом продавця, я поліз до кишені по дрібні і почув, як надворі зашурхотів під колесами гравій. З білого "опеля", що різко загальмував, вийшла дівчина в джинсах і, обминувши рів, увійшла до павільйону. Стоячи спиною до входу, я бачив її на екрані телевізора. Вона зупинилася за кільканадцять кроків від мене. Я взяв з прилавка імітацію старого дереворита з зображенням Везувію, що димів над затокою. Далі лежали листівки з помпейськими

фресками, які так шокували наших батьків. Дівчина, подумавши, що я продавець, нерішуче ступила кілька кроків у мій бік. Ескалатор тихо рушив, а вона зупинилась — невеличка, в штанях. Я обернувся, збираючись вийти. В ній не було нічого особливого. Обличчя майже дитяче, невиразне, маленькі вуста, і лише те, що вона дивилася крізь мене широко розкритими очима й дряпала нігтем комірець білої блузки, змусило мене сповільнити біля неї ходу, і раптом вона з незворушним обличчям почала беззвучно падати навznak. Це мене так спантеличило, що в першу мить я навіть не зреагував, вона падала, як колода. Мені вдалося лише ослабити падіння, підхопивши її за оголені плечі, наче за її згодою я поклав її горілиць. Лежала, мов лялька. Збоку могло б здатися, що я нахилився над перекинутим манекеном, бо обабіч нас стояли манекени в неаполітанському вбранні, а я між ними. Взяв її руку. Пульс був слабенький, але рівний. Видно було кінчики зубів і краєчки білків, наче вона спала з напівзаплющеними очима. За сто метрів звідси машини під'їжджали до колонок, потім різко розверталися і, здіймаючи білу куряву, пірнали в гучний потік Дель Соле. Перед павільйоном стояли лише дві машини: моя й дівчини. Я поволі випростався. Ще раз поглянув на неї. Рука з тонким зап'ястям, яке я відпустив, плавно опускалася дотолу. Коли рука потягла за собою й плече, під пахвою серед світлого волосся я помітив дві невеличкі плямки — сліди подряпин чи мініатюрне татуювання. Це було щось схоже на руни, які я бачив колись у полонених есесівців. Але це, очевидно, були звичайні родимки. Я хотів знову схилитися до неї, ноги навіть злегка напружилися, але стримався. Пішов до виходу. Наче підкреслюючи закінчення сцени, ескалатор беззвучно зупинився. Біля виходу я озирнувся. Купа кольорових куль заступала дівчину, але я побачив її зображення в далекому телевізорі. Воно тремтіло. Мені здалося, що то вона здригнулась. Почекав ще трохи. Ні. Скляні двері послужливо випустили мене надвір. Перескочивши рів, я сів у "хорнет" і здав назад, щоб побачити номер "опеля". Німецький. Всередині з барвистої мішанини речей стирчала ключка для гольфа. Було над чим подумати в дорозі. Це нагадувало приступ тихої епілепсії, *petit mal*[5]. Бувають і такі форми, без конвульсій. Може, вона відчула наближення приступу й зупинилася, а коли входила до павільйону, вже втрачала притомність. Звідси й невидючий погляд, і павучий рух пальців на комірчику. Та могла бути й симуляція. На трасі я не помітив її "опеля". Щоправда, не дуже додивлявся, та й такі білі прямокутні машини трапляються часто. Я мовби під лупою розглядав кожну деталь, що впадала у вічі. В павільйоні мало бути хоча б двоє-троє продавців. Пішли всі разом перехилити по чарці? Дивно. Хоча зараз і таке буває. Пішли собі до кав'ярні, знаючи, що в цей час до павільйону ніхто не заходить. А дівчина під'їхала, бо воліла, щоб це сталося туї, а не на станції, не хотіла влаштовувати видовища для хлопців у комбінезонах Суперкортемаджіоре.

Як природно все пояснюється. Правда ж? А чи не занадто логічно? Їхала сама. А хто в такому стані їздить сам? А далі? Якби опритомніла, я не провів би її до машини, а постарався б відрадити від дальшої їзди. І що ж? Порадив би лишити "опеля" й пересісти до мене. Так зробив би кожен. І я теж, якби був тут звичайним туристом.

Мені стало гаряче. Треба було лишитись і вплутатись у цю справу, якщо вона того варта! Адже для цього я й був тут! Чорти б його взяли! Дедалі настійніше я переконував себе, що вона справді знепритомніла, і дедалі менше вірив у це. І не тільки в це. Хто б то лишив напризволяще торговий павільйон, та ще й такий, як цей універмаг. Хоч би касир мав бути на місці. А його не було. Щоправда, весь павільйон мов на долоні з кав'ярні по той бік котлована. Та й кому могло спасти на думку, що я сюди заїду? Нікому. Отже, так чи інакше, це не було організовано для мене особисто. А може, я мав стати невідомою жертвою? А власне, чиєю? Що ж, продавці, касир, дівчина — в одній змові? Це вже було нереально. Отже, звичайна випадковість. Знову те саме. Адамс доїхав до Рима живий. І сам. А інші? Несподівано згадав про ключку для гольфа серед поля. Боже милий, адже такі ключки...

Вирішив узяти себе в руки, навіть якщо й пошився в дурні. Як поганий, але впертий актор, повернувся до невдалої ролі. На наступній станції, не виходячи з машини, попросив камеру. Гарний брюнет у комбінезоні глянув на мої колеса: у вас безкамерні. А мені треба камеру! Розраховуючись, я поглядав на автостраду, щоб не проґавити "крайслера", та його не було. Через дев'ять миль я замінив справне колесо запасним. Замінив, бо так зробив Адамс. Присівши біля домкрата, я відчув, що припікає добряче. Незмащений домкрат скрипів, невидимі реактивні літаки краяли небо над головою, і це громове відлуння нагадувало мені корабельну артилерію над Нормандським плацдармом. Звідки цей спогад? Я і згодом бував у Європі, але вже в ролі офіційного експоната, щоправда, другої величини: як резервний, тобто фіктивний учасник марсіанської програми. Європа гідно демонструвала мені свій фасад, і аж тепер я пізнавав її якщо не ліпше, то, в усякому разі, без параду: смердючі від сечі вулички Неаполя з жахливими повіями, навіть готель, який ще пишався вчорашньою славою, змиршавів, його обсіли крамнички перекупників, порнокінотеатр колись не посмів би примоститися під боком такого сусіда. А може, це несуттєве, й мали рацію ті, хто твердив, що Європа псується з голови, з верхів. Бляха й інструменти аж пекли. Помивши руки кремом, я витер їх серветкою й сів у машину. Поморочившись над купленою на заправці пляшкою швепсу, я врешті відкоркував її й без ножики, що десь подівся. П'ючи гіркий напій, я думав про Ренді, який десь на траві слухає, як я п'ю. Подушечка над спинкою теж нагрілася, потилицю пекло. Асфальт на обрії мінився металевим блиском, наче вода. Грмить, чи що? Так. Грім. Гриміло, певно, й раніше, коли пролітали реактивні літаки, але досі всі слабші звуки поглинав невпинний гуркіт автостради. Та врешті, стихія піднеслася над цим шумом, розколола небо з іще золотавими, а над горами, вже просякнутими жовцю хмарами.

Дороговкази сповістили: Фрозіноне. Піт стікав у мене по спині, між лопатками наче хтось лоскотав пір'їнкою, а гроза, по-італійськи театральна, замість узятися до роботи як слід, страхала гуркотом без краплини дощу. Але сірі, мов осінній дим, гриви вже тяглися навколо, і, входячи в широкий віраж, я навіть зауважив місце, де навскісний туман притягає хмару до автостради. Полегшено зітхнув, помітивши на шибі перші великі краплини. Раптом линуло мов з відра.

Вітрове скло нагадувало поле бою, бо якийсь час я не вмикав "двірників", а коли вони нарешті зішкребли рештки комах, я вимкнув їх і з'їхав на узбіччя. Тут я мав простояти добру годину. Дощ ішов хвилями, лопотів по даху; попутні машини тягли за собою каламутні шлейфи водяного пилу, а я глибоко дихав. З прохиленого вікна дзюркотіло на коліна. Я запалив, ховаючи цигарку в долоні, ментолові не смакували. Проїхав "крайслер" металевого кольору, але крізь водяну запону годі було роздивитися, чи це той. Темнішало на очах. Блискавиці, тріск, — аби чимось зайнятися, я рахував секунди від спалаху до звуку, — а автострада гула й гуркотіла, ніщо не могло її паралізувати. Стрілки минули сьому — пора. Зітхнувши, я вийшов з машини. Холодний душ спершу був неприємний, але швидко збадьорив мене. Маніпулюючи з "двірниками", наче щось ремонтуючи, я поглядав на дорогу, але ніхто не звертав на мене уваги, поліції теж не було. Змокнувши до останнього рубчика, я сів у машину й рушив. Гроза минала, але темнішало чимраз швидше. За Фрозіноне дощ припинився, асфальт просихав, і від калюж на узбіччях низько стелився молочний туман, відбиваючи світло фар. Зненацька з-за хмар визирнуло сонце, неначе природі забаглося в останню перед ніччю хвилину з'явитись в іншому освітленні. В неземному рожевому сяйві я в'їхав на стоянку біля ресторану Павезе, розташованого на мосту, обсмикнув сорочку, аби не випирали датчики, й пішов нагору. "Крайслера" на стоянці не побачив. Нагорі натовп белькотів різними мовами і поглинав страви, не звертаючи жодної уваги на машини, що пролітали під мостом, мов кулі кегельбану. В мені, не знати коли, сталася зміна, я заспокоївся, власне, мені все збайдужіло, про дівчину подумав так, наче це трапилося багато років тому, випив дві кави, швепс із цитриною і, відпочиваючи, може, посидів би ще трохи, якби не збагнув раптом, що залізобетон діє мов екран, і вони не можуть спостерігати за моїм серцем. Між Х'юстоном і Місяцем таких проблем не виникає. Виходячи, я вмився в туалеті. Якось неприязно позираючи на себе в дзеркало, пригладив чуба, і знову в дорогу.

Я й далі мав зволікати. Їхав наче візник, який попустив віжки, довіряючи коневі. В голові було порожньо, я не снів наяву, я просто відключився, ніби мене взагалі не було. Колись я називав це "життям капусти". Але увага десь жевріла, бо зупинився точно за розкладом. Ця зупинка була приємна. Машина стояла перед узгір'ям, там, де автострада геометричним вирізом заглиблюється в його хребет. Через цей виріз, мов через великі ворота, було видно обрій, де бетонна смуга розгонисто пробивала наступний пологий горб. Це було схоже на виріз прицілу й мушки. Я протер скло, а оскільки закінчились серветки, мусив відчиняти багажник. Доторкнувшись до м'якого дна валізки, відчув вагу зброї.

Наче змовившись, усі майже одночасно ввімкнули фари. Переді мною відкрився великий простір. Дорога позад мене, в напрямку Неаполя, ясніла білими смугами, а в бік Рима червоніла, ніби по ній котилися жаринки. На дні долини всі гальмували, й червоний полиск весь час тремтів на одному відтинку траси — як стояча хвиля. І коли б дорога була ширша разів у три, це цілком би нагадувало Техас чи Монтану. Я стояв за кілька кроків від дороги, але був зовсім сам і весь віддався погідному спокоеві. Люди,

як і кози, потребують трави, але не усвідомлюють цього. Коли в невидимому небі прогуркотів вертоліт, я викинув цигарку й сів у машину. В середині ще зберігалася денна спека.

За наступними пагорбами безтіневі лампи денного світла сповістили про наближення Рима. Морок приховував постаті людей у машинах, а купи речей на верхніх багажниках набували загадкових обрисів. Усе ставало значущим і таємничим, ніби попереджало про щось невідоме й велике. Астронавт-дублер мусить мати в собі хоч один відсоток свинства, бо в глибині душі сподівається на промах тих, основних, а якщо не сподівається, то він бовдур. Згодом я мусив ще раз зупинитися — кава, плімазин, швепс і вода з льодом зробили своє, я відійшов від дороги і аж стрепенувся — здавалося, зник не лише рух, але й самий час. Обернувшись, почув запах квітів, що пробивався крізь сморід газів у ледь тремтячому повітрі. Що я зробив би, якби мені було тридцять років? Ет, замість сушити голову, краще застебнути штани і їхати далі. У темряві ключ запалювання впав між педалі, і я, щоб не вмикати світла, знайшов його навпомацки. Далі їхав ні сонний, ні тверезий, ні злий, ані спокійний — якийсь відчужений, зм'яклий і трохи спантеличений. Світло ліхтарів, вливаючись крізь вітрове скло, вибілювало мої руки на кермі й тікало назад, дороговкази впливали назустріч, мов привиди, а стики бетонних плит озивалися м'яким перестуком. Тепер треба направо, на кільце, щоб в'їхати в Рим із півночі, так само, як він. Я зовсім не думав про нього, для мене він був лише одним з одинадцяти, а всі його речі віддано мені абсолютно випадково. Ренді наполягав на цьому і, очевидно, мав рацію. Якщо вже щось робити, то робити якнайретельніше. Мене не бентежило, що я користуюся сорочками й валізами померлого, в перші дні було трохи не по собі лише тому, що це чужі речі, а зовсім не тому, що їхній власник помер. Траплялися зовсім безлюдні відтинки траси, й мені все ніби чогось бракувало. Крізь опущені шибки до кабіни лінуло наповнене пахощами квітів повітря; добре, що на трави впала ніч. Я навіть перестав підшморгувати. Психологія психологією, але все вирішив катар. Я був у цьому певен, хоч мене переконували в протилежному. І як добре подумати, то воно так, бо хіба ж на Марсі є трава? Отже, чутливість на пилок зовсім не ґандж. Так то воно так, але ждесь у примітках моєї персональної справи мусило бути зазначено: "алергік", тобто неповноцінний. А отже, резервний. Це те саме, що найкраще підструганий олівець, яким врешті-решт не поставлять і крапки. Христофор Колумб у резерві — гарно звучить, чи не так?

Навпроти сунула довга колона, й кожна машина сліпила очі. Доводилося по черзі заплющувати то праве, то ліве око. А чи не заблукав я часом? Якось не помітив, що з'їхав з автостради. Та мені стало байдуже, ну й що такого? Їдь собі в ніч, та й годі. У скісному світлі високого ліхтаря з'явилася таблиця: "ROMA TIBERINA"[6]. Нарешті. Нічний Рим з наближенням до центру сповнювався світлом і рухом. Добре, що готелі, які я мав відвідати, розташовані неподалік один від одного. В кожному з них тільки руками розводили — місць немає, сезон у розпалі, і я знову сідав за кермо. В останньому готелі був вільний номер, але я зажадав тихого, в боковому крилі, порт'є

витріщився на мене. Я з жалем хитнув головою й повернувся до машини.

Порожній тротуар перед готелем "Хілтон" заливало яскраве світло. Зупиняючись, я не помітив "крайслера", й мене вразила думка, що вони десь зазнали аварії, тому я й не бачив їх дорогою. Машинально зачинив дверцята й у віддзеркаленні, що ковзнуло по шибі, зауважив "крайслера". Він зупинився за стоянкою, в півтіні між ланцюгами й знаком заборони стоянки. Я рушив до готелю. Темний "крайслер" здавався порожнім, але одна шиба була навівopusнена. Коли я проходив кроків за п'ять від нього, там зажеврила цигарка. Хотілося хоч рукою махнути, але я стримався, рука лише здригнулась, я пхнув її в кишеню й увійшов до холу.

Цей незначний інцидент означав лише кінець одного розділу й початок наступного, але в холодному повітрі ночі все набувало надприродної виразності: силуети машин на стоянці, моя хода, візерунок бруку. І те, що я не зміг привітати їх навіть помахом руки, викликало роздратування.

Досі я дотримувався хронометражу, як учень розкладу, не замислюючись посправжньому над тим, що людина, яка переді мною їхала цією дорогою, так само зупинялася, пила каву, кружляла нічним Римом від готелю до готелю, закінчила свій шлях у "Хілтоні", бо звідти вона вже не вийшла. Лише зараз у ролі, яку я грав, мені вчувся глум, кинутий долі виклик.

Молодий швейцар у рукавичках, манірний від своєї значущості, а може, просто зі сну, вийшов за мною до машини й узяв запорошені валізи, а я бездумно всміхався його блискучим гудзиком. У холі було безлюдно, другий здоровило поставив мій багаж у ліфт, і той задзенькотів, наче музична шкатулка. Мене ще тримав у полоні ритм дороги, засівши в голові надокучливою мелодією. Швейцар зупинився, відімкнув подвійні двері, засвітив світильники й верхнє світло у спальні й кабінеті, поставив валізи й залишив мене самого. З Неаполя до Рима — рукою подати; однак я відчував втому, не таку, як завжди, а напружену. Мені було дивно. Почував себе так, наче чайною ложечкою випив банку пива — ледь п'янка порожнеча. Пройшовся кімнатами. Ліжко низьке, отже, під нього зазирати не треба, відчиняв шафи, добре знаючи, що в жодній з них не зачаївся вбивця, — коли б то було так просто! — але я діяв так, як мав діяти. Підняв простирadlo — подвійний матрац, регульоване узголів'я, якимсь не вірилось, що я можу не встати з цього ліжка. Ну, як так? Людина створена зовсім недемократично. Центр свідомості, голоси справа і зліва — все це лише видимість парламенту, є ще катакомби, які потрясають людиною. Євангеліє від Фрейда. Перевірівши кондиціонер, відкрив і закрив жалюзі, стелі гладенькі, ясні — куди там корчмі "Під Трьома Відьмами". Там же виразна, відверто жахлива небезпека — балдахін над ложем, який спадає на того, хто спить, і душить його. А тут ні балдахіна, ні пишної романтики. Крісла, письмовий стіл, килими — все підібрано зі смаком, звичні елементи комфорту. Чи вимкнув я освітлення в машині?

Вікна виходили на інший бік, тож я не міг перевірити, але здається, що вимкнув. А коли й забув, то хай у Гертца серце болить. Я завісив штори, роздягнувся, недбало відкинувши штани й сорочку. Обережно зняв датчик. Після душу треба буде

прикріпити знову. Відчинив більшу валізу. Коробка пластиру лежала зверху, але ножичок не було. Я стояв посеред кімнати на пухнастому килимі, в голові трохи тиснуло. Та вони ж у портфелі! Я нетерпляче смикнув замок, разом з ножичками випала реліквія — залите в пластик жовте, мов Сахара, фото Синуса Аврори, мій планований посадочний майданчик номер один. Фото лежало на килимі біля моїх босих ніг, прикре, безглузде і значуще. Взявши його, я знайшов при яскравих лампах денного світла десятий градус північної широти й п'ятдесят другий східної довготи, а вище — патьоку Босфору Прикрашеного з тропічною формацією під ним. Місця, по яких я міг би пройти. Постоявши трохи, я, замість сховати фото до валізки, поклав його на нічний столик обіч телефону й пішов у ванну.

Душ працював чудово, вода була сотнями гарячих цівок. Цивілізація починається з протічної води. Каналізація в палаці царя Міноса на Криті. Котрийсь із фараонів звелів зліпити з бруду, що змивали з нього протягом усього життя, цеглину, й покласти в узголів'ї смертного ложа. Кожне обмивання трохи символічне.

Ще хлопцем я не мив машини, якщо помічав найменшу подряпину, і, лише усунувши дефект, воскував і полірував поверхню. Хоча що я міг тоді знати про властиву всім релігіям символіку чистого й нечистого? У помешканнях за двісті доларів я ціню лише їхні ванни. Людина почуває себе так, як її шкіра. У дзеркалі на всю стіну відбився мій намілений торс зі слідом електрода, що нагадав мені Х'юстон, і незагорілі під плавками стегна. Я пустив воду сильніше, й труби жалібно завили. Визначити кривизну труб, аби вони ніколи не резонували, — з цим гідравліки ніяк не можуть упоратися. Скільки ж непотребу в моїй голові. Я витерся першим-ліпшим рушником і, лишаючи мокрі сліди, пішов до спальні голий. Приліпив серцевий датчик і, замість лягати, сів на ліжку. Прикинув: разом із тими, що в термосі, я випив щонайменше сім філіжанок кави. Колись заснув би, як ховрах, та тепер уже знаю, що таке безсонні ночі. У валізці був секонал, прихований мною від Ренді, — засіб, рекомендований астронавтам. Адамс не мав нічого такого. Очевидно, йому спалося чудово. Вжити зараз таблетки було б нечесно. Я забув погасити світло у ванній. Перемігши нехіть, устав. У півмороці помешкання видавалося більшим. Я стояв голий спиною до ліжка, не знаючи, що робити. Так, треба ж замкнути двері. Ключ має лишитися в замку. Номер той самий — 303. Про це подбали. Ну, то що? Я шукав у собі страху. Щось невиразне ворухнулось в глибині душі, трохи соромно, та що вдієш — я не знав, звідки цей неспокій — передчуття безсонної ночі чи агонії? Всі ми забобонні, хоча не всі усвідомлюємо це. Ще раз увімкнувши нічного світильника, оглянув усю кімнату — вже з неприхованою недовірою. Валізи напіввідчинені, речі безладно розкидані по кріслах. Справжнісінька генеральна перевірка. Револьвер? Ідіотизм. З докором похитав головою, вже лежачи, погасив світло, розслабив м'язи й почав розмірено дихати.

Вміння засинати о визначеній годині було істотною частиною підготовки. Зрештою, хіба ж не сидять унизу в машині двоє людей, втупившись в осцилоскоп, на якому мої легені й серце при кожному порусі малюють блискучу лінію? Двері замкнені зсередини, герметичні вікна, що мені до того, що він лягав о цій же годині в це саме

ліжку.

Безперечно, між "Хілтоном" і корчмою "Під Трьома Відьмами" була величезна різниця. Я уявив собі повернення. Не повідомивши про себе, під'їжджаю до будинку, а ще краще лише до аптеки, далі йду пішки, наче повертаюся з прогулянки, хлопці, які вже прийшли зі школи, помічають мене і стрімголов збігають сходами вниз, — і тоді я згадав, що маю випити джину. Якусь мить вагався, спершись на лікоть (пляшка лишилась у валізці), сповз таки з ліжка, навпотемки дістався до столу, намацав під сорочками плоску пляшку, налив повнісіньку закрутку, аж по пальцях потекло. Вихилив металевий келишок до дна з тим самим дурнуватим відчуттям, що граю в самодіяльній виставі. Роблю, що можу, — пробував виправдатися перед самим собою. Повернувся до ліжка, розчинившись у темряві; торс, руки, ноги зникли, засмага зливалася з темрявою, лише стегна відсвічували блідим пругом. Я вмоствився, відчуваючи, як алкоголь розходитьсь теплом у шлунку, стусонув кулаком подушку: на, маєш, дублере. Натягнув ковдру й знову почав рівно дихати. Впав у напівсон, в якому рештки свідомості може здмухнути лише повна пасивність. Мені вже щось марилося. Я літав у повітрі. Цікаво, що такі польоти вві сні я відчував до перебування на орбітальній станції. Вперті катакомби мого мозку наче не бажали враховувати жодних поправок досвіду. Політ уві сні — це фікція, бо тіло зберігає звичну орієнтацію, а рухи рук і ніг такі ж, як і наяву, тільки плавніші й легші. Насправді на орбіті це відбувається зовсім інакше. М'язи в цілковитому безладді. Хочеш щось відсунути — й летиш назад, хочеш сісти, а підтягаєш ноги до підборіддя, а коли зробиш цей рух різкіше — то ще й нокаутуєш себе коліном. Тіло поводитьсь як навіжене, хоча насправді воно просто звільнене, позбавлене благодійного опору, який йому завжди чинить Земля.

Прокинувся від того, що вже не міг дихати. Щось м'яко, але непоступливо не давало мені ковтнути повітря. Я зірвався з простертими руками, наче хотів схопити напасника. Сидячи на ліжку, важко приходив до тями, мовби здираючи з мозку невідчепну липку павутину. Крізь шпару між шторами до кімнати падав відблиск живого срібла вулиці. В його мерехтінні я розгледів, що в кімнаті нікого немає. І далі не міг дихати, ніс був закладений, мов забетонований, вуста спеклися, язик пересох. Напевно, я страх як хропів. Мені навіть здалося, що саме це хропіння долинало до мене крізь залишки сну, коли я вже прокидався.

Встав, трохи заточуючись, бо хоча й отямився, сон і далі тиснув на мене нерухомим тягарем. Обережно нахилившись, намацав за гумкою в бічній кишенці трубочку пірабензаміну. У Римі, напевно, теж зацвіли трави. На півдні їхні китиці завжди рудішають найшвидше, а згодом ця хвиля половіння прокочується по всіх широтах. Це знають усі, хто все життя приречений на сінну лихоманку. Минула друга. Я трохи непокоївся, чи не вискочать з машини мої охоронці, помітивши в осцилоскопі, як вистрибує моє серце, тож знову ліг, поклавши голову боком на подушку, аби швидше минув набряк слизової носа. Лежав, наслухоючи одним вухом до дверей, чи не йде непотрібна підмога. Панувала тиша, й серце забилося у звичному ритмі.

Я вже не згадував про дім, може, не хотілося, а може, вирішив, що не варто втягати

дітей у цю справу. Не засне він, бачите, без дітей! Для цього досить і йоги, адаптованої для астронавтів доктором Шарпом та його помічниками. Я знав її як "отченаш" і застосував так успішно, що мій ніс догідливо засвистів, помалу пропускаючи повітря, пірабензамін без протверезуючого додатку проник у мозок і заволік свідомість характерною, трохи наче нечистою, каламутною сонливістю, і я, непомітно для себе, міцно заснув.

РИМ — ПАРИЖ

О восьмій ранку я пішов до Ренді в досить добромu настрої, бо розпочав день з плімазину, після якого, незважаючи на задушливу спеку, в носі не крутило. Готелю, в якому зупинився Ренді, було далеко до "Хілтона". Він містився неподалік від Іспанських сходів на мощеній римською бруківкою вуличці, геть заставлений машинами. Забув, як вона називається. Чекаючи на Ренді у вузькому приміщенні, що правило за хол, адміністраторську й кав'ярню, я переглядав куплену по дорозі "Геральд", зацікавився переговорами "Ейр Франс" з урядом — мені аж ніяк не подобалася перспектива стирчати в Орлі. Страйкувала наземна обслуга аеропорту, однак літаки Париж приймав, як і досі.

Невдовзі з'явився Ренді. Якщо зважити на безсонну ніч, він виглядав непогано, дивився, правда, трохи осоловіло, але ж невдача була очевидною. Нам лишився Париж, остання соломинка надії. Ренді хотів сам відвезти мене в аеропорт, але я заперечив, хотів, щоб він виспався. А Ренді запевняв, що в його номері заснути неможливо, тож я пішов з ним нагору. Кімнату справді заливало сонце, а з відчиненої ванної замість прохолоди тягло випарами лазні.

На щастя, панував азорський антициклон, було досить сухо, тож я, звернувшись до своїх професійних знань, затягнув штори, намочивши їх знизу, аби поліпшити циркуляцію повітря, трохи повідкручував усі крани й після цієї самаритянської операції попрощався з Ренді, запевнивши, що подзвоню, якщо дізнаюся щось конкретно. В аеропорт я поїхав на таксі, заскочивши по свої речі в "Хілтон", і вже близько одинадцятої котив візок з валізами до прийомного конвейера. В новому римському аеропорту я був уперше, тому розглядався за його розрекламованими в пресі чудесами технічного забезпечення, й гадки не маючи, як докладно мені доведеться їх пізнати.

Газети, вітаючи відкриття цього аеровокзалу, галасували, що він покладе край усім замахам. Лише засклений зал відправки був такий, як і всюди. Будівлю, схожу згори на бубон, заповнює мережа ескалаторів і доріжок, які непомітно профільтровують людей. Останнім часом зброю стали проносити по частинах, складаючи її в туалеті літака, тому італійці першими відмовились від магнітометрів. Зондування одягу й тіл виконують ультразвукові коливання на ескалаторі, а дані цього нечутливого контролю підсумовує комп'ютер, класифікуючи запідозрених у контрабанді. Писали, що ці коливання виявляють кожну пломбу в зубі й пряжку на підтяжках. Від них не сховається навіть безметалевий заряд.

Новий аеропорт неофіційно називають Лабіринтом. Під час пробного пуску детективи кілька тижнів намагалися пронести через ескалатори зброю, сховану

найхитромудрішим чином, і жодному буцімто це не вдалося. Лабіринт став до ладу у квітні і відтоді працював без особливих інцидентів, якщо не зважати на людей, виловлених з речами настільки дивними, наскільки й невинними, як дитячий пістолет чи його силует з фольги. Одні експерти доводили, що це психологічна диверсія одурених терористів, інші — що спроба визначити справжні можливості фільтрів. Юристи мали мороку з цими псевдоконтрабандистами, наміри яких були недвозначними, але не підлягали покаранню. Єдиний серйозний випадок стався того дня, коли я покинув Неаполь. Один азіат, коли його викрили прилади, викинув справжню бомбу на так званому "мосту зітхань" посеред Лабіринту. Заряд вибухнув у глибині залу під мостом, не завдавши жодної шкоди, якщо не зважати на переполох серед пасажирів. Тільки й усього. Тепер мені здається, що всі ті незначні випадки були підготовкою до операції, в якій нову оборону мав прорвати новий тип нападу.

Рейс було відкладено на годину, бо "Аліталія" ніяк не могла з'ясувати, хто нас прийме — Орлі чи аеропорт де Голля. Я пішов переодягатися, бо в Парижі теж передбачалося 30 градусів у тіні. Не міг згадати, в якій з валіз були сорочки-сіточки, і мусив пхатися до ванних кімнат з багажним візком, який не вміщався на ескалаторі. Я довго блукав пандусами підземелля, доки якийсь раджа не показав мені дорогу. А може, то був і не раджа, бо англійської він майже не знав. Тільки й того, що був у зеленому тюрбані. Цікаво, чи він скине його в душовій? Адже він теж прямував туди. Через те мандрування з візком я згаяв стільки часу, що мусив нашвидку прийняти душ і переодягтися в полотняний костюм і шнуровані полотняні черевики. Всі дрібниці я запакував з несесером до валізи і здав у багаж. Від пункту реєстрації йшов з порожніми руками. Це виявилось розумним кроком — навряд чи мікрофільми, сховані в несесері, вціліли б у "бойні на сходах".

Кондиціонери в залі працювали з переборами — в деяких місцях тягло справжнім холодом, а в інших — парило. На паризькому напрямку дихало теплом, тож я накинув куртку наопашки. Це теж виявилось щасливим кроком. Кожен з нас отримав "перепустку Аріадни" — пластиковий пенал для квитків із запресованим електронним резонатором. Без цього до літака не ввійдеш. Відразу за турнікетом починався ескалатор, такий вузький, що пасажир мусив йти один за одним. Це трохи нагадувало Тіволі, а трохи Діснейленд. Спершу крутий підйом, далі сходи складаються з доріжки над залом, залитим денним світлом. І, незважаючи на освітлення, дна не видно, воно ховається в мороці. Не знаю, як досягнуто такого ефекту. За "мостом зітхань" доріжка звертає вбік і, знову стаючи сходами, стрімко підіймається вгору через цей самий зал, який можна впізнати хіба по ажурному склепінню, оскільки ескалатор з обох боків закривають алюмінієві плити з міфологічними сценами. Що далі — мені не судилося дізнатися. Розрахунок усього переміщення подорожніх простий: "перепустка" пасажира, який везе щось підозріле, повідомляє про це безперервним свистом. Помічений, він не може втекти вузьким ескалатором, а пасажі, що лунають над залом у цей час, мають вплинути на його психіку й змусити викинути зброю. В залі реєстрації оголошення двадцятьма мовами застерігають, що кожен, хто має зброю й

вибухівку, ризикує своїм життям, якщо спробує тероризувати інших пасажирів. Цю таємничу погрозу трактували по-різному. Говорили навіть, що за алюмінієвими щитами сховано снайперів, але я в це не вірив.

Рейс був зафрахтований, але "боїнг" виявився завеликим для замовників, і каси продавали квитки на вільні місця. Цим скористалися такі, як я, що купували квитки в останню хвилину. "Боїнг" найняв якийсь консорціум банків, однак мої найближчі сусіди аж ніяк не схожі були на банкірів. Першою стала на ескалатор бабуся з паличкою, далі блондинка з песиком, тоді я, маленька дівчинка і японець. Озирнувшись згори, я побачив лише плаhti газет, розгорнутих кількома чоловіками. Мені кортіло оглянутися, і я запхав свою "Геральд" за підтяжки на грудях, мов пілотку.

Блондинка в обшитих перлинами штанях, таких тісних, що ззаду було видно контури трусиків, тримала опудало песика. Песик, мов живий, кліпав очима. Вона нагадувала мені блондинку з журналу, що була моєю супутницею до Рима. Дівчинка з жвавими оченятами була в білому одязі, мов лялька. Японець, ненабагато вищий за неї, мав вигляд завзятого туриста. Здавалося, він щойно вийшов від першокласного кравця. На картатому застебнутому піджаку перехрещувалися ремінці транзистора, бінокля, великого фотоапарата "Ніккон-6". Коли я озирнувся, він саме розстібав футляр, наче збирався фотографувати чудеса Лабіринту. Сходи саме склалися в доріжку, аж тут почувся протяглий писк. Я обернувся. Писк ішов від японця. Дівчинка тривожно відсунулася від нього, притискаючи до грудей торбинку з "перепусткою", а він з незворушною байдужістю підкрутив звук транзистора. Наївно думав, що заглушить писк: це було лише перше попередження.

Ми пливли над великим залом. Обабіч доріжки вилискували під променями постаті Ромула, Рема, вовчиці, а "перепустка" японця вищала вже пронизливо. Натовп здригнувся, але ніхто не озвався й словом. А японець і оком не змигнув. Добру хвилину він стояв серед усе голоснішого виття із скам'янілим обличчям, лише піт великими краплинами вкривав його чоло. Потім, вихопивши "перепустку" з кишені, одчайдушно намагався щось зробити з нею. В колі мовчазних поглядів він, мов навісний, шарпав її. Жодна жінка не скрикнула. Мені ж було просто цікаво, як його виловлять з-поміж нас. Коли "міст зітхань" скінчився і доріжка почала повертати, японець раптом присів так низько, наче несподівано провалився крізь землю. Я не відразу зрозумів, що він там робить. А він, вихопивши з футляра свій "ніккон", відкривав його. Доріжка йшла по прямій, але східці саме почали виступати, перетворюючись на ескалатор другого "мосту зітхань", власне, на сходи, що повертають навскоси через великий зал. Випроставшись, японець вихопив з "ніккона" округлий циліндричний предмет, напевно, більший за долоню, що заяскравів цукровими голочками. Це була безметалева корундова граната з литим зубчастим корпусом без ручки. Японець обіруч притиснув гранату до уст, мовби цілючи її, і лише коли відірвав від обличчя, я зрозумів, що він висмикнув запал — кільце лишилося в зубах. Я кинувся до гранати, але встиг лише доторкнутися до неї — японець, ударивши мене в коліно, раптом кинувся назад, збиваючи людей з ніг. Ліктем я потрапив дівчинці в обличчя, удар відкинув мене на

поруччя, я знову зіткнувся з нею й, перевалившись тілом через поруччя, потяг за собою. Обое полетіли донизу. Я відчув удар чогось твердого в поперек і потрапив із блиску в морок.

Я чекав удару об пісок. Газети не писали, що вкриває дно залу під мостами, але підкреслювали, що вибух гранати не заподіяв ніякої шкоди. Отож я розраховував на пісок і тому підігнув ноги. Але замість піску відчув щось м'яке, податливе, мокре, воно розступилося піді мною, мов піна, а нижче була крижана рідина, одночасно мене аж до кісток струсонувало громом вибуху. Дівчинку я загубив. Ноги потрапили в грузький мул чи болото, і я весь почав занурюватись у нього, розпачливо б'ючи руками, доки не опанував себе й не заспокоївся. У мене була хвилина, а може, трохи більше, аби вибратися звідти. Спершу подумати, тоді діяти. Цей резервуар своєю формою призначений гасити ударну хвилю. Отже, не чаша, а швидше лійка, викладена в'язкою масою, наповнена водою з товстим кожухом піни. Загрузнувши по коліна, я перестав даремно рватися догори, присів по-жаб'ячому, намацав дно випростаними руками. Підйом був справа. Загрібаючи руками, мов лопатами, поповз угору, з величезним зусиллям витягаючи ноги з мазюки. Сповзаючи по схилу, загрібав долонями, підтягаючись, мов альпініст на сніговому схилі без гаків. Останній, щоправда, має чим дихати.

Я дерся вгору, доки на обличчі не почали лопатись великі бульбашки піни. Виплив, задихаючись і хапаючи повітря, у півморок, а вгорі наді мною лунало хоральне виття людей. Я покрутив головою над хвилями піни. Дівчинки не було. Набравши повітря, пірнув. Не міг роздивитися, бо у воді була якась гидота, від якої очі пекло наче вогнем. Тричі вилазив і пірнав знову, знесилюючись, оскільки від грузького дна не можна було відштовхнутись і доводилося пливти над болотом. Я вже втратив надію, коли рука натрапила на її довге волосся. Від піни дівчинка була слизька, мов риба. Коли ж я спробував ухопити її за блузку, та тріснула під рукою.

Навіть не знаю, як я вибрався з нею нагору. Пам'ятаю борсання, великі пухирі, які я стирав з її обличчя, огидний металевий присмак води, мої беззвучні прокльони і те, як виштовхував її через борт басейну — товстий, пружний, наче гумовий, вал. Висадивши її назовні, якусь хвилю перепочивав, по шию в піні, що тихо потріскувала. А люди вили. Мені здалося, що падає рідкий теплий дощ. Відчував удари окремих краплин. Напевно, марю, — промайнуло в голові, бо звідки б тут узятися дощу? Задерши голову, побачив міст. Плахти алюмінію звисали з нього, як шмаття, підлога світилася, мов сито. Східці, відлиті зі сталі, нагадували бджолиний стільник — ця решітка мала пропустити хвилю, але затримати осколки.

Ступивши під дощем, який падав і далі, на вал, я перегнув дівчинку через коліно обличчям униз. Їй було краще, ніж я сподівався, бо вона відразу ж почала блювати. Став масувати їй плечі, відчуваючи під рукою кожну кісточку. Вона хрипіла й кашляла, але вже дихала. Мене теж нудило. Полегшало, коли я допоміг собі пальцем, але звестися на ноги ще не наважувався. Вже розрізняв дещо навколо, хоча тут була сутінь, до того ж частина світильників над мостом згасла. Виття над нами перейшло в

зойки й хрипіння. "Там умирають, — промайнула в мене думка, — чому ж ніхто не подає допомоги?" Звідкись долинув галас, щось брязкало, наче пробували пустити завмерлий ескалатор. Залунали вигуки, але вже інші, здорових, неушкоджених людей. Я не розумів, що діється вгорі. Весь ескалатор був забитий людьми, в паніці вони попадали. До тих, що помирали, неможливо було дістатися, не усунувши спершу ошалілих зі страху. Взуття й одяг позастрягали між східцями. Збоку теж не було жодного підходу, міст став пасткою.

Тим часом я зайнявся собою й дівчинкою. Мені здалося, що вона вже отямилась, бо сіла. Я сказав їй, що вже все гаразд, щоб не боялася, бо зараз ми звідси виберемося. Очі звикли до темряви, і я справді побачив вихід. Це був люк, який, певне, забули причинити. Були б вони ретельнішими, то ми тут так би й залишились, наче миші в пастці. Люк вів до округлого, схожого на каналізаційний, тунелю, далі знову непрочинений люк, власне, опуклий щит. Коридор з лампами у заґратованих нішах вивів нас до низького, мов бункер, підземелля, заповненого кабелями, трубами, каналізаційними вузлами.

— Ці труби виведуть нас до душових, — обернувся я до дівчинки, але її не було. — Гей! Де ти? — гукнув я, обмацав поглядом підземелля з бетонними колонами.

Побачив, що вона босоніж перебігає від однієї підпори до другої. Кількома стрибками, які віддалися шаленим болем у попереку, я наздогнав її й узяв за руку, суворо вичитуючи:

— Це що таке, серденько? Мусимо триматися разом, бо заблукаємо.

Вона мовчки пішла за мною. Десь ген попереду замерехтіло світло: пандус, викладений білими кахлями. Піднялись на поверх вище, і я, ледь глянувши, відразу впізнав це місце: по наступному схилу я годину тому котив багажний візок. Відразу ж за рогом тягнувся коридор з рядом дверей. Вкинувши монетку, яка збереглася в кишені, я відчинив перші двері й відразу вхопив малу за руку, бо мені здалося, що вона знову хоче втекти. Очевидно, вона ще в шоківому стані. Не дивно. Завів її у душову. Вона мовчала, та й я, побачивши при світлі, що вона вся в крові, прикусив язика. От тобі й теплий дощ. Я, очевидно, виглядаю так само. Роздягся, зняв увесь одяг з неї і, вкинувши його у ванну, відкрутив кран, а сам у плавках штовхнув її під душ. Гаряча вода трохи стишила біль у попереку. Стікала з нас рожевими струмочками. Я тер малій спину й боки, аби не лише змити кров, а й привести її до тями. Вона не виривалася, мовчки терпіла, коли я невміло мив їй голову. Коли ми вийшли з-під душу, я мимохідь запитав, як її звати. Аннабель. Англійка? Ні, французенка. З Парижа? Ні, з Клермона. Я заговорив з нею по-французьки, беручи з ванни по черзі одяг, щоб перепрати.

— Якщо можеш, — запропонував я, — сполосни свою спідничку, гаразд?

Вона слухняно нахилилася над ванною. Викручуючи штани й сорочку, я думав, що робити далі. Аеропорт закритий і набитий поліцією. Просто йти, поки нас десь не затримують? Але ж італійські власті нічого не знають про мене. Єдиним утаємниченим тут був Дюбуа Феннер, перший секретар посольства. В залі залишилася моя куртка з квитком на інше прізвище, ніж те, що на квитанції з готелю. Револьвер і датчики я

залишив у "Хілтоні" в пакунку, який Ренді має забрати ввечері.

Якщо це знайдуть, щодо мене виникнуть підозри. Я й так повадився підозріло: забагато вправності у відчайдушному стрибку, надто добра орієнтація в підземеллях вокзалу, застаранно усунуто сліди крові. Я навіть припускав, що мене можуть звинуватити в співучасті. Ніхто не застрахований від підозри, відколи шановані адвокати й інші діячі проносять бомби задля ідейних цілей. Звичайно, я виплутаюся з цього, але перш за все мене можуть затримати. Ніщо так не підганяє поліцію, як власна безпорадність. Критично оглянув Аннабель. Вона, з підбитим оком і мокрим скуйовдженим волоссям, сушила спідничку під сушилкою для рук — кмітливе дитя. В мене виникла ідея.

— Слухай-но, серденько, — звернувся я до неї, — знаєш, хто я такий? Я американський астронавт, у Європі перебуваю інкогніто з дуже важливою місією. Розумієш? Ще сьогодні мушу бути в Парижі, а тут нас будуть випитувати по сто разів. Це затягнеться. Мушу зараз же подзвонити в посольство і зв'язатися з першим секретарем. Він нам допоможе. Аеропорт закриють, але ж, окрім звичайних, є ще спеціальні літаки, з дипломатичною поштою. Полетимо таким літаком. Разом. Ну, як, згода?

Дівчинка мовчки дивилася на мене. "Ще не прийшла до тями", — подумав я. Почав одягатися. Черевики вціліли, бо були зашнуровані, але сандалі Аннабель пропали. Щоправда, в наш час боса дівчинка на вулиці не дивина. А сорочечка цілком могла зійти за блузку. Я допоміг їй розправити складки ззаду на спідничці, що вже майже висохла.

— Зараз підемо наче тато з донею, так швидше дістанемось до телефону. Розумієш?

Вона кивнула, я взяв її за руку, й ми помандрували у світ. На перший кордон наткнулися за пандусом. Карабінери виштовхували геть журналістів з камерами, кудись бігли пожежники в касках, на нас ніхто не звертав уваги. Поліцейський, до якого я звернувся, трохи знав англійську. Я пробував пояснити, що ми були в душових, але він, зовсім не слухаючи, звелів піднятися ескалатором Б до європейської секції, де зібрано всіх пасажирів. Ми пішли до ескалатора, але як тільки сховалися з очей, я повернув у бічний коридор. Гамір лишився позаду. Ми увійшли до порожнього багажного залу. За транспортерами, що продовжували беззвучно рухатись, виднілась шеренга телефонів-автоматів. Разом з Аннабель я увійшов до кабіни й набрав номер Ренді. Підняв його з ліжка. При світлі жовтих ліхтарів, прикриваючи трубку долонею, розповів йому про все, що сталося. Він перебив мене лише раз, мабуть, подумавши, що не зрозумів. Далі я чув лише його тяжке дихання, а згодом у трубці взагалі стихло, наче його й не стало.

— Ти чуєш? — запитав я в кінці розповіді.

— Хлопче, — тільки й сказав він. І повторив: — Хлопче!!!

Тоді я переповів найважливіше. Треба заїхати в посольство і привезти сюди Феннера. Це потрібно зробити якнайшвидше, бо ми знаходимося між двома поліцейськими кордонами. Аеропорт зачинено, але Феннер, очевидно, проб'ється. Ми з

малою чекаємо в лівому крилі, біля транспортера Е-10 і телефонів-автоматів. Якщо нас не буде на місці, нехай шукають серед пасажирів у європейській секції, або, що ймовірніше, в префектурі. Попросив його коротко повторити сказане. Повісивши трубку, я глянув на дівчинку, сподіваючись, що вона зрадіє щасливому закінченню пригоди або хоча б полегшено зітхне. Але вона заціпеніло мовчала, лише крадькома позираючи на мене, коли я не дивився на неї. Наче чогось чекала. Між кабінами стояла м'яка лава. Ми сіли. Звідси, через скляні стіни, видно було під'їзні естакади аеропорту. Одна по одній під'їжджали машини техдопомоги. З глибин будівлі крізь постійний гамір долинали розпачливі жіночі крики. Аби не мовчати, я запитав дівчинку про її батьків, про поїздку, чи хтось проводжав її в аеропорт. Вона відповідала уривчасто і якимось недоладно, не назвала своєї адреси в Клермоні, й це мене трохи роздратувало. Годинник показував першу сорок. Від розмови з Ренді минуло вже більше як півгодини. Люди в комбінезонах, не звернувши на нас уваги, підтюпцем перетнули зал, тягнучи щось схоже на електрозварювальний апарат. Знову пролунали кроки. Уздовж кабін ішов технік у навушниках, прикладаючи міношукач до кожних дверей. Побачивши нас, зупинився, за ним наблизилися двоє поліцейських.

— Що ви тут робите?

— Чекаємо, — відповів я, не кривлячи душею.

Один з карабінерів кудись побіг і повернувся з кремезним цивільним. На повторне запитання я відповів, що ми чекаємо представника американського посольства. Цивільному забаглося оглянути мої документи. Коли я виймав портмоне, технік показав на кабінку, з якої ми дзвонили. Шибка зсередини запітніла від нашого одягу, який у будці почав був парувати. Всі витріщилися на нас. Карабінер доторкнувся до моїх штанів.

— Мокрі!

— Так! — негайно підтвердив я. — Мокрісінькі!

Вони піднесли зброю.

— Не бійся нічого, — шепнув я Аннабель.

Цивільний витяг з кишені наручники і без жодних формальностей прикував мене до себе. Аннабель зайнявся поліцейський. Вона якимось дивно дивилася на мене. Цивільний підніс до уст мікрофон перекинутої через плече рації й заговорив по-італійськи так швидко, що я нічого не зрозумів. Почувши відповідь, він зрадів. Коли нас виводили бічним виходом, ескорт зріс ще на трьох карабінерів. Ескалатор стояв. Широкими сходами ми зійшли до залу, крізь шибки я побачив ряд поліцейських "фіатів" і спробував угадати, який з них призначений для нас. У цей час з протилежного боку під'їхав чорний "континенталь" посольства з прапорцем. Не пам'ятаю, чи був я ще коли-небудь такий задоволений з отих наших зірочок і смуг. Усе відбувалося мов на сцені, — ми, скуті наручниками, спускалися до скляних дверей, а вони, Дюбуа, Ренді й перекладач посольства, саме заходили. Вигляд у них був досить кумедний, бо Ренді був у джинсах, а ті двоє — в смокінгах. Побачивши мене, Ренді здригнувся, нахилився до Феннера, а той, у свою чергу, звернувся до перекладача, який прямував до нас. Обидві

групи зупинилися, й відбулася коротка мальовнича сцена. Представник їхньої групи звернувся до цивільного, з яким я був скутий. Розмова точилася у швидкому темпі, й мій італієць отримав гандикап[7] — він постійно забував, що скутий зі мною, і, жестикулюючи, весь час смикав мене за руку. Крім "астронаута амерікано" і "престо! престо!", я не зрозумів нічогосінько. Врешті мого опікуна вдалося вмовити, й він знову вхопився за свою рацію. Нарешті й Феннеру ласкаво дозволили сказати кілька слів у мікрофон. Тоді мій супроводжуючий проговорив у скриньку ще щось, але відповідь була така, що він аж виструнчився. Ситуація змінилась, як у фарсі. З мене зняли наручники, всі повернули кругом і таким же чином, як і досі, лише в протилежних ролях — мої конвоїри стали почесною вартою — піднялися на другий поверх. Минувши зали чекання, забиті пасажирами, які повмощувалися хто де міг, і пройшовши поліцейський кордон та двоє оббитих шкірою дверей, ми втрапили до кабінету, заповненого людьми.

Побачивши нас, апоплексичний велетень узявся випхати всіх за двері. Нарешті в кімнаті лишилося чоловік десять. Захриплий велетень виявився віце-префектом поліції. Мені підсунули крісло. Аннабель вмостилася на другому. Хоч був сонячний день, усі лампи світилися, на стінах висіли перерізи Лабіринту, а макет його стояв на візку біля письмового столу, на якому виблискували ще мокрі фото. Я здогадався, що то були за фото. Феннер, сідаючи за мною, стиснув мене за плече: він, виявляється подзвонив префектові ще з посольства, тому все й пішло так гладко. Дехто з присутніх посідав навколо столу, дехто — на підвіконня, віце-префект мовчки ходив з кутка в куток, з сусідньої кімнати вивели попід руки заплакану секретарку. Перекладач, готовий прийти на допомогу, обертався то до мене, то до малої, але моя італійська мова чомусь ураз поліпшилася. Виявляється, аквалангісти виловили з води мою куртку й торбинку Аннабель, через що я став головним підозрюваним, до того ж поліція встигла побувати і в "Хілтоні". На мене впала підозра у спільності з японцем. Мовляв, висмикнувши з гранати запал, ми мали бігти вперед. Саме тому одними з перших зійшли на ескалатор. А тут нам щось перешкодило. Я врятувався, стрибнувши з мосту, а японець загинув. Далі думки експертів розходилися. Одні вважали Аннабель також терористкою, інші припускали, що я викрав її як заложницю для наступних переговорів. Все це я довідався з розмов, оскільки розслідування ще не почалося — чекали начальника охорони аеропорту. Коли він з'явився, Ренді, як неофіційний представник американської сторони, зробив заяву про нашу операцію. Слухаючи його, я непомітно обсмикував з ніг мокрі холоші. Ренді сказав лише те, що було необхідне. Феннер теж говорив мало. Сказав, що посольство знає про нашу операцію так само, як і Інтерпол, який мав повідомити про неї італійців. Це був спритний хід, бо вся відповідальність перекладалася на міжнародну організацію. Певна річ, наша операція зовсім не цікавила присутніх.

Вони хотіли знати, що сталося на сходах. Інженер технічної служби аеропорту дивувався, як я зміг видобутися з басейну і з підземелля, не знаючи їхньої будови. Ренді зауважив, що не слід недооцінювати підготовку десантників американських ВПС, яку я пройшов. Щоправда, я проходив її більше тридцяти років тому.

Ми й досі чули відлуння ударів, що стрясали мури. Продовжувалися рятувальні роботи — відрізали перебіту вибухом частину мосту. З руїн витягли вже дев'ять знівечених тіл і двадцять два поранених, з них сімох — тяжко. За дверима зчинився галас, і віце-префект послав туди офіцера. Коли він виходив, я помітив на окремому столику свою куртку, розпорену по всіх швах, і торбинку Аннабель в такому самому вигляді. Їхній вміст розклали на квадратах білого паперу, що нагадували фішки в якійсь грі. Обернувшись до нас, офіцер розвів руками: преса! Якись заповзятливі журналісти прорвалися через кордони аж сюди. В цей час до мене звернувся інший офіцер:

— Поручик Канетті. Що ви можете сказати про вибуховий пристрій? Як його пронесено?

— Фотоапарат мав подвійне дно. Коли японець відкрив камеру, задня стінка з касетою відскочила, мов чортик, і він витяг гранату.

— Ви знайомі з такими гранатами?

— Щось схоже я бачив у Штатах. Частина порохової доріжки знаходиться в ручці. Побачивши, що ручки нема, я зрозумів, що запал тут має іншу конструкцію. Це оборонна осколкова граната великої вражаючої сили. Металу в ній майже нема. Оболонка сплавлена з кремнію.

— В тому місці ескалатора ви опинились випадково?

— Ні.

У напруженій тиші, яку порушував лише далекий брязкіт, я шукав потрібних слів.

— В цьому місці я опинився не зовсім випадково. Японець пішов за дівчинкою, сподіваючись, що вона йому не перешкодить. А дівчинка, — кивнув я на Аннабель, — побігла вперед, як мені здалося, зацікавлена песиком. Адже так? — запитав я в неї.

— Так, — відповіла вона здивовано.

Я посміхнувся, підбадьорюючи її.

— Щодо мене... я поспішав. Це звичайно важко збагнути, але коли людина поспішає, вона цілком мимоволі хоче першою потрапити до літака, отже, й на ескалатор... Я, певна річ, не думав про це. Все вийшло само собою.

Присутні полегшено зітхнули. Канетті щось тихо сказав віце-префектові. Той кивнув.

— Ми хотіли б звільнити панночку від вислуховування всіх подробиць. Чи не залишить нас панночка на хвилю?

Я поглянув на Аннабель. Вона вперше посміхнулася до мене і встала. Перед нею відчинили двері. Коли дівчинка вийшла, до мене знову звернувся Канетті.

— Хочу запитати: коли ви вперше запідозрили японця?

— Я взагалі його не підозрював. Він поводився цілком Нормально. А коли присів, я подумав, що він з'їхав з глузду. Коли він уже висмикнув кільце, я зрозумів, що лишилося менше як три секунди.

— А скільки саме?

— Цього я не знаю. Оскільки граната не вибухнула відразу, виходить, була якась

затримка. Може, дві, дві з половиною секунди.

— Ми теж так думаємо, — озвався хтось від вікна.

— Вам, здається, тяжко ходити? Вас контузило?

— Не вибухом. Його я почув у воді. Скільки з мосту? Метрів п'ять?

— Чотири з половиною.

— Отже, це одна секунда. Спроба відібрати гранату і стрибок через поруччя — ще секунда. Ви питали про контузію? Я, коли падав, вдарився об щось поперек. Колись у мене була тріщина куприкової кістки.

— Там знаходиться дефлектор, — пояснив чоловік від вікна. — Консоль зі скісним бортиком, який спрямовує кожен предмет у центр басейну. Ви не знали про дефлектор?

— Ні.

— Вибачте. Ще одне запитання! — озвався Канетті. — Чи він, той японець, кинув гранату?

— Ні. Тримав до кінця.

— Не пробував тікати?

— Ні.

— Польштрінеллі, начальник охорони аеропорту, — втрутився, спираючись на стіл, чоловік у поплямленому комбінезоні. — Ви цілком певні, що та людина хотіла загинути?

— Чи хотіла? Так. Він не пробував рятуватися. Адже він міг викинути фотоапарат.

— Ви вважаєте? Для нас це дуже важливо. Чи не могло бути так: він хотів кинути гранату між пасажирів і зіскочити з мосту, але ви перешкодили йому своїм нападом. Він упав, а знята з запобіжника граната вибухнула.

— Так не могло бути. Але могло бути інакше. — визнав я. — Я ж не кинувся на нього. Хотів лише вирвати гранату, яку він тримав перед собою. Я побачив, як він висмикнув кільце зубами. Воно було не дротяне, а з нейлонового шнура. А гранату він тримав обома руками. Так не кидають.

— Ви вдарили згори?

— Ні. Я вдарив би так, якби на сходах нікого не було або ми стояли останні. Тому-то він і не став ззаду. Ударом кулака згори можна вибити будь-яку гранату без ручки. Вона покотилася б по сходах. Але тут вона не закотилася би так далеко. На сходах люди поставили валізки, хоча це наче й заборонено. Отож не покотилася б. Тому, власне, я й ударив зліва, і це його спантеличило.

— Те, що зліва? Ви лівша?

— Так. Цього він не сподівався. Видно, пройшов добру школу. Зробив удаваний рух. Захистився піднятим ліктем — але справа.

— А далі?

— Вдарив мене ногою й відкинувся назад. На спину. Мав чудову підготовку, бо навіть людині, готовій умерти, надзвичайно важко падати на сходах головою назад. Кожен воліє дивитися смерті лише в лице.

— Але ж на сходах було повно людей.

— Це так. А все ж наступний східець виявився вільним. Той, хто був за ним, устиг відскочити назад.

— Він цього не бачив.

— Не бачив, але й не імпровізував. Надто вже швидко діяв. Усі рухи були відпрацьовані.

Начальник охорони стискав край стола, що аж кісточки в нього на руках побіліли. Питання сипалися, мов при перехресному допиті.

— Хочу підкреслити, що ваша поведінка вище всіляких похвал. Але наголошую, для нас надзвичайно важливо відтворити справжній хід подій. Знаєте, чому?

— Вас цікавить, чи є в них люди, згодні піти на певну смерть?

— Так. Саме тому я прошу вас іще раз відтворити все, що сталося тієї миті. Давайте я стану на його місце. Висмикую кільце. Хочу скочити з мосту. Ви пробуєте вирвати гранату. Якби я діяв за планом, ви могли б підхопити гранату й кинути мені вслід, униз. Вагаюся, що робити, і це вагання має фатальний наслідок. Чи могло так бути?

— Ні, людина, збираючись кинути гранату, не тримає її обома руками.

— Але ви штовхнули його, намагаючись вихопити гранату!

— Ні. Якби пальці не зісковзнули, я смикнув би його на себе. Це не вдалося, бо він відскочив, падаючи навznak. Зробив це навмисне. Скажу більше, я недооцінив його. Треба було схопити його і скинути з мосту разом з гранатою. Мабуть, я так і зробив би, якби він не обдурив мене.

— Тоді він кинув би гранату вам під ноги.

— А я скочив би за ним. Тобто — пробував би. Зрештою, це було б уже, як то кажуть, гірчицею після обіду. І все ж я ризикнув би. Я вдвічі більший за нього та й руки в нього були, мов у дитини.

— Дякую. Питань більше немає.

— Інженер Скаррон, — відрекомендувався одягнений у цивільне молодий сивий чоловік у рогових окулярах. — Як ви гадаєте, чи можна застрахуватися від такого замаху?

— Я цього не знаю. На мою думку, тут у вас усе передбачено.

Інженер сказав, що вони були готові до різних несподіванок, але таки не до всього. От, наприклад, опрацьовано операцію "Лід". Окремі частини ескалатора можна, натиснувши кнопку, перетворити на рівний схил, з якого всі люди зсуваються в басейн з водою.

— З тою піною?

— Ні, під містком антидетонаційний басейн. Там — інші.

— Чому ж ви цього не зробили? Хоча, зрештою, це нічого б не дало.

— Власне. До того ж, він діяв надто швидко.

Інженер показав мені на схемі закулісну частину Лабіринту. Вся траса справді була як поле обстрілу. Згори її можна залити водою під таким тиском, що зіб'є з ніг. Ніхто не зможе видобутися з тієї лійки — те, що люки лишилися відкриті, — значний недогляд.

Він хотів показати ще й макети, але я подякував.

Інженер хвилювався. Йому хотілося продемонструвати всі докази своєї передбачливості, хоча він, певно, й розумів, що це вже ні до чого. Та й про захист від такого акту він питав лише для того, аби я засвідчив, що це неможливо.

Я думав, що все вже скінчилося, але тут дідок, що вмовився на крісло Аннабель, підніс руку.

— Доктор Торічеллі. У мене одне запитання. Ви можете пояснити, як урятували ту дівчинку?

Я подумав.

— Це просто щасливий випадок. Вона стояла між нами. Прагнучи дістатися до японця, я відіпхнув її, а коли він упав, я знову наткнувся на неї. Поруччя досить низьке. Якби там стояв хтось дорослий, я не зміг би його перекинути, може, навіть не пробував би.

— А якби там стояла жінка?

— Там стояла жінка, — відповів я, дивлячись йому просто в очі. — Переді мною. Блондинка в обшитих перлінками штанях з опудалом песика. Що з нею сталося?

— Зійшла кров'ю, — відповів начальник охорони. — Вибухом їй відірвало ноги.

Всі мовчали. Люди почали вставати з підвіконня, засовали стільцями, а я ще раз подумки повернувся до тієї миті. Знаю одне. Я не пробував затриматись за поруччя. Відштовхнувшись від сходів, я ухопився правою рукою за поруччя і зачепив дівчинку плечем. Стрибаючи, мов через гімнастичного "коня", я скинув униз і її. Але й досі не знаю, вхопив її навмисне чи лише тому, що трапилась мені під руку.

Питань до мене більше не було, але я попросив їх урятувати мене від преси. Вони пробували переконати мене, що це зайва скромність, але я стояв на своєму. Скромність тут була, звичайно, ні до чого. Я не хотів, щоб моє ім'я пов'язувалося з цією бойнею на сходах. Лише Ренді, мабуть, розумів мої мотиви.

Феннер запропонував мені лишитися на добу в Римі гостем посольства, але я таки наполіг на своєму. Просив дати можливість вилетіти першим же літаком до Парижа. Цим літаком виявилася "цессна" з учасниками конференції, що закінчилася опівдні прийомом, з якого, власне, й примчали в смокінгах Феннер з перекладачем. Ми розбились на групи і, розмовляючи, простували до виходу, коли мене відкликала вбік жінка з чудовими чорними очима, якої я досі не бачив. Виявилось, що вона психолог, опікувалась Аннабель. Запитала, чи я справді маю намір забрати дівчинку з собою до Парижа.

— Аякже. Вона, напевно, сказала вам, що я пообіцяв.

Усміхнувшись, жінка запитала, чи є в мене діти.

— Ні. Тобто, не зовсім. Маю двох племінників.

— Вони вас люблять?

— Люблять.

Тоді вона відкрила мені таємницю Аннабель. Мала глибоко засмучена. Я врятував її життя, а вона думала про мене дуже погано. Вважала, що я співучасник японця, чи

щось подібне. Тому й хотіла втекти. Після душевої її підозри ще зросли.

— Чому ж, ради бога?

Вона не повірила ні в астронавта, ні в посольство. Гадала, що я телефоную до якогось спільника. А оскільки її батько володіє винним заводом, до того ж, я запитав про адресу в Клермоні, то й вирішила, що я хочу викрасти її, аби одержати значний викуп. Я пообіцяв дамі, що не обмовлюся перед Аннабель і словом про це.

— А може, вона й сама мені розповість? — висловив я надію.

— Ніколи, або років через десять. Ви, певне, знаєте хлопців, але дівчатка інакші.

Усміхнувшись іще раз, вона попрощалася, а я вирішив довідатися про місця на літак. Було лише одне вільне місце, але я заявив, що потрібно два. Після телефонних переговорів якась значна персона врешті поступилася місцем Аннабель. Феннер був зайнятий, але виявив готовність відкласти важливу зустріч, якщо я погоджусь пообідати з ним. Я ще раз вибачився. Коли дипломати й Ренді поїхали, я запитав, чи можемо ми з малою перекусити в аеропорту. Всі бари й кафетерії були зачинені, але не для нас. На нас уже не поширювалися жодні правила. Патлатий брюнет, очевидно, агент, провів нас до невеликого бару за залом реєстрації. Очі в Аннабель були червоні. Очевидно, мала плакала. Але тепер вона трохи посміливішала. Коли кельнер приймав замовлення, я завагався, що їй узяти випити. Вона відразу ж байдужим тоном кинула, що вдома завжди п'є вино. На ній була довга блузка з підкоченими рукавами, на ногах туфлі, теж трохи завеликі. Я ж почував себе добре, оскільки штани вже висохли й не треба було їсти макаронів. Раптом я згадав про її рідних. Повідомлення могло з'явитися вже у вечірніх газетах. Отож ми склали телеграму, і як тільки я підвівся з-за столу, наш чичероне, мов з-під землі вирісши, побіг її надсилати. Коли я хотів розрахуватися, виявилося, що дирекція вважає нас своїми гостями. Тому я дав кельнерові такі чайові, які відразу переконали Аннабель, що я справжній астронавт. В її очах я вже був постаттю не лише героїчною, а й близькою, тож вона призналася, що просто мріє переодягнутися. Провідник відвів нас до готелю "Аліталії", де в одному з номерів уже стояли наші валізи.

Довелося трохи підганяти дівчинку. Зате коли вона вдяглася, до літака ми йшли дуже поважно. Нас проводжав заступник директора аеропорту: директор занедужав. Нерви. "Фіатик" служби контролю польотів підвіз нас до "цессни", і вже біля самого трапу молодик з вишуканими манерами, вибачившись, запитав, чи не хотів би я мати фотографії з зображенням деяких драматичних сцен. Їх надішлють на вказану адресу. Я подумав про блондинку з песиком і ввічливо відмовився. Почали прощатися. Не беруся стверджувати, що в метушні я не потиснув руки, до якої недавно був прикутий.

Люблю літати малими літаками. "Цессна" пурхнула, мов пташка, й помчала на північ. О сьомій ми приземлилися в Орлі. Аннабель чекав батько. Ми з нею ще в літаку обмінялися адресами. І досі я згадую її з приємністю, чого не можу сказати про її батька. Він розсипався в подяках, а в кінці обдарував мене компліментом, вигаданим, без сумніву, під час телепередачі про бойню на сходах. Сказав, що мені властива "еспрі де ль'ескальє"[8].

ПАРИЖ

(Орлі — Гарж — Орлі)

В Орлі заночував у готелі "Ейр Франс", оскільки в Національному центрі наукових досліджень не застав потрібної мені людини, а йти до неї додому не хотілося. Лягаючи, я відчинив вікно, бо щось знову почало крутити в носі, і я відзначив, що за цілий день ані разу не чхнув. Отже, я цілком міг пристати на Феннерову пропозицію, але щось тягло мене в Париж.

Наступного дня відразу ж після сніданку я подзвонив до НЦНД і дізнався, що мій доктор у відпустці, але нікуди не поїхав, бо впорядковує свій новий дім. Тоді я подзвонив до нього в Гарж, але з'ясувалося, що йому саме встановлюють телефон. Вирішив їхати без попередження. Приміські поїзди з Північного вокзалу не ходили через страйк залізничників. Побачивши кілометрову чергу на стоянці таксі, я розпитав, де найближчий прокат машин — ним виявилася філія Гертца — і найняв малий "пежо". їздити Парижем, не знаючи дороги, то справжня кара. Неподалік від Опері — хто зна, як мене туди занесло, — мене вдарив у бампер якийсь пікап, але не завдав шкоди, тож я поїхав далі, мліючи від нестерпної спеки, якою дихало небо (що рідко буває в цю пору року), і згадуючи про канадські озера й воду з льодом. Помилково я заїхав не до Гаржа, а в Сарселль, звичайне собі непоказне селище, далі зупинився перед залізничним шлагбаумом, обливаючись потом і зітхаючи за кондиціонером. Доктор Філіп Барт, якого я ото назвав потрібною мені людиною, був відомим французьким математиком і одночасно науковим консультантом Сюрте. Він очолював розробку програми для слідчого комп'ютера, що мав вирішувати складні справи, в яких кількість виявлених слідством фактів перевищувала можливості людської пам'яті.

Будинок стояв серед старого саду. Зовні він уже був викладений кольоровою плиткою. Одне крило ховалося в тіні розкішних в'язів. На клумбах, уздовж посиленої рінню під'їзної доріжки квітли, здається, нагідки — ботаніка, мабуть, єдина наука, якої не викладають австронавтам. Біля відкритої повітки, що тимчасово правила за гараж, стояли заляпані по самий верх "2-ЦВ" і кремовий "Пежо-604" з відчиненими навстіж вкритими піною дверцятами, на траві лежали мокрі килимки. Машину мило кілька дітей, причому так жваво, що в першу мить я не міг їх полічити. Це були Бартові діти. Двоє старших, хлопчик і дівчинка, привітали мене збірною англійською мовою: коли одному бракувало слова, його вставляло інше. Як вони дізналися, що зі мною треба розмовляти по-англійськи? З Рима прийшла телеграма про приїзд астронавта. А з чого видно, що я астронавт? З того, що більше ніхто не носить підтяжок. Отже, акуратний Ренді повідомив про мене. Розмовляли зі мною старші, а найменше, не знаю, хлопчик чи дівчинка, заклавши руки за спину, ходило довкола, мовби шукаючи на мені найцікавішого місця. Батько, як я зрозумів, дуже зайнятий, тож переді мною постала дилема — йти в дім чи залишитися з ними мити машину. Але тут доктор Барт вихилився з вікна на першому поверсі. Він був дуже молодий на вигляд, чи, може, просто я ніяк не міг звикнути до власного віку. Доктор привітався, але стримано, і я подумав, що ми

даремно вийшли на нього через Сюрте, а не по лінії НЦНД. Але Ренді швидше знаходив спільну мову з поліцією, ніж з ученими. Барт провів мене в бібліотеку, бо кабінет після переїзду ще не був опоряджений, і, вибачившись, залишив мене на хвилину — на ньому був поплямлений лаком халат. Дім був новісінький, на полицях вишикувалися ряди книжок, пахло воском і політурою, на стіні висіло велике фото — Барт з дітьми на слоні. Дивлячись на фотографію, не можна було сказати, що це надія французької математики, але я вже й раніше помічав, що представники точних наук, порівняно з гуманітаріями, наприклад, філософами, мають досить непоказну зовнішність.

Барт повернувся, невдоволено позираючи на сліди лаку, що залишилися на руках, і я порадив йому спосіб, яким можна їх змити. Ми сіли біля вікна. Я сказав, що я не детектив і не маю нічого спільного з криміналістикою, але став учасником химерної і невеселої історії, через що й приїхав сюди, покладаючи на нього останню надію. Він звернув увагу на мою французьку мову, вільну, хоча неєвропейську. Я пояснив, що походжу з французької Канади.

Ренді покладав надто великі надії на мою особисту привабливість. А я так намагався здобути прихильність цієї людини, що аж розгубився. Адже для нього рекомендації Сюрте, видно, важили небагато. До того ж, в університетських колах із сильними антивоєнними настроями поширена думка, буцімто астронавтів вербують з армії, що не завжди відповідає дійсності, як це, наприклад, сталося зі мною. Але не міг же я починати з автобіографії. Поки я вагався, не знаючи, з якого боку почати ламати кригу, моє обличчя, як він мені сказав пізніше, було безпорадне, мов у невідданого студента. Це його трохи прихилило до мене, та й мої припущення виявилися правильними: полковника, рекомендацію якого дістав мені Ренді, він вважав блазнем, а з Сюрте був не в найкращих стосунках. Але сидючи з ним у бібліотеці, я й гадки не мав, що найкраще, коли не все знаєш.

Він погодився вислухати мене. Цій справі я присвятив стільки часу, що кожен фрагмент засів у моїй пам'яті. Я привіз із собою мікрофільми й інші матеріали для унаочнення розповіді, й Барт почав діставати проектор. Увімкнувши апарат, ми навіть не зашторили вікон, бо дерева, що обступали вікна, сповнювали бібліотеку зеленавим півмороком.

— Це головоломка, — мовив я, закладаючи в проектор першу стрічку, — складена зі шматочків, кожен з яких сам по собі зрозумілий, а всі разом становлять незрозумілу цілість. Об неї вже поламав зуби Інтерпол. Ми щойно закінчили симуляційну операцію, яка нічого не дала. Про неї я розповім пізніше.

Я знав, що Бартова програма ведення слідства ще тільки випробовується, вона не застосовувалася на практиці й була предметом суперечок, і, прагнучи зацікавити його, почав викладати все якомога стисліше. Позаторік двадцять сьомого червня дирекція неаполітанського готелю "Савойя" повідомила поліцію, що до готелю не повернувся, пішовши вранці минулого дня на пляж, п'ятдесятирічний американець Роджер Т. Кобарн. Це було підозрілим, бо Кобарн, живучи в готелі вже двадцять днів, щоранку в купальному халаті йшов на пляж за якихось триста метрів від готелю. Сторож знайшов

халат увечері в його кабіні.

Кобарна знали як чудового плавця. Понад двадцять років тому він належав до кращих американських кролістів і навіть у старшому віці зберігав непогану форму, хоча й почав повніти. На людному пляжі ніхто не помітив його зникнення. Але через п'ять днів після невеликого шторму його тіло знайшли на березі. Цю смерть було б віднесено до нещасних випадків, які щороку трапляються на кожному чималому пляжі, якби кілька деталей не змусили почати слідство. Померлий був маклером з Іллінойсу, людиною самотньою. Як прийнято в таких випадках, зробили розтин, і виявилось, що Кобарн потонув натщесерце. А тим часом адміністрація готелю стверджувала, що на пляж він пішов після сніданку. Суперечність, здавалося б, незначна, але префект поліції був у поганих стосунках з групою міських радників, які вклали капітали в розбудову готелів, зокрема й "Савойї". А незадовго до того в тій-таки "Савойї" стався випадок, про який йтиметься далі. Префектура зацікавилася готелем, з мешканцями якого трапляються нещасні випадки. Таємне слідство доручили молодому практикантові, який установив нагляд за готелем і його мешканцями. Свіжоспечений детектив хотів відзначитися перед своїм шефом, і завдяки його запалу на світло впливали досить-таки дивні речі.

Зранку Кобарн ішов на пляж, по обіді відпочивав, а надвечір відвідував бальнеологічний заклад братів Вітторіні, приймаючи там сірководневі ванни, рекомендовані місцевим лікарем Джіоно від ревматизму. Виявилось, що, повертаючись з ванн, Кобарн за останній тиждень тричі зазнавав автомобільних аварій, причому за тих самих обставин: намагався проскочити перехрестя на червоне світло. Пошкодження були незначні, все кінчалось штрафом і нагінкою. Окрім того, Кобарн почав вечеряти в номері, не виходячи в ресторан. Кельнера впускав, лише переконавшись крізь зачинені двері, що це працівник готелю. Перестав також ходити після заходу сонця на прогулянки над затокою, як робив це в перші дні. Все вказувало на манію переслідування чи загрози, бо спроба втекти машиною при зміні світла з жовтого на червоне — відомий спосіб позбутися переслідувача. Отож зрозумілими були й заходи перестороги, до яких вдавався небіжчик у готелі. Однак слідство не дало нічого. Дітей у Кобарна, розлученого чотирнадцять років тому, не було, ні з ким у "Савойї" він не зблизився, знайомих у місті, як виявилось, теж не мав. Вдалось лише встановити, що за день до смерті він пробував купити пістолет, не знаючи, що в Італії на зброю потрібен дозвіл. Не діставши пістолета, він придбав імітацію авторучки, за допомогою якої можна оббризкати напасника сумішшю сльозоточивого газу зі стійким барвником. По ручці, знайдений нерозпакованою серед його речей, встановили фірму, яка її продала. Кобарн не знав італійської, а зброяр, на жаль, ледь-ледь знав англійську. Сказав лише, що американець потребував зброї, щоб боронитися від грізного ворога, а не від якогось злодюжки.

Оскільки аварії траплялися у Кобарна тільки після сірководневих ванн, практикант попрямував до закладу Вітторіні. Американця пам'ятали, бо він щедро давав чайові. В його поведінці не помічалось нічого особливого, хіба що останнім часом він усе

поспішав і виходив майже мокрий, незважаючи на прохання чергового перечекати необхідні десять хвилин. Така незначна інформація не вдовольнила запопадливого практиканта, й він почав уважно переглядати книги цього закладу, в яких реєстрували всіх клієнтів і сплату грошей за процедури.

З середини травня у Вітторіні побувало десятеро інших американців, з них четверо, заплативши, як і Кобарн, за абонемент на цілий курс лікування (яке тривало один, два, три й чотири тижні), перестали з'являтися вже після восьмого чи дев'ятого дня. Це не було чимось надзвичайним, адже кожен з них міг несподівано виїхати, не вимагаючи повернення сплаченої суми, однак практикант, виписавши з книги їхні прізвища, вирішив встановити, що з ними сталося. Коли його згодом запитали, чому в своїх пошуках він обмежився громадянами Сполучених Штатів, то практикант не зміг цього пояснити. То казав, що йому спала на думку пов'язана з американцями афера, коли поліція викрила контрабандистів героїну, який з Неаполя переправляли до США. Іншого разу — що обмежився американцями, бо американцем був Кобарн.

Щодо чотирьох чоловіків, які, заплативши за процедури, припинили лікування, то перший з них, Артур Дж. Холлер, юрист із Нью-Йорка, несподівано виїхав, отримавши повідомлення, що помер його брат, і зараз перебуває в рідному місті. Жонатий, йому тридцять шість років, працює юрисконсультантом великого рекламного агентства. Решта троє чоловіків були дещо схожі на Кобарна. Кожному з них було десь так від сорока до п'ятдесяти років, кожен був заможним, самотнім і неодмінно — пацієнтом доктора Джіоно. Один з цих американців, Росс Бреннер-молодший, жив, як і Кобарн, у "Савойї", а двоє, Нельсон К. Еммінгс і Адам Осборн, — у менших пансіонатах над затокою. Надіслані із Штатів фотографії виявили й фізичну схожість загиблих. Всі вони були атлетичної статури, починали вже повніти й лисіти, причому лисину старанно маскували.

Отже, хоча на тілі Кобарна, ретельно обстеженому в лабораторії судової медицини, й не виявили слідів насильства, а причиною смерті у воді вважали корчі м'язів чи перевтому, префектурою дано розпорядження провадити слідство далі. Коли поцікавилися долею трьох американців, з'ясувалося, що Осборн несподівано виїхав до Рима, Еммінгс вилетів з Неаполя до Лондона, а Бреннер збожеволів. Поліції, зрештою, давно була відома доля Бреннера. Цей мешканець "Савойї", конструктор автомобілів з Детройта, вже з першої половини травня перебував у міській лікарні. Перебуваючи в готелі перший тиждень, він поводився зразково — ранки проводив у солярії, вечори — у братів Вітторіні, неділі використовував для тривалих екскурсій. Їх організовувало бюро подорожей, філіал якого є і в "Савойї", тож маршрути цих екскурсій — Помпея, Геркуланум — стали відомі поліції. В морі він не купався, оскільки лікар виявив у нього в нирках камені. У суботу він відмовився від уже оплаченої недільної подорожі до Анціо, та й попередні два дні поводився якось чудно. Перестав ходити пішки і, навіть якщо йому треба було кудись за двісті метрів, викликав свою машину. Це було клопіткою справою, бо готельна стоянка будувалася, а машини мешканців тиснулися на сусідньому підвір'ї. Бреннер не хотів виводити звідти машину, вимагаючи, аби її

доставляв до готелю хтось із персоналу, й на цьому ґрунті виникло кілька суперечок. У неділю він не лише відмовився від екскурсії, а й не пішов на обід, замовивши його в номер. Як тільки увійшов офіціант, Бреннер накинувся на нього й намагався задушити. В цій колотнечі він пошкодив офіціантові палець, а сам вискочив з вікна третього поверху, зламавши ногу й вивихнувши кульшовий суглоб. У лікарні в нього крім переломів виявили шизофренічне потьмарення. Адміністрація готелю з цілком зрозумілих міркувань доклала зусиль, аби зам'яти цей випадок. Власне це після смерті Кобарна наштовхнуло префектуру на думку розширити слідство. Справу переглянули, й виникли сумніви, чи Бреннер насправді вискочив з вікна, чи його викинуто звідти. Однак ніяких доказів проти офіціанта, який був чоловік літній і ніколи не притягався до суду, не знайдено. Бреннер і далі перебував у лікарні, бо хоч потьмарення минулося, але нога зросталася погано, а родич, який мав забрати його до Штатів, весь час відкладав свій приїзд. Врешті неосудний стан Бреннера, викликаний гострим психозом незрозумілої етіології, підтвердив у своєму діагнозі відомий фахівець, і слідство знову зайшло у безвихідь.

Другий з американців, Адам Осборн, старий холостяк, економіст за освітою, п'ятого червня виїхав з Неаполя до Рима машиною, взятою напрокат у фірмі "Авіс". Готель він залишив у такому поспіху, що забув багато речей: електробритву, щітки, еспандер, пантофлі, тож адміністрація "Савойї" зателефонувала до римського готелю, в якому він замовляв номер, але Осборна там не було. Готель припинив розшуки вередливого жильця, і лише докладне слідство встановило, що до Рима він не доїхав. У "Авісі" детектив довідався, що найнятий "опель-рекорд" знайшли під Загароло, тобто неподалік від Рима, на узбіччі автостради, цілком справний і з усіма речами Осборна. Оскільки "опель" належав римському відділу фірми й мав римські номери, а в Неаполі опинився лише тому, що туди ним їхав з Рима якийсь французький турист, "Авіс" сповістив про це римську поліцію. Речі Осборна, знайдені в машині, передали римській префектурі, яка розпочала слідство, бо наступного ранку знайшли Осборна — мертвого. Його збила машина на повороті з дель Соле на Пелестрину, тобто майже за дев'ять кілометрів від покинутого "опеля".

Судячи з усього, він зупинився без явної потреби, вийшов з машини й рушив узбіччям автостради, дійшовши таким чином до першої бічної дороги, де його хтось збив і втік з місця випадку. Хід подій удалося відтворити досить детально, бо Осборн розлив у машині трохи одеколону. Поліційний пес, незважаючи на дощ, який пройшов уночі, легко взяв слід. До роздоріжжя Осборн ішов краєм узбіччя, але там, де автострада врізалася в горби, кілька разів збочував і виїждив на ближчий горб. Тоді повертався на дорогу і йшов далі. На спусковому відгалуженні автостради він ішов по проїжджій частині широкими зигзагами, наче п'яний, і загинув на місці від пролому черепа. На бетоні лишилися плями крові й уламки скла з фари. Римській поліції не вдалося знайти винуватця злочину. Дивувало те, що Осборн йшов автострадою опівдні, коли рух був досить інтенсивний, і протягом дев'яти кілометрів на нього ніхто не звертав уваги. Ним мав поцікавитися хоча б дорожній патруль, бо ж по автостраді

заборонено ходити. Це з'ясувалося через кілька днів, коли хтось підкинув під поліційну дільницю сумку з ключками для гольфу, на ручках яких було вигравіюване прізвище Осборна. Сама собою напрошувалася думка, що Осборна, який ніс на плечі сумку з ключками й був одягнений у джинси й сорочку, водії мали за шляхового робітника. Ключки, очевидно, лишилися на місці наїзду, і хтось підібрав їх, а коли довідався з газет про слідство, побоювся бути втягнутим у кримінальну справу й позбувся ключок.

Причина, що змусила Осборна покинути машину й вирушити з ключками пішки, залишилась нез'ясованою. Рештки одеколону на підлозі машини й порожня пляшечка наводили на думку, що йому стало зле, може, він захворів і натирав одеколоном обличчя. Розтин не виявив у нього в крові слідів алкоголю чи отрути. Перед тим, як покинути готель, Осборн спалив у смітнику кілька списаних аркушів, від яких, звісно, не лишилося й сліду. Але серед речей, залишених небіжчиком у готелі, знайшли порожній конверт, наче Осборн збирався звернутися до поліції, та передумав.

Третій американець, Еммінгс, був кореспондентом "Юнайтед Прес Інтернешнл". Він затримався в Неаполі, повертаючись із Близького Сходу, звідки надсилав репортажі до Сполучених Штатів. У готелі Еммінгс сказав, що залишиться принаймні на два тижні, але вже на десятий день несподівано поїхав. Оскільки квиток у касі "Брітіш Еуропіен Ейрвейз" він замовляв до Лондона, досить було одного телефонного дзвінка, аби довідатися, що, прилетівши в Лондон, він в туалеті аеропорту вистрілив собі в рот і через три дні, не приходячи до пам'яті, помер у лікарні.

Від'їзд його був цілком умотивований — отримав доручення "Юнайтед Прес" узяти в Лондоні інтерв'ю в зв'язку з чутками про новий скандал у парламенті. Еммінгс був відомий своєю відвагою й витримкою. Як журналіст, він побував там, де вибухали воєнні конфлікти, — у В'єтнамі, а до того — як репортер-початківець — у Нагасакі відразу після капітуляції Японії. Саме звідти він надіслав репортаж, яким здобув собі ім'я.

Дізнавшись про все це, практикант хотів відразу ж летіти в Лондон, на Близький Схід і навіть у Японію, але начальство порадило йому спочатку вислухати людей, з якими Еммінгс стикався в Неаполі, тобто — з персоналом готелю, бо він подорожував сам. Ніхто не помітив у його поведінці чогось незвичного. Лише покоївка, яка прибирала номер після його від'їзду, пригадала, що в умивальнику й у ванні були сліди крові, а на підлозі валявся закривавлений бинт. Експертиза в Лондоні виявила у Еммінгса поріз на лівому зап'ясті. Свіжий струп на рані було заліплено пластирем. Виходило, що Еммінгс пробував відібрати собі життя ще в готелі, перерізавши вену, але потім перев'язав рану й поїхав в аеропорт. До цього Еммінгс повадився цілком нормально — приймав сірководневі ванни, бував на пляжі, катався по затоці узятим напрокат моторним човном.

За три дні до смерті Еммінгс, виявляється, був у Римі, відвідав прес-аташе американського посольства, свого давнього знайомого. Аташе сказав, що Еммінгс був у чудовому настрої і лише дорогою до аеропорту якось дивно зиркав у заднє скло, що це важко було не помітити. Аташе жартома запитав Еммінгса, чи не з'явилися у нього

недруги в "Аль-Фатах", на що той, усміхнувшись, відповів, що це зовсім інша справа, про яку він не може розповісти, але не біда: незабаром про все писатимуть газети. А через чотири дні був мертвий.

Практикант, узявши на допомогу кількох агентів, знову подався до бальнеологічного закладу, аби переглянути всі книги реєстрації за минулі роки. У Вітторіні його зустрічали щораз прохолодніше, бо постійні візити поліції загрожували добрій репутації закладу. У книгах, які їм все ж дали, знайшлося вісім нових слідів.

Оскільки механізм випадків лишався незрозумілим, практикант цікавився перш за все чоловіками перехідного віку, іноземцями, що провадили поміркований спосіб життя, який несподівано ламався між першим і другим тижнями перебування в Неаполі.

Два сліди виявилися хибними. Двоє американських громадян змушені були несподівано для себе урвати своє перебування в Неаполі. У першого на фірмі вибухнув страйк, другий мав свідчити в суді проти будівельників, які неякісно виконали водозбірники в його садибі і процес проти яких чомусь було пришвиджено. Слідство у справі власника фірми припинили не відразу, бо він нагло вмер, а кожен смертельний випадок прискіпливо перевіряли. Але врешті американська поліція повідомила, що він помер від інсульту через два місяці після повернення в Америку, до того ж не один рік хворів на атеросклероз. Ще один — третій слід — мав справді кримінальну підкладку, але його не включили в досьє, бо причиною несподіваного "зникнення" цього американця був його арешт місцевою поліцією. Вона діяла за дорученням Інтерполу і знайшла при цьому чималу партію героїну. Заарештований чекав на суд у неаполітанській в'язниці.

Отже, з восьми випадків три відпали. Ще два були сумнівними. Один стосувався сорокарічного американця, який відвідував бальнеологічний заклад, щоправда, не сірководневі ванни, і перестав бувати у Вітторіні, бо пошкодив хребет на водних лижах. Він гасав за моторним човном з повітряним змієм за плечима, що давало можливість відірватися від води й ширяти на линві. Човен, за кермом якого сидів теж американець, близький знайомий потерпілого, повернув закруто, і він упав з висоти кільканадцяти метрів. Така травма вимагала тривалої фіксації у гіпсовому корсеті. Цього випадку не виключили зі списку лише тому, що вже в лікарні у потерпілого раптом з'явилася гарячка з мареннями. Лікарі вагалися, чи це якась завезена з тропіків екзотична хвороба, чи затяжне харчове отруєння.

Ще один підозрілий випадок стався з майже шістдесятирічним пенсіонером, американцем італійського походження, який, отримуючи пенсію в доларах, повернувся до рідного Неаполя.

Як ревматик, він приймав сірководневі ванни, несподівано перервав їх, вирішивши, що вони шкодять на серце. Він потонув, купаючись у ванні в своїй квартирі через сім днів після останніх відвідин бальнеологічного закладу. Розтин показав наповнення легенів водою й раптову зупинку серця. Судовий лікар не побачив у цьому нічого підозрілого, однак слідство в справі закладу Вітторіні, натрапивши на цей випадок,

відновило справу. З'явилося припущення, що пенсіонер не потонув унаслідок раптового приступу, а хтось його втопив: двері ванни були незамкнуті. Однак повторний допит родичів не підтвердив цієї підозри, тим більше, що не було й матеріального мотиву, бо пенсія покійного була довічною.

Три інші сліди з початкових восьми виявилися гарячими й відкрили нові жертви з характерною для групи людей долею. Знову йшлося про самотніх чоловіків на порозі старості, але тепер це були вже не тільки американці. Один з них, Івар Олаф Лейге, був інженером з Мальме. Другий, Карл Гайнц Шіммельрайтер, австрієць родом з Граца. Третій, Джеймс Брігг, видавав себе за письменника, точніше сценариста, і заробляв на прожиття випадковими заробітками. Він прибув із Вашингтона через Париж, де налагоджував стосунки з видавництвом "Олімпія прес", що спеціалізувалося на еротичній і порнографічній літературі. В Неаполі він оселився в італійській родині, яка здала йому кімнату. Господарі знали про нього тільки те, що він розповів сам при вселенні, тобто що він збирається вивчати "задвірки життя". Не знали, що він відвідував бальнеологічний заклад. На п'ятий день він не прийшов ночувати. Зник, не залишивши жодного сліду. Перш ніж сповістити поліцію, господарі, вирішивши перевірити пожиттєву платоспроможність, відімкнули його кімнату запасним ключем і пересвідчилися, що разом із Бріггом зникли і його речі. Лишилася тільки порожня валіза. Вони пригадали, що пожилець щодня виходив з напханим портфелем, а повертався з порожнім. Оскільки родина мала незаплямовану репутацію і віддавна здавала кімнати, їх свідченням повірили. Брігг був лисіючим атлетичним чоловіком зі шрами на обличчі від заячої губи. Ніяких родичів не мав, принаймні розшукати їх не пощастило. Паризький видавець на допиті сказав, що Брігг пропонував написати книгу про закулісну історію з виборами міс краси в Америці, однак тема не зацікавила видавця. Все це могло бути правдою, але ці свідчення не вдалося ні підтвердити, ні заперечити. Брігг зник так безслідно, що не вдалося знайти нікого, хто бачив би його відтоді, як він покинув найняту кімнату. Пошуки серед повій, сутенерів і наркоманів виявились марними. Отож випадок Брігга належить до сумнівних і лишається в досьє, як не дивно, лише тому, що Брігг хворів на сінну лихоманку.

Зате доля шведа і австрійця не викликала жодних сумнівів. Перший, Лейге, був давнім членом гімалайського клубу, підкорювачем "семитисячників" Непалу і приїхав до Неаполя після розлучення. Він оселився в готелі "Рим" у центрі міста, в морі не купався, віддавав солярію перевагу перед пляжем, відвідував музеї і приймав сірководневі ванни. Дев'ятнадцятого травня він пізно ввечері виїхав до Рима, хоча досі мав намір пробути все літо в Неаполі. В Римі, залишивши речі в машині, пішов до Колізею, виліз якомога вище на мур і кинувся звідти вниз. Помер відразу. Судовий експерт зробив висновок, що це було "самогубство або нещасний випадок, що стався внаслідок раптового потьмарення свідомості". Швед, ставний блондин, на вигляд здавався молодшим від своїх років. Він педантично стежив за своєю зовнішністю і фізичною формою. Щодня о шостій ранку грав у теніс, не пив, не палив, одне слово, зберігав форму, як зіницю ока. Шлюб було розірвано за обопільною згодою подружжя,

а причиною розриву вони вважали невідповідність характерів. Ці подробиці подала шведська поліція, аби виключити як причину самогубства несподівану депресію після розірвання багаторічного шлюбу. Поліція з'ясувала, що обоє вже давно жили окремо, і суд лише юридично узаконив фактичний стан речей.

Історія австрійця Шіммельрайтера здавалася заплутаною. В Неаполі він перебував від середини зими, а в квітні почав приймати сірководневі ванни. До кінця квітня казав, що ванни дають йому значне полегшення, й продовжив абонемент на травень. Але за тиждень почав погано спати, став дратівливим, підозріливим, запевняв, що хтось нищпорить у його валізах, що зникли запасні окуляри в золотій оправі, а коли вони знайшлися за канапою, висловив припущення, що їх підкинув туди злодій. Про спосіб його життя було відомо чимало, бо австрієць ще до згаданих змін у його характері заприятелював з італійкою, господинею невеликого пансіонату, в якому жив. Десятого травня Шіммельрайтер спіткнувся на сходах, розбив коліно й ліву руку у ліжку. За два дні його дратівливість мов рукою зняло, і між ним і господинею знову встановилися найкращі стосунки. Оскільки й після загоєння коліна його мучив ревматизм, він знову став ходити до бальнеологічного закладу. За кілька днів він серед ночі підняв на ноги весь пансіонат, волаючи про допомогу. Розбив рукою дзеркало, бо хтось буцімто за ним ховався, і втік через вікно. Дзеркало висіло на стіні, отже, його вигадка була явним абсурдом. Не знаючи що їй робити з надзвичайно збудженим Шіммельрайтером, господиня викликала знайомого лікаря, який виявив у нього передінфарктний стан. Такий стан часом призводить і до розладу психіки. Так принаймні вважав лікар. Господиня наполягала, щоб австрійця відвезли до лікарні. До того як його відвезли, він устиг розбити ще одне дзеркало у ванній і одне — на сходах, доки в нього не видерли з рук палицю, якою він воював. У лікарні австрієць поведився неспокійно, плакав, заховався під ліжко й дуже слабнув від частих приступів задухи, бо був ще й астматиком. Студентові-практиканту, який ним опікувався, він під секретом розповів, що в закладі Вітторіні йому двічі підсипали до води отрути, і робив це доглядач, без сумніву, агент ізраїльської розвідки. Студент вагався, чи слід записувати це до історії хвороби. Ординатор відділу вважав це виявом манії переслідування на ґрунті склеротивної деменції. В кінці травня Шіммельрайтер помер через прогресуючий набряк легенів. Рідних у нього не було, тому його поховали в Неаполі за рахунок міста — перебування в лікарні вичерпало його скромні фінанси. Отже, цей випадок був винятковим, бо йшлося, на відміну від інших жертв, про іноземця, що не мав якихось статків. Згодом слідство встановило, що Шіммельрайтер під час війни був писарем у концентраційному таборі Маутхаузен, а після поразки Німеччини притягався до суду. Його, однак, не покарали, бо більшість свідків, колишніх в'язнів табору, свідчила на його користь. Щоправда, були й такі, що заявляли, буцімто він бив в'язнів, але це були свідчення третіх осіб, і його вина не була доведена. Хоча між першим і другим погіршенням його здоров'я і відвідинами закладу Вітторіні, здавалося, й намічався причинний зв'язок, твердження хворого виявилися безпідставними, бо жодна отрута, що впливає на психіку, не розчиняється у воді. Доглядач, якого австрієць звинувачував

у отруєнні, був не євреєм, а сіцилійцем і не мав нічого спільного з ізраїльською розвідкою. Отже, і цей випадок не можна було вважати кримінальним.

Досє вже включало шість несподівано померлих з різних причин осіб (не рахуючи зниклого Брігга), і сліди неодмінно вели до бальнеологічного закладу. Таких закладів у Неаполі кілька, тож підняли і їхню документацію. Слідство розросталося мов лавина. Довелося дослідити двадцять шість випадків, бо таке, коли клієнт кидав процедури, махнувши рукою не невелику, виплачену наперед суму, траплялося досить часто. Але кожним із цих слідів треба було дійти до кінця, через це слідство просувалося помалу. Його припиняли лише тоді, коли вдавалося знайти пацієнта живим-здоровим.

В середині травня до Неаполя прилетів Герберт Гейне, американець німецького походження, сорокадев'ятирічний власник мережі аптек у Балтіморі. Хворіючи на астму, він роками лікувався по санаторіях, і один з лікарів порадив йому у зв'язку з ревматичними ускладненнями приймати сірководневі ванни. Ходив до невеличкої водолікарні неподалік від готелю на П'яцца Муніципале, харчувався тільки в готельному ресторані, а на десятий день зчинив там бучу через буцімто огидні страви. Після скандалу він покинув готель і переїхав до Салерно, де зупинився в приморському пансіонаті. Пізно ввечері пішов купатися. Порт'є намагався відрадити його, бо вже пізній час і море неспокійне, але той відповів, що не втопиться, бо йому суджено померти від поцілунку вампіра, але ще не скоро. Показав навіть місце на згині руки, куди буде поцілований. Порт'є був тірольцем і відчув у гостеві свого земляка — німця. Тож за якусь хвилину вийшов на берег — і почув крик Гейне. Кинувся він рятувати, німця витягли, але через химерну поведінку — він покусав свого рятівника — "швидка допомога" забрала його в лікарню. Серед ночі він устав з ліжка, розбив вікно й уламком шибки перерізав собі вени. Чергова санітарка вчасно зняла тривогу, і його врятували. Однак ненадовго. Він підхопив двостороннє запалення легенів, тяжке, як у кожного астматика, і за три дні помер, не приходячи до пам'яті. Спробу самогубства слідство тоді приписало шокові — він мало не втопився. Це ж було й причиною запалення легенів. Через два місяці цим випадком зацікавився Інтерпол, бо юрисконсульт Гейне отримав його листа, написаного перед від'їздом з Неаполя, в якому той вимагав на випадок своєї смерті відразу сповістити поліцію, бо хтось чигає на його життя. Крім згадки, що цей "хтось" живе в тому ж готелі, в листі не було жодних конкретних фактів. У листі траплялися грубі германізми, хоча Гейне, проживши в Штатах двадцять років, знав англійську бездоганно. Ця обставина, так само, як і змінений характер письма, викликали у адвоката сумнів щодо автентичності листа, написаного в готелі, але, довідавшись про обставини смерті свого клієнта, він усе ж повідомив поліцію. Графологічна експертиза довела, що листа писав сам Гейне, але у великому поспіху і збудженні. Слідство й тут зайшло в безвихідь.

Наступна історія сталася теж із громадянином Сполучених Штатів, Яном Е. Свіфтом, англійцем за походженням, п'ятдесятидворічним власником великої меблевої фірми у Бостоні. Він прибув до Неаполя пароплавом у перші дні травня, заплатив за курс водних процедур у водолікарні "Адріатика" і через тиждень перестав з'являтися

на лікування. Спочатку жив у дешевому готелі під Ліворно, звідти перебрався до першокласного "Ексельсіора" саме того дня, коли припинив процедури. Дані, здобуті в обох готелях, здавалося, стосувалися різних людей. Свіфт, якого знали в Ліворно, весь час сидів у номері над торговою кореспонденцією, купив талони на харчування, що було дешево, а вечорами ходив у кіно.

Свіфт, яким його запам'ятали в "Ексельсіорі", найняв машину з шофером і приватного детектива, з яким роз'їжджав по кабаре. Вимагав, щоб йому щоденно змінювали постіль, сам собі прислав у готель квіти, зачіпав на вулиці дівчат, запрошуючи їх на прогулянки й вечері, купував по магазинах усе що попало. Таким гульвісою він прожив якихось чотири дні. На п'ятий через адміністратора він передав детективові листа, якого той прочитав зі здивуванням, намагався додзвонитися до Свіфта, але Свіфт не піднімав трубки, хоча був у номері. Він не виходив увесь день, навіть на обід, замовив лише вечерю, та коли офіціант приніс її, в номері нікого не було. Свіфт розмовляв із ним з-за дверей ванної кімнати. Так само повадився він і в наступні дні, мовби не міг зносити самого вигляду офіціанта. Ці дивацтва виявились у той час, коли до "Ексельсіора" прибув давній знайомий і колишній Свіфтів спільник Гарольд Кан, що повертався до Штатів після тривалого перебування в Японії. Випадково дізнавшись, що Свіфт живе в цьому ж готелі, він пішов до нього, а за сорок вісім годин обидва відлетіли до Нью-Йорка реактивним лайнером "Пан Америкен".

Випадок зі Свіфтом зарахували до тієї ж серії, хоча він і здавався нетиповим через відсутність фатального кінця. Однак багато деталей переконувало, що Свіфт щасливо повернувся додому лише завдяки Канові Приватний детектив засвідчив, що Свіфт справив на нього враження трохи ненормального. Розповідав про контакти з терористичною організацією "Сила ночі", яку буцімто збирався фінансувати, щоб вона захистила його від підсланого конкурентами з Бостона найманого вбивці. Детектив мав бути свідком цих переговорів і водночас охороняти Свіфта від замахів. Все це здавалося неправдоподібним, і детектив подумав, що його клієнт звичайний наркоман. Потім Свіфт раптово відмовився від послуг детектива — надіслав короткого листа із стодоларовою банкнотою. Про своїх переслідувачів, окрім того, що вони заходили до нього в готель у Ліворно, не розповів нічого. Це, певне, була вигадка: ніхто до нього не заходив.

Нелегко було довідатись від Кана про те, що саме сталося між ним і Свіфтом у Неаполі, бо американська поліція не мала жодних підстав, щоб починати слідство. Ні Свіфт, ні Кан ні в чому не звинили, повернулися до Штатів без пригод, Свіфт і далі очолював свою фірму. Однак італійська поліція прагнула дізнатися від Кана про подробиці, які б, можливо, прояснили всі попередні події. Кан довгенько відмовчувався, і лише коли йому докладніше розповіли про хід справи й пообіцяли дотримувати таємниці, він погодився дати письмові свідчення. Цей запис зовсім розчарував італійців. Виявилося, Свіфт прийняв Кана якнайкраще, щоправда, спершу при зачинених дверях, переконавшись, що це справді він. Дещо збентежений, Свіфт признався, що останнім часом робив "дурниці", бо його труїли. Поводився цілком

розсудливо, а з кімнати не виходив лише тому, що втратив довір'я до найнятого детектива, запідозривши, що він перекинувся "на той бік". Канові показав короткого листа, в якому хтось вимагав у нього двісті тисяч доларів, погрожуючи отруїти. Цього листа він отримав буцімто ще в Ліворно і злегковажив ним, а даремно, бо вже наступного дня після закінчення терміну, протягом якого мав дати викуп, він відчув таку слабкість, що ледве встав з ліжка. Всю першу половину того дня його переслідували марення, в нього паморочилася голова, тож він якнайшвидше спакувався і перебрався до "Ексельсіора". Не сподіваючись так просто збити з пантелику шантажистів, він найняв детектива, але не сказав йому відразу, для чого той потрібен. Спершу хотів придивитися до цього, врешті, чужого чоловіка й піддав його "випробуванню" — вів гуляще життя. Все це схоже було на логічну цілість, і єдине, що випадало з ланцюга, — це причина, заради якої Свіфт лишився в Неаполі, де його, власне, нічого не тримало. Він запевняв, що сірчані ванни знімали ревматичні болі, і хотів закінчити курс лікування. Спочатку цей аргумент переконав Кана, але, подумавши як слід над усім, що розповів Свіфт, він визнав цю історію малоімовірною. Сумніви підтвердились, коли він почув від готельної обслуги про Свіфтові дивацтва. Свіфт, по суті, стріляв з гармати по горобцях, влаштовуючи пиятики з підозрілими жінками, щоб нібито випробувати найнятого детектива. Кан так прямо і сказав Свіфтові. Той відповів, що Кан має рацію, але ж його отруїли. Тоді Кан, майже цілком переконаний, що його приятель захворів на якийсь психоз, вирішив якнайшвидше забрати його з собою до Штатів. Він розрахувався за готель, замовив авіаквитки й не відходив від Свіфта, доки вони вдвох не спакували речей перед від'їздом до аеропорту. Певні суперечності в протоколі дали підставу думати, що Свіфт прийняв цю самаритянську допомогу не без опору. Та й обслуга готелю засвідчила, що між американцями вже перед від'їздом сталася серйозна суперечка, і Канові, який, можливо, крім словесних аргументів вдавався до сили, тепер не випадало давати інформацію, яка б просунула слідство. Єдиний речовий доказ — лист — пропав; Кан, який бачив лише першу сторінку, запам'ятав, що лист був нечіткий, надрукований під копірку, англійська мова рясніла граматичними помилками. Коли в Америці Кан запитав Свіфта, що сталося з листом, той засміявся, відчинив шухляду, але лист зник. Сам Свіфт навідріз відмовився відповідати на будь-які запитання, пов'язані з пригодою в Неаполі. У цих матеріалах фахівці бачили мішанину вірогідних фактів і безглузвих вигадок. Шантаж за допомогою листа, друкованого через кілька товстих аркушів, — спосіб досить поширений. Він утруднює ідентифікацію машинки, на якій друкувався текст, оскільки стираються індивідуальні особливості літер. А втім, метод цей досить новий і невідомий непрофесіоналам. Це щодо автентичності листа. Натомість Свіфтова поведінка належала вже до іншої ділянки. Так, як він, не поводитися б шантажована людина, побачивши, що погрози шантажистів починають збуватися. Отож експерти дійшли висновку, що в цьому випадку переплелось дві різні справи: лінія шантажу, очевидно, реальна, спроба якого була здійснена в Ліворно кимось із місцевих (про це свідчить малограмотна англійська мова листа), і лінія недовгого Свіфтового божевілля.

Якщо це так, то вся справа, долучена до матеріалів широкого слідства, ще більше заплутувала його, не прояснюючи нічого, бо так зване божевілля Свіфта цілком збігалось своїм перебігом з іншими типовими випадками.

Наступний випадок трапився з швейцарцем Францом Міттельгорном, який прибув до Неаполя двадцять сьомого травня. Цей випадок вирізнявся з-посеред інших тим, що Міттельгорна добре знали в пансіонаті, де він зупинявся щороку. Власник великого антикварного магазину з Лозанни, заможний старий холостяк, мав свої дивацтва, яким потурали, бо був солідним клієнтом. Займав дві кімнати, сполучені дверима — одна з них правила за кабінет, друга була спальнею. Сідаючи їсти, щоразу з лупою перевіряв чистоту тарілок і столових приборів, вимагав страв, приготованих за власними рецептами, бо хворів на харчову алергію. Коли в нього часом набрякало обличчя, як це буває при хворобі Квінке, він викликав кухаря й вичитував йому в залі. Однак кельнери казали, що Міттельгорн, крім харчування в пансіонаті, перекушував у дешевих їдальнях. Він пропадав за рибною юшкою, яку йому не дозволяли їсти, тож порушував дієту, а тоді ще й влаштовував сцени в пансіонаті. Останнім часом Міттельгорн трохи змінив спосіб життя, бо ще з зими хворів на ревматизм, і лікар приписав йому грязеві процедури. Їх він приймав у Вітторіні. В Неаполі у нього був постійний перукар, який сам приходив до пансіонату, але користувався інструментами, привезеними Міттельгорном з собою, — той не хотів користуватися бритвою чи гребінцем після когось іншого. Довідавшись після приїзду, що перукар уже не працює, Міттельгорн лютував і заспокоївся аж тоді, коли підшукав собі нового перукаря, якому довіряв.

Сьомого червня антиквар зажадав, щоб у кімнаті напалили. Камін був оздобою великої кімнати, але в ньому ніколи не палили. Проте Міттельгорнові не довелося повторювати двічі. Незважаючи на сонячний день і температуру вище Двадцяти, його бажання задовольнили. Камін трохи димів, але Міттельгорнові це не заважало. Він замкнувся в кімнаті й не виходив на вечерю. Це було чимось нечуваним, бо він ніколи не пропускав ні обіду, ні вечері, а для більшої пунктуальності носив два годинники — наручний і кишеньковий. Оскільки він не відповідав на телефонний дзвінок і стук у двері, їх виламали (замок зсередини був заблокований пилочкою для нігтів). Кімната була повна диму, а господар лежав непритомний. Порожня коробочка з-під снодійного свідчила про отруєння, тож "швидка допомога" відвезла його в лікарню. Збираючись у кінці червня до Рима на аукціон стародруків, Міттельгорн привіз їх із собою повну валізу. Тепер валіза була порожня, зате камін забитий горілим папером. Пергаменти, які не хотіли горіти, він покрав перукарськими ножицями на вузькі смужки, рамки дереворитів потрошив на тріски. Проте готельне майно лишилося незайманим, за винятком обірваного шнура порт'єри, зав'язаного зашморгом, наче хотів на ньому повіситися, але шнур не витримав його ваги. Про спробу повіситися свідчив і столик, приставлений до вікна.

Коли Міттельгорн після дводенного сну опритомнів, лікар, побоюючись запалення легенів, послав його на рентген. Уночі Міттельгорн був дуже неспокійний, марив, то викрикував, що він невинний, що то не він, то погрожував і сварився з кимось. Врешті,

почав зриватися з ліжка, й санітарка, не даючи з ним ради, побігла по лікаря. Скориставшись її хвилинною відсутністю, Міттельгорн вскочив до кімнати чергових поряд зі своєю палатою, вибив у шафці з ліками шибу й випив пляшку йоду. На третій день він помер від тяжких опіків шлунка.

Судова експертиза констатувала це як самогубство, викликане божевіллям через раптову депресію. Однак коли слідство поновили й наново опитали обслугу, нічний черговий пригадав особливий інцидент, який стався увечері напередодні фатального дня.

На столі в приймальні стояла коробка з конвертами і чистим папером для відвідувачів і гостей. Після вечері розсильний приніс квиток в оперу, замовлений німцем, сусідом Міттельгорна. Оскільки німця саме не було, порт'є вклав квиток у конверт і встромив його до ключів, які висіли на дошці, поділений на шухлядочки. Помилково конверт потрапив у шухлядочку Міттельгорнового ключа. Той разом із ключем узяв конверт, розірвав його й підійшов до лампи в холі, щоб прочитати листа. В нього підломилися ноги, й він, затуливши очі рукою, опустився в крісло, потім ще раз глянув на аркушик у руці й мало не бігцем кинувся до свого номера. А порт'є, згадавши, що замовляв по телефону квиток для німця, а не для Міттельгорна, геть розгубився. Бачачи, що в німцевій шухлядці нема конверта, він здогадався про свою помилку й вирішив зайти до Міттельгорна. Постукав до нього в двері й, не дочекавшись відповіді, увійшов. Кімната була порожня. Розірваний конверт і зім'ятий аркушик лежали на столі. Порт'є зазирнув у конверт і знайшов квиток, якого Міттельгорн, очевидно, взагалі не помітив. Забравши його, спонукуваний цікавістю порт'є розправив аркушик, що справив таке враження на швейцарця. Він був зовсім чистий. Спантичений порт'є вийшов. Швейцарцеві, який ішов назустріч, несучи пляшку мінеральної води з холодильника, він не сказав нічого.

Оскільки на цьому етапі слідства поліція рада була вхопитися й за соломинку, чистий аркушик набув особливого значення, тим більше, що наступного дня Міттельгорн загадав запалити в каміні і з ранку до ночі (щоправда на обід він усе-таки зійшов) палив свої неоціненні книги. Чистий аркушик був або якимось умовним знаком, що так гнітюче вплинув на Міттельгорна, або ж йому просто щось примарилося в холі й він вичитав на аркушику неіснуючий зміст. Перший варіант здавався дуже нереальним, нагадуючи дешевий трюк з якогось детектива, й зовсім не узгоджувався з постаттю Міттельгорна: він був чоловік солідний, поважний антиквар і знавець своєї справи, в його паперах не виявили нічого прихованого чи підозрілого. Однак, заглиблюючись у його минуле, поліція добралася й до давніх подій часів останньої світової війни. Міттельгорн був тоді директором одного з найбільших німецьких антикварних магазинів у Мюнхені. Магазин належав старому заможному євреєві. Після запровадження нюрнберзьких положень Міттельгорн став управителем магазину, а власник потрапив у концтабір Дахау, де й загинув. Після війни Міттельгорн став власником магазину на підставі заповіту, в якому небіжчик відписав йому все майно. Щоправда, ходили чутки, наче старого змусили підписати той заповіт і Міттельгорн

доклав до того рук. Це, певна річ, були плітки, але Міттельгорн через два роки разом із своєю фірмою перебрався до Швейцарії й зупинився в Лозанні, Напрошувалася думка, що його психічна криза могла бути пов'язана зі згаданими подіями мало не сорокарічної давності і він зазнав оптичного обману, прийнявши чистий папір за повідомлення, пов'язане з колишніми подіями або ж його гріхами. Знетямившись, він вирішив знищити безцінні речі, а тоді, в зростаючому шаленстві, наважився й на власне життя. У лікарні він пробував боронитися перед докорами померлого, який з'являвся до нього, аж поки знов не вдався до спроби самогубства. Все це, звичайно, можна було припускати, але якби так і було, це не пояснювало причини раптового безумства такої врівноваженої людини. Вдалося розшукати й колишнього Міттельгорнового сусіда по готелю, який підтвердив свідчення порт'є: він справді не отримав у свій час замовленого квитка в оперу, а коли дістав його наступного дня, квиток уже був ні до чого. Отож і справа ексцентричного антиквара зайшла в глухий кут.

У досьє було вже дев'ять випадків із загадковим перебігом і однаково трагічним фіналом. Їхня загальна схожість була разючою, але це й надалі не давало підстав розпочинати кримінальне слідство для розшуку винуватців, бо ж ніщо не вказувало ні на їх місцеперебування, ні навіть на існування. Найдивовижніша річ сталася по закінченні справи Міттельгорна: пансіонат передав префектурі листа, адресованого Міттельгорнові, якого вже рік як не було живого! Конверт з Лозанни був підписаний на машинці й містив аркуш чистого паперу. Встановити, хто його надіслав, не пощастило. Це не могло бути химерним дотепом якогось читача газет: преса не надрукувала й півслова про перший лист на чистому аркуші. Щодо мене, то тут я маю власну думку, але волю поки що помовчати.

Що ж до останніх двох випадків, перший з них стався давно, а другий цими днями. Почну з давнішого. Кілька років тому в Портічі біля Геркуланума зупинився німець із Ганновера Йоганн Тітц. Він оселився в невеликому пансіонаті з гарним видом на Везувій, що зацікавило його, бо він видавав листівки, і серія з Везувієм входила в його плани. Зрештою, метою його подорожі було лікування, бо він змалку хворів на сінну астму. Німець так допався до сонячних ванн, що добряче попівся. Дерматолог у Неаполі заборонив йому бувати на сонці й був вражений обуренням пацієнта, переконаного, що він мусить загоряти й далі, якщо хоче позбутися астми. Так його буцімто запевняв лікар у Ганновері. Щоденно Тітц приймав грязі у невеличкому закладі неподалік від Геркуланума, до якого їздив власною машиною. Дев'ятого травня відчув себе погано — йому паморочилося в голові, — і він вирішив, що отруївся. Влаштував скандал господині за несвіжу рибу, якою та його нібито нагодувала, й на підставі цього не хотів сплатити рахунок. Врешті заплатив і виїхав. Господиня, взявшись після його від'їзду прибирати в кімнаті, виявила на стіні напис червоною тушшю "Мене тут убили". Фарба так просочила побілку, що інакше, як перефарбувавши стіни, ліквідувати її було неможливо, тож господиня подала скаргу на колишнього пожилиця. А тим часом Тітц, їдучи на північ, неподалік від Мілана на прямій автостраді несподівано

повернув ліворуч і, перетнувши газон, що розділяв трасу навпіл, помчав протилежною смугою назустріч рухові, не зважаючи на звукові й світлові сигнали, яких не шкодували водії. Дивовижна річ: таким чином він проїхав майже чотири кілометри, змушуючи до відчайдушних маневрів зустрічні машини. Дехто з водіїв згодом запевняв, що виникало таке враження, ніби в цьому русі він шукав "відповідної" машини, аби зіткнутися саме з нею. Великий міжміський фургон Інтертранс, який став йому на дорозі, він об'їхав газоном, знову повернувшись на протилежну смугу, щоб, не проїхавши й кілометра, зіткнутися з малою "сімкою", якою їхало подружжя з дитиною. Лише дитина, зазнавши тяжкої травми, пережила катастрофу. Тітц, їдучи з незастебнутим ременем на великій швидкості, помер на місці. Преса ставила запитання, чи це не новий спосіб самогубства, коли приречений прагне потягти за собою на той світ ще й інших. Адже, зіткнувшись з автофургоном, Тітц, напевно, загинув би один, тому й не скористався з "нагоди". Коли довідались про події, що передували катастрофі, цей випадок було включено в дос'є як безсумнівний. Виїхавши з Рима, Тітц зупинився біля станції техобслуговування, бо двигун слабо тягнув, і благав механіків терміново усунути дефект, бо за ним женеться "червоний бандит". Механіки подумали, що він жартує, але зрозуміли, що це не так, коли він пообіцяв їм по десять тисяч лір, якщо вони відремонтують двигун за п'ятнадцять хвилин, і дотримав слова. Більше того, коли він виплатив таку "премію" всім дев'ятьом механікам станції, вони подумали, що чоловік з глузду зсунувся. Його особи, може, й не встановили б, якби німець, виїжджаючи з майстерні, не зачепив однієї машини і не зупинився. Тому на станції записали його номер.

Натомість останній випадок стосується Артура Т. Адамса 11, який, зупинившись у неаполітанському готелі "Везувій", збирався три тижні приймати ванни, але за кілька днів покинув, бо з'ясувалося, що в нього алергія до сірки. Цей високий сорокадев'ятирічний чоловік був жвавий, зовні спокійний, але невдоволений життям: він разів з десять міняв професію. Був банківським службовцем, працівником "швидкої допомоги", продавав піаніно, заочно навчав бухгалтерії, дзюдо, а згодом карате, а ще охочіше вдавався до різних дивацтв. Отримав посвідчення парашутиста, був астрономом-любителем, рік нерегулярно видавав журнал під назвою "Артур Т. Адамс 11", в якому коментував справи, які його на той час цікавили. Журнал він друкував власним коштом і задурно розсилав кільком десяткам знайомих. Був членом безлічі товариств, починаючи з мисливського й кінчаючи товариством осіб, що хворіють на сінну лихоманку.

Повертаючись машиною до Рима, поведився дивно. То гнав з максимальною швидкістю, то спинявся на безлюдді, купив камеру, хоча в нього були безкамерні колеса, а грозу, яка зустріла його під Римом, перечекав, сидячи в машині. Патрульному поліцейському, який зупинився біля нього, пояснив, що має пошкоджені "двірники", насправді вони були справні. До Рима в'їхав уночі й, хоча мав замовлений ще з Неаполя номер у "Хілтоні", об'їздив усі готелі, шукаючи вільної кімнати, і тільки, коли не знайшов її, то повернув до "Хілтона". А вранці його знайшли в ліжку мертвим. Огляд

виявив невелике розширення легенів і серця й переповнення судин, типове для смерті від удушення. Але як це сталося, — лишилось невідомим. Висновок судово-медичної експертизи коливався між смертю, викликану перенапруженням симпатичної нервової системи, й серцевою недостатністю, викликану попереднім приступом астми. Цей випадок тривалий час обговорювала медична преса, критикуючи хибний висновок експертизи. Лише немовля може задихнутися в подушці. А доросла людина, затуливши уві сні ніс і рот постіллю, одразу прокинеться. Про те, що Адамс хворів на астму, досі було невідомо, то звідки б узявся її приступ? Поза, в якій знайшли Адамса: лежав долілиць на подушці, притискаючи її до обличчя. Якщо це було самогубство, то судова медицина такого способу ще не знала. Казали про смерть від переляку, але, хоча таке й трапляється, її не може викликати кошмарний сон. У цю справу з великим запізненням втрутився Інтерпол, коли до Штатів дійшли листи, надіслані небіжчиком з Неаполя колишній дружині, з якою він і після розлучення підтримував добрі стосунки. Листи, написані з інтервалом у три дні, прийшли одночасно через страйк поштових службовців. У першому листі Адамс писав, що відчуває себе приголомшеним, бо в нього знов почалися галюцинації "як після грудочок цукру". Ці слова стосувалися періоду напередодні розлучення, коли Адамс з дружиною вживали накапаний на цукор псилоцибін. Він не міг зрозуміти, що саме тепер, через п'ять років, викликало ці "потворні" галюцинації, які переслідували його вночі. Другий лист тоном і змістом цілковито відрізнявся від першого. Галюцинації, щоправда, тривали й далі, але перестали непокоїти, бо він відкрив їх причину.

"Дрібниця, значення якої ти нізащо не зрозуміла б, відкрила мені очі на нечувану аферу. Я роздобув матеріал про злочин цілком нового типу, злочин не лише без зацікавлення, а й без адреси, наче розсипані по дорозі цвяхи. Ти знаєш, я не схильний до перебільшень, але коли почну це публікувати, зворохобиться не лише преса. Отож мушу бути обережним. Цих матеріалів я не вожу з собою. Вони в надійному місці. Тож більше не писатиму про це. Повідомлю тебе, коли повернуся. З Рима ще напишу, постараюся не баритись, адже я натрапив на золоту жилу, мрію кожного журналіста. Але це золото вбиває".

Не варто й говорити про те, які інтенсивні були пошуки Адамсового сховку. Та вони нічого не дали. Або він нічого не розкрив, і цитований лист становив частину його маячінь, або ж сховав здобуту інформацію надто добре.

Смертю Адамса я закінчую список трагічних випадків, що почалися в Неаполі і його околицях. Слідство, крім італійської поліції, вела й поліція зацікавлених країн — шведська, німецька, австрійська, швейцарська, а також американська. Слідство контролював і координував Інтерпол. У ході його розкрито масу недоліків і дрібних порушень, серед яких були запізнілі заяви про зникнення мешканців готелів, відмова від розтину трупів людей, що померли наглою смертю, однак злочинних намірів не було виявлено, — була лише повільність, недбальство чи страх за власні інтереси.

Першим відмовився провадити цю справу далі Інтерпол, за ним усі інші поліції, а врешті, й італійська. Наново порушила її внаслідок втручання пані Урсули Барбур,

головної Адамсової спадкоємиці. Залишив після себе близько дев'яноста тисяч доларів у цінних паперах і акціях. Вісімдесятирічна пані Барбур, яка була Адамсові замість матері, вирішила використати частину цього капіталу на розшук убивць її названого сина. Після ознайомлення з обставинами його смерті за змістом останнього листа до колишньої дружини вона свято вірила, що син став жертвою надзвичайно хитрого злочину, розкрити який не вдалося й поліціям різних країн.

Пані Барбур доручила справу поважному агентству "Елгін, Елгін і Торн", яким керував юрист Самуель Оглін-Гаар, давній приятель мого батька. Це відбувалося тоді, коли вже був очевидний крах моєї кар'єри астронавта. Отож коли агенти Оглін-Гаара ще раз перегорнули передані їм дос'є, пройшли всіма слідами, витратили купу грошей на консультації найвидатніших спеціалістів з криміналістики й судової медицини і не посунулися й на крок, Оглін-Гаар за порадою одного з найстаріших своїх працівників — Рендольфа Лоера, якого близькі звали Ренді, — вирішив (скоріше з розпачу, аніж у надії) організувати симуляційну операцію: вислати до Неаполя самотнього американця, якомога подібнішого до типу всіх жертв. Я був частим гостем старого пана Огліна, і якось він напівжартома втаємничив мене в цю справу, вважаючи, що не порушує професійної таємниці, бо альтернативою симуляційної операції було лише відмовитись від будь-яких дій.

Я теж спочатку потішався з думки про свою кандидатуру, доки не виявилось, що при моєму бажанні її приймуть. Справді, мені було вже за п'ятдесят, я почувався іще на силі, але при зміні погоди трохи ламало кості, а до того мав ще й сінний катар. З-за океану ця пригода здавалася досить заманливою, тож я погодився впрягтися в симуляційну машину. З документами на ім'я Джорджа Л. Сімпсона, маклера з Бостона, три тижні тому прилетів до Неаполя, щоб зупинитись у "Везувії", взяти абонемент до Вітторіні, купатися, загоряти і грати у волейбол. Аби наблизитись до останнього рубежу, скористався особистими речами Адамса, збереженими пані Барбур. У Неаполі мене опікувала бригада з шести чоловік — дві пари чергових і, незалежно від них, двоє техніків, які на відстані контролювали мою кров, легені й серце. Я ходив без датчиків тільки на пляж. Тоді вступали в дію добре замасковані біноклі. Приїхавши, я помістив до готельного сейфа дев'ятнадцять тисяч доларів з тим, щоб через п'ять днів забрати їх звідти й тримати в номері. Я не цурався випадкових знайомств, відвідував ті самі музеї, що й Адамс, як і він, бував у опері, ходив його маршрутами понад затокою, а до Рима поїхав тим самим "хорнетом". У нього вмонтували підсилювач для збільшення радіуса дії датчиків. У Римі на мене чекав доктор Сідней Фокс, фахівець із судової медицини. Він проглянув усі стрічки із записом моїх даних, і цим — фіаско — закінчилася операція.

Справи одинадцяти я виклав Бартові у скороченому (ми його називали панорамним) варіанті, яким ми користувалися, коли підключали до слідства нових фахівців.

Вікна кабінету виходили на північ, і від тіні великих в'язів у ньому було ще темніше. Коли я вимкнув проектор, Барт засвітив настільну лампу, й кімната враз змінилася.

Барт мовчав, начебто трохи здивовано звівши брови, а мені це вторгнення до чужої людини раптом видалося цілком безнадійним. Я боявся, що він запитає, як я уявляю собі його допомогу, а то й взагалі скаже, що це не його проблема. Тим часом він підвівся, пройшовся кабінетом, зупинився за гарним старовинним кріслом і, спершись на різьблені бильця, сказав:

— Ви знаєте, що треба зробити? Послати групу "симулянтів". Щонайменше п'ятьох.

— Ви так гадаєте? — розгублено спитав я.

— Так. Якщо розглянути ваші дії з погляду точного експерименту, ви не виконали або мінімальних умов, або — максимальних. Або вам чогось забракло, або — вашому оточенню. Якщо вам, то належало взяти людей з різними, характерними для жертв, рисами вдачі.

— Он як ви думаєте! — вихопилось у мене.

Він усміхнувся.

— Ви звикли до іншої мови, так? Бо потрапили до середовища людей, що мислять у стилі поліції, добре відпрацьованому для переслідування злочинців, але не для вирішення питання, чи злочинець існує взагалі. Гадаю, що якби ви навіть потрапили в небезпеку, то не помітили б цього. До певного часу, звичайно, згодом ви побачили б супровідні обставини, але не механізм, що спричинився до них.

— Хіба перше не може бути другим?

— Може, але не обов'язково.

— Але ж на відміну від тих, я був попередньо підготований до цього і мав фіксувати кожну підозрілу деталь.

— І що ви зафіксували?

Я ніяково всміхнувся.

— Нічого. Кілька разів хотів, але врешті визнав, що це від надмірного самоконтролю.

— Ви коли-небудь були під впливом галюциногенів?

— Так. У Штатах, перед цією операцією. ЛСД, псилоцибін, мескалін — під лікарським контролем.

— Зрозуміло. Підготовка. А можна запитати вас, чого ви сподівалися, виступаючи в цій ролі? Ви особисто.

— Чого я сподівався? Був поміркованим оптимістом, Вважав, що хоча б з'ясуємо, чи це злочин, чи випадок.

— То ви були великим оптимістом! Неаполітанська пастка існує — в мене щодо цього немає сумнівів. Але це не годинниковий механізм, швидше — лотерея. Симптоми відзначаються коливаннями, примхливістю, можуть зменшуватися, а то й зовсім зникати. Адже так?

— Безперечно.

— Отож бо. За модель може правити обстрілювана місцевість. Вас можуть убити, або, взявши на мушку, або ж — випадковою кулею, внаслідок густоти обстрілу. Але хоч так, хоч інакше, а по той бік є хтось такий, кому потрібні трупи!

— Он ви про що! Сліпий випадок не виключає злочину?

— Ясна річ. А ви так не вважали?

— Мабуть, ні. В мене, правда, якимось з'явилась була така думка, але було сказано, що коли це підтвердиться, то скоригують і слідство.

— Ти ба! Або лиха людина, або лиха доля! Але ж навіть у мові утвердився вираз "corriger la fortune"[9]. Так-то. А чом ви не вдалися до двостороннього зв'язку?

— Це було б дуже марудно. Не міг же я ходити нашпигований електронікою. До того ж був сумнів, який виник у випадку зі Свіфтом. Отим, що його врятував приятель, зупинившись у тому ж готелі. Свіфт так впевнено викладав свою маячню, що майже переконав його.

— Ага. Folie en deux[10]. Йшлося про те, щоб ви не переконали свого ангела-хранителя у власних видивах, на випадок, якби ті з'явилися?

— Саме так.

— Поправте, якщо я помиляюсь: з одинадцяти чоловік двоє вціліло, а один зник. Його звали Брігг. Так?

— Так, але Брігг був би вже дванадцятим. Його ми не включили до серії.

— Замало даних, правда? А тепер — черговість у часі. З цього погляду вашу розповідь скомпоновано неправильно. Ви подаєте випадки за порядком їхнього виявлення, що цілком випадкове, а не за черговістю подій. Скільки було сезонів? Два?

— Так. Тітц, Кобарн і Осборн — це два роки тому. Тоді ж зник і Брігг. Всі інші — торік.

— А в цьому році?

— Коли що й сталося, однаково довідаємось не раніше як восени. Тим більше, що слідство, яке розглядало серію як певну цілість, припинено.

— Якщо ви ретельно все прочесали, це має вигляд прогресуючої серії: першого разу три жертви, другого — вісім. Авжеж, авжеж! Ви були приманкою не лише в Неаполі, а й тут, у Парижі...

— Що ви цим хочете сказати?

— Ви мене спокусили. Признаюсь вам — це захоплює! Ви все так змалювали, що справа постає надзвичайно промовисто. І її "реальність" просто напрошується. Але з того, що всі поламали на ній зуби, я роблю висновок про її підступність. Підступність, хоча з кожним випадком зростає переконання, що це певний вид божевілля, якого ніхто навмисно не викликав. Ви теж такої думки?

— Звичайно. Так усі вважають. Інакше слідства не припинили б.

— А звідки ж сумніви, що це може бути злочин?

— Як вам сказати... це ніби фотокартка. Я кажу про репродукцію з сіткою. Неозброєним оком видно загальні риси образу, але без деталей. Розглядаємо через лупу — щось ніби вимальовується краще, але водночас ніби й розпливається. А при максимальному збільшенні образ зникає, розпадається на окремі цяточки. Кожна з них сама по собі й разом вони вже нічого не означають.

— Ви хочете сказати, що гіпотеза про серію випадкових отруєнь тим переконливіше

руйнується, чим уважніше її вивчати?

— Саме так.

— А як же з гіпотезою про винуватців?

— Те саме. Результати більш-менш такі самі: ніхто нікого не отруював, і ніхто не мав чим отруюватись. Однак...

Я знизав плечима.

— Чого ж ви вперлися в цю альтернативу — злочин чи випадок?

— А що нам лишається?

— Хоча б оце, — він кивнув на "Франс Суар", що лежала на столі. — Ви читали сьогоднішні газети?

Барт показав мені великі заголовки "Бомба в Лабіринті", "Бойня на сходах", "Таємничий рятівник дитини".

— Так, — відповів я. — Я знаю, що там сталося.

— Будь ласка. Класичний приклад злочину наших днів, навмисного й водночас випадкового. Загинули ті, що опинилися в його оточенні.

— Але ж це зовсім інше!

— Це не те саме. Звичайно ж. Певні особисті риси зумовили смерть у Неаполі, але не в римському аеропорту. Зрозуміло! Але й той чоловік, Адамс, писав дружині про злочин без визначеної жертви, вживши образ цвяхів, розсипаних на дорозі. Це, певна річ, надто проста модель. Але ж так само ясно, що коли хтось і стоїть за тими смертями, то йому ніщо так не потрібно, як створити враження, ніби його взагалі немає!

Я мовчав, а Барт, кинувши на мене швидкий погляд, встав, пройшовся кабінетом, повернувся на своє місце й запитав:

— А що ви думаєте про це все?

— Можу лише сказати про те, що мене найбільше вражає. Якщо припустити отруту, то слід чекати завжди тих самих симптомів.

— А вони не завжди були такими самими? Мені здалося, що завжди. Період досить типовий, фаза збудження й агресивності, фаза маячіння, найчастіше про переслідування, фаза втечі: з Неаполя або з життя. Втікали, хто як міг, — машиною, літаком, навіть пішки. І засоби — скло, бритва, мотузок, постріл у рот, йод...

Мені здалося, що він хоче похвалитися своєю пам'яттю.

— Так, ці ознаки були подібні, але якщо уважно дослідити біографію кожної жертви, виявиться несподіване...

— Ну, ну?

— Взагалі вид смерті не залежить від вдачі людини, яка вмирає. Незалежно від вдачі помирають в автокатастрофі, від раку, запалення легенів. Є й винятки, наприклад, професійна смерть льотчика-випробовувача... але, як правило, між способом життя і смертю залежності немає.

— Одним словом, смерть щодо індивідуальності не специфічна. Гаразд. А далі що?

— А тут — специфічна.

— Слухайте, це вже якась демонологія! Як це зрозуміти?

— Буквально. Добрий плавець потопав. Альпініст розбивається. Автоманіяк гине в лобовому зіткненні на дорозі.

— Стривайте! Той автоманіяк — Тітц?

— Так. Мав три машини. Дві спортивні. Вбився у "порціє". Слухайте далі: боязкий гине при втечі...

— Хто це?

— Осборн. Загинув, коли кинув машину, вдаючи шляхового робітника.

— Ви нічого не казали про його боягузтво!

— Вибачте. Скорочений варіант, який я вам виклав, багато чого обминає. Осборн працював у системі страхування, сам був застрахований, його знали як такого, що ухиляється від будь-якого ризику. Відчувши загрозу, він сів писати в поліцію, але злякався, спалив листа й утік. Адамс, чоловік ексцентричний, загинув, як і жив, — незвично. Відважний репортер тримався до кінця, поставивши крапку пострілом...

— А це не було втечею?

— Не думаю. Він мав завдання летіти в Лондон. Якоїсь хвилини він не витримав і перетяв собі жили, але потім зробив перев'язку й полетів виконувати завдання. Застрелився, бо не міг його виконати. Певно, був дуже гордий. Не знаю, який би мав бути Свіфтів кінець, але замолоду Свіфт був звичайний слабак, блудний син, замки з піску, ексцеси. Завжди потребував когось сильнішого — жінки, приятеля. Все це було продемонстровано в Неаполі.

Наморщивши чоло й підперши пальцем підборіддя, Барт незрячим поглядом вступився в простір.

— Ну, в принципі це пояснюється. Регресія... повернення до попереднього періоду життя. Я не фахівець, але галюциногени, мабуть, викликають... а що кажуть токсикологи? Психіатри?

— Певні аналогії з ЛСД, але ЛСД не діє так індивідуально. Коли я знайомився з життям тих людей, склалося враження, що ніхто з них, втративши глузд, не відійшов від свого ества, навпаки, їхня натура виявилась у якомусь карикатурному збільшенні. Ощадний ставав скнарою, педант... той антиквар цілий день різав валізу паперів на тоненькі смужки... це справжні поклади. Якщо хочете, я залишу вам папери, й ви самі побачите.

— Я буду вам дуже вдячний. Отже, чинник "ікс" — отрута особистості? Це істотно... але навряд чи таким шляхом можна дійти до розгадки. Психоаналіз може з'ясувати, як діє цей чинник, але не як він потрапляє в жертву.

Барт сидів, опутивши голову, нахилившись уперед і дивлячись на пальці, переплетені на коліні. Раптом він глянув мені в очі.

— Чи можна поставити вам особисте запитання?

Я кивнув.

— Що відбувалося з вами під час симуляції? Як ви себе почували? Весь час упевнено?

— Ні. Взагалі було неприємно — в Америці я уявляв собі все це інакше. Неприємно не тому, що користувався речами померлого, до цього я швидко звик. Вважали, що я найбільше підходжу для цієї операції з огляду на мою професію...

— Так? — брови його піднялися.

— Всім іншим вона видається цікавою, але насправді це рутинна, нудьга, ще раз рутинна й короткі моменти збудження.

— Ага, майже те саме, що в Неаполі, еге ж?

— Авжеж. Зокрема нас тренують для самоконтролю. Прилади можуть помилитися, й тоді останнім покажчиком є людина.

— Отже, нудьга й рутинна. А коли ж у Неаполі було збудження? Коли й де?

— Коли боявся.

— Ви боялися?

— Боявся, принаймні двічі. Це дало мені певне задоволення.

Я вимовив це через силу. Барт не зводив з мене погляду.

— Вам подобається боятися?

— Не можу ані стверджувати, ані заперечувати. Добре, коли можливості людини збігаються з її бажаннями. А я завжди прагнув того, чого не міг. Існує безліч відтінків ризику, але мене не приваблює ризик банальний, такий, скажімо, як рулетка. Цей страх безплідний... натомість те, чого не можна визначити, передбачити, окреслити, мене завжди захоплювало.

— Тому ви стали астронавтом?

— Не знаю. Може, й тому. Нас вважають кмітливими шимпанзе, якими на відстані керує земний комп'ютер. Програма й план. Найвищий лад — це тавро цивілізації, а його протизавага — ось, — показав я на газету з великим фото римських сходів на першій сторінці. Я проти цього. Але якщо навіть так є, то на Марсі ми мали бути самі. Я з самого початку знав, що моя фізична вада висітиме наді мною дамокловим мечем, бо шість тижнів у році, коли цвітуть трави, я ні на що не здатний. Щоправда, я розраховував на відсутність трав на Марсі... це цілком певно, та й моє керівництво так вважало. Але врешті той катар таки зіпхнув мене на запасну позицію, де в мене не було шансів.

— Полетіти на Марс?

— Так.

— Але ви залишилися в резерві?

— Ні.

— Aut Caesar, aut nihil[11]?

— Можна й так.

Барт розчепив руки і глибше вмотився в кріслі. Примруживши повіки, він, здавалося, перетравлював мої слова. Тоді поворухнув бровами, усміхнувся.

— Вернімося на Землю! Чи всі ті люди хворіли на алергію?

— Майже напевно. Цього не вдалося довести лише в одному випадку. Алергія була різною — переважно на пилок трав, астма...

— Чи можете сказати, коли ви боялися? Щойно ви про це згадували...

— Пригадую два такі моменти. Перший — у готельному ресторані, коли до телефону викликали Адамса. Це поширене прізвище, йшлося про іншу людину, але якось мить мені здавалося, що це не випадковість.

— Вам здалося, що до телефону викликають небіжчика?

— Ні, чому ж! Я думав, що щось починається. Що це пароль, гасло, кинуте мені так, щоб ніхто з присутніх про це не дізнався.

— А ви не подумали, що це хтось із вашої групи?

— Ні. Цього не могло бути. Їм ні в якому разі не можна було спілкуватися зі мною. Якби щось змушувало припинити операцію, скажімо, війна, зі мною мав зв'язатися Ренді — керівник операції. Але лише в такому випадку.

— Вибачте, що я так випитую, але для мене це важливо. Отож викликали Адамса. Але якби за вами спостерігали, це означало б, що вашу гру розкрито і вам дають про це знати. Адже ви не виступали в ролі Адамса!

— Авжеж. Мабуть, саме тому я й злякався. Хотів підійти до телефону.

— Навіщо?

— Щоб вступити в перший контакт з ними — тією другою стороною. Це все-таки краще, ніж нічого.

— Розумію. Але не підійшли?

— Ні, бо знайшовся справжній Адамс.

— А вдруге?

— Це було вже в Римі, вночі у готелі. Я мав той самий номер, у якому вві сні помер Адамс. Що ж, скажу вам і це. Обговорювалися різні варіанти. Я не повинен був іти слід у слід саме за цією людиною, пропонували інших, але я брав участь у нарадах і переважив на користь Адамса... — я замовк, побачивши, як зблиснули його очі.

— Здогадуюсь. Ні маячіння, ні море, ні автострада — просто звичайний замкнутий номер — самотність, вигоди й смерть.

— Може й так, але тоді я не думав про це. Тоді, здається, вирішили, що я вибрав його маршрут, розраховуючи знайти сенсаційний матеріал, відкритий ним і десь захований, але вони помилились. Просто той чоловік був мені чимось симпатичний.

Хоча хвилину тому Барт і дітнув мене своїм "Або Цезар, або ніхто", я й далі був відвертий, як ніколи, — так мені було це потрібно. Я й сам не знаю, коли ця справа стала для мене манією. Безособовість я спершу трактував як рутину, до якої мушу пристосуватися, бо вона була ставкою у грі. Я й не помітив, коли вона захопила мене всього, аби врешті відкинути. Я повірив у обіцяну небезпеку, врешті, мав і докази, що це не вигадка, вже майже потрапив у її поле, і це, власне, виявилось ілюзією. Мені не розкрилася таємниця. Зіграв Адамса, як зумів, але не зазнав його долі, не пережив нічого й тому нічого не знав. Може, тому такими дошкульними були Бартові слова, що зачепили мене за живе. Фітцпатріків приятель фрейдист Керр сказав би, мабуть, що я хотів поставити все на одну карту, воліючи загинути, аби не програти, власне, загинути, бо програвав. А мій вибір Адамса звів би у фрейдистську схему потягу

Танатоса[12]. Так би й сказав. Та байдуже. Допомога цього француза була наче порушення кодексу альпінізму — я поступався місцем, даючи йому можливість першому піднятися на линві, але робив це, бо зазнав цілковитої поразки. Я не хотів, не міг зректися цього, мов випханий за двері.

— Поговорімо про метод, — наче розбудив мене голос Барта. — Перше — припинення збору відомостей про жертви. Відокремлення серії. Тут ви діяли надто свавільно.

— Ви так гадаєте? А чому саме?

— Бо самі випадки не розділилися, це ви розбили їх на суттєві й несуттєві. Особливістю істотних вважали божевілля й смерть, принаймні божевілля, коли навіть воно не спричинило смерті. Але ж порівняйте поведінку Свіфта й Адамса. Свіфт ошалів, так би мовити, з явним розмахом, натомість про галюцинації Адамса ви дізналися лише з його листів до дружини. Скільки ж могло бути випадків, у яких вам забракло такої подробиці!

— Даруйте, — відповів я, — але тут нічого не вдієш. Те, що ви нам закидаєте, — класична дилема при дослідженні невідомих явищ. Щоб їх відмежувати як слід, потрібно знати причинний механізм, а щоб пізнати цей механізм, потрібно чітко відмежувати явища.

Він глянув на мене з неприхованою приязню.

— Е, то ви знайомі і з нашою мовою! Але навчилися її не від поліцейських?

Я не відповів, лише потер підборіддя.

— Так, це справді класична дилема індукції. Давайте-но розглянемо відкинуті факти. Стежки, які ви визнали хибними. Чи були якісь довші заманливі сліди, які, врешті, урвалися? Було щось таке?

Тепер уже я глянув на нього з визнанням.

— Було. Один цікавий. Ми багато чекали від нього. З усіх жертв, ті, хто був американцем, усі перед тим як їхати до Італії пройшли через одну з клінік доктора Стелли. Ви чули про нього?

— Ні.

— Про нього говорять різне: одні кажуть, що це чудовий лікар, інші — що шарлатан. Усіх пацієнтів з ревматичними болями він посилав на сірководневі ванни до Неаполя.

— Он як!

— Я теж підскочив, почувши це вперше, але слід хибний. Він вважав такі ванни поблизу Везувія кращими від інших, хоча й у нас у Штатах є багато подібних джерел. Ті з його хворих, які зважилися на подорож, все ж становлять меншість, бо насправді американці не такі вже й марнотратні. Коли пацієнт заявляв, що Везувій для нього задорогий, Стелла посилав його на курорт в Америці. Ми розшукали тих людей, майже сотню. Всі живі й здорові, тобто, дехто покручений ревматизмом, як і перед лікуванням. В усякому разі, ми не знайшли жодної смерті "італійського" типу. З цими пацієнтами Стелли нічого надзвичайного не траплялося. Вони помирали в ліжку — від

серця чи раку.

— Може, мали жінок, сім'ї, — задумливо мовив Барт.

Я мимоволі посміхнувся.

— Докторе, ви вже починаєте говорити тим ідіотським жаргоном, тими зворотами, якими оперують агенти... Певна річ, майже у кожного була сім'я, але не бракувало і вдівців, старих холостяків. Зрештою, чи жінка й діти — це панацея? Антидот? Та й від чого, власне?

— Лише через море дурниць доходимо до істини, — повчально, але з веселими очима відповів Барт. — Ну, а вам відомо, скількох пацієнтів той Стелла послав до Неаполя?

— Відомо. І це одне з найдивніших місць у всій історії; Кожен раз, коли думаю про це, мені здається, що я за крок від істини. Таких ревматиків він послав двадцять дев'ять. Серед них, власне, й п'яťох наших американців: Осборна, Бреннера, Кобарна, Гейне і Свіфта.

— З семи американців?

— Так. Ні Еммінгс, ні Адамс не лікувалися у Стелли. Як і Брігг, але цього, як ви знаєте, ми не зарахували до жертв.

— Це дуже суттєво! А решта хворих? Ті двадцять чотири пацієнти Стелли?

— Статистику знаю напам'ять... Шістнадцятьох він посилав у ті роки, коли ще не траплялися ці випадки. Всі повернулися до Штатів нормально. Торік послав тринадцятьох. Власне, з них оті п'яťеро жертв.

— П'яťеро з тринадцяти? А чи серед тих восьми, з якими нічого не сталося, не траплявся "тип жертви"?

— Чому ж, аж тричі: самотні, заможні, під п'ятдесят. Усі повернулися живі.

— Лише чоловіки? Стелла не лікував жінок? А чому?

— Та лікував. В минулі роки, що передували цим смертям, він послав до Неаполя чотирьох жінок, торік — двох, а цього року — жодної.

— Чому така диспропорція статей?

— Клініки Стелли рекламувалися переважно для чоловіків. Розлади потенції, облісіння, — це з часом забулося, але переконання — те, що називають "імідж", — буцімто Стелла є чоловічим лікарем, утвердилося. Так що диспропорція пояснюється цілком природно.

— Ви так гадаєте... а все-таки жодна жінка не загинула, хоча і в Європі не бракує самотніх літніх дам. Чи має Стелла якусь клініку в Європі?

— Ні. Жертви з Європи не мали з ним нічого спільного. Це вдалося встановити. Жоден з тих європейців не бував у Штатах протягом останніх п'яти років.

— Чи припускали ви, що могло діяти два незалежні механізми, — один — для американців, а другий — для європейців?

— Припускали. Ми порівнювали ці групи всередині серії, але з цього нічого не вийшло.

— А чому, власне, той Стелла посилав усіх до Неаполя?

— Дуже просто. Він італієць у другому коліні, і його родина походить з-під Неаполя. Очевидно, він мав з того й зиск, контактуючи з італійськими бальнеологами, з доктором Джіоно, наприклад. До листування, щоправда, ми не дісталися, — лікарська таємниця, — але це впливає само собою, коли лікар з-за океану спроваджує своїх пацієнтів до італійських колег. У кожному разі, в цьому ми не побачили нічого підозрілого. Припускаю, що за кожного пацієнта він діставав якийсь процент.

— А як ви пояснюєте загадкового листа з чистим аркушем, надісланого після його смерті Міттельгорну?

— Гадаю, його послав хтось із родичів, хто знав про обставини його смерті, прагнучи, як і пані Барбур, продовжити слідство, але не бажаючи чи не маючи змоги діяти так явно, як вона. Хтось, переконаний у кримінальному характері справи, хотів підживити підозріння і змусити поліцію до дальших пошуків. Міттельгорн мав у Швейцарії родичів, а лист прийшов саме звідти...

— Чи були серед пацієнтів Стелли наркомани?

— Були. Два, але не затяті. Обидва вже в літах, вдівець і старий холостяк, приїхали наприкінці травня — на початку червня минулого року, купалися, загоряли, тобто, згідно статистики, наражалися на максимальну небезпеку, але обидва повернулися неушкоджені. Скажу більше — один мав алергію до пилка трав, а другий — до суніць.

— Жах! — скрикнув Барт, але нам було не до сміху.

— Ви покладалися на алергію? Я теж.

— А що вживали ті два?

— "Суничний" — марихуану, а "сінний" — ЛСД, так, вряди-годи. Запаси у нього скінчилися якраз перед поверненням до Штатів. Може, він саме тому й повернувся швидше, перервавши процедури? Поїхав, бо в Неаполі нічого не роздобув. Якраз тоді поліція викрила на Близькому Сході великий ланцюг контрабандистів з італійською базою, контрабанда урвалася, а незаарештовані постачальники припинили, мов миші під мітлою...

— "Суничний"... — буркнув Барт. — Гаразд. А психічні захворювання?

— Дані виключно негативні. Знаєте, як буває, — майже завжди можна щось знайти у предків, але ж це стрілянина наосліп. Як серед жертв, так і серед уцілілих пацієнтів Стелли панувало психічне здоров'я... Якось там вегетативна неврастенія, безсоння — ото й усе. Тобто — серед чоловіків. Щодо жінок — було три випадки: меланхолія, клімактерична депресія, спроба самогубства.

— Самогубство? І що ж?

— Типова істерика, так зване "волення про поміч", випила отруту, маючи гарантію порятунку. А в нашій серії завжди було навпаки: там ніхто не афішував своєї манії самогубства. Типовою була рішучість, з якою у випадку невдачі повторювався замах.

— Чому лише Неаполь? — спитав Барт. — А Мессіна? Етна? Там нічого?

— Нічого. Ви, певно, розумієте, що ми не могли охопити всі сірководневі джерела світу, але італійські обстежила спеціальна група. Абсолютно нічого. Когось з'їла акула, хтось потонув...

— Кобарн теж потонув.

— Так, але в нападі божевілля.

— Це точно?

— Майже. Про нього ми дізналися порівняно мало. Власне, лише те, що він не з'їв принесеного сніданку, а заховав грінки, масло і яйця в порожню коробку з-під сигар, а решту, перш ніж вийти з готелю, поклав за вікно на карниз.

— Он воно як! Мав підозру на отруту й хотів, щоб пташки...

— Отож. А коробку, певно хотів віднести до токсиколога, але потонув.

— А що показала експертиза?

— Два товстенні томи машинопису. Застосували навіть дельфійський метод, голосування фахівців.

— І..?

— Більшість висловились за невідому психотропну отруту, дія якої в чомусь схожа на ЛСД. Звичайно, це зовсім не означає, що у них подібний хімічний склад.

— Невідомий наркотик? Дивне визначення.

— Не обов'язково невідомий. На їхню думку, це могла бути суміш відомих усім субстанцій, оскільки в синергічному[13] прояві часто неможливо визначити дію окремих складників.

— А що сказала меншість?

— Гострий психоз на етіологічно невстановленому ґрунті. Бачите, як багато можуть сказати фахівці, лікарі, коли нічого нічого не знають.

— Так, мені це добре відомо. Коли ваша ласка, викладіть іще раз усе щодо типології смертей.

— Прошу. Кобарн потонув мимоволі чи навмисно. Бреннер вискочив з вікна, але не вбився.

— Вибачте, а як він тепер?

— У Штатах, хворий, але живе. Загалом пам'ятає події, але не хоче до них повертатися. Кельнера він прийняв за мафіозо, почувався переслідуваним. Чогось більшого він не зміг сказати. Можна, я розповідатиму далі?

— Розповідайте.

— Осборна переїхали. Винуватець утік машиною, і його не знайшли. Еммінгс намагався покінчити з життям двічі. Застрелився. Швед Лейге приїхав до Рима і впав із Колізею. Шіммельрайтер помер у лікарні своєю смертю від запалення легенів після гострого приступу божевілля. Гейне тонув, у лікарні перерізав собі вени, але його врятували. Помер від гострого запалення легенів. Свіфт уцілів. Міттельгорн теж двічі намагався відібрати собі життя снодійним і йодом. Помер від опіків шлунка. Тітц загинув у аварії на автостраді. Нарешті, Адамс у римському "Хілтоні" — наче задушений, хтосьна-як. Про Брігга не знаємо нічого.

— Дякую. Чи ті, що zostалися живі, запам'ятали якісь перші прояви?

— Так. Тремтіння рук і зміну смаку їжі. Це ми довідалися від Свіфта. Щодо Бреннера, той наполягав, що їжа "справді змінила смак", а тремтіння рук не пам'ятав.

Очевидно, у Бреннера лишився від цих подій так званий резидуальний ефект, тому він так твердив. Такої думки лікарі.

— Діапазон смертей на схемі досить значний, а самогубці вдавалися до доступних засобів — що потрапляло під руку. А що дали пошуки за принципом "cui prodest?"[14]?

— Розшуки матеріально зацікавлених? Спадкоємці знайшлися, але що з того, коли немає жодного зв'язку між ними й кожною з тих смертей.

— Преса?

— Цілковита блокада інформації. Звичайно, місцеві газети згадували про кожну смерть, але ці повідомлення губилися у звичних рубриках випадків. Йшлося про те, щоб не утруднювати слідства. Тільки якась газета в Штатах, забув яка, спекулювала на темі фатальної долі пацієнтів Стелли. Останній запевняв, що до цього доклали руки конкуренти. Однак цього року він не спровадив до Неаполя жодного ревматика.

— Бачте, не послав! Чи це не підозріло?

— Не дуже, бо ще один випадок — і подібна стаття могла б завдати більше збитків, ніж його заробітки на цьому ділі. Зрештою, це був досить скромний бізнес.

— А тепер я запропоную таку гру, — сказав Барт. — Вона буде називатися "Як таємничо загинути в Неаполі?". Тобто, які риси для цього треба мати. Ви мені допоможете. Згодні?

— Залюбки. Список включає стать, вік, статуру, недуги, матеріальні статки та дещо інше, про що я постараюся згадати. Отож треба бути чоловіком десь так років під п'ятдесят, вище середнього зросту, огрядної чи атлетичної статури, нежонатим або вдівцем, принаймні в Неаполі — самотнім. З огляду на випадок Шіммельрайтера треба визнати, що заможність — умова не обов'язкова. Натомість потрібно зовсім чи майже зовсім не знати італійської мови.

— Жодна з жертв не розмовляла по-італійськи вільно?

— Жодна. Переходжу до специфічних рис. Щоб загинути, потрібно не хворіти на діабет.

— Що?..

— Жодна особа з нашої серії не була діабетиком. Натомість серед спроваджених Стеллою до Неаполя ревматиків, які повернулися додому живими, їх було п'ятеро.

— Як же це пояснювали ваші фахівці?

— Навіть не знаю, що вам відповісти. Казали щось про перетворення матерії, про ацетонові тільця, які можуть бути антидотом. Щоправда інші, може, й не такі дуже вчені, а просто чесніші (це лиш моє припущення) заперечували. Ацетонові тільця з'являються лише в такому організмі, якому дуже бракує інсуліну, але ж у наш час кожен діабетик регулярно вживає відповідні ліки. Наступною неодмінною рисою є алергія на трави, сінний катар, астма. Хоча були особи, які відповідали всім цим вимогам і з ними нічого не сталося. Той, наприклад, пацієнт Стелли, якого я назвав "суничним", і другий — з катаром.

— Заможні, самотні, купалися в сірководні, мали алергію, не знали італійської?

— Так. Вживали тих самих протиалергійних ліків, що й решта, наприклад,

плімазин.

— Що це таке?

— Антигістаміновий препарат з домішкою риталіну. Риталін — це хлористоводневий ацетилований фенілоальфапіпериділ. Перший зі складників плімазину, пірібензамін, усуває прояви алергії, але викликає сонливість, сповільнює реакцію, тому водії мусять вживати його з домішкою риталіну, який належить до збудників.

— Але ж із вас хімік!

— Просто вживаю це багато років. Кожен алергік потроху займається самолікуванням. У Штатах я вживав тамтешній відповідник, бо плімазин — це швейцарський препарат. Той, що мав катар, — Чарльз Декер, — теж ним користувався, але з його голови не спала й волосина... стривайте.

Я остовпів з відкритим ротом. Барт мовчки дивився на мене.

— Вони всі лисіли... — врешті сказав я.

— Лисина?

— Початки. Заждіть-но. Так. Декер теж мав тонзуру на тім'ї — і нічого.

— Зате ви не лисієте, — зауважив Барт.

— Як ви сказали? Не лисію? Може, це вада? Але з Декером нічого не сталося, хоча й лисів... зрештою, який може бути зв'язок між лисінням і буйним божевіллям?

— А який зв'язок між цим же божевіллям і діабетом?

— Маєте рацію, докторе, цього питання не варто торкатися.

— Ви що, зовсім не звернули на це уваги?

— Майже так. Ми порівнювали список загиблих з уцілілими в Неаполі, і ця риса, звичайно, виявилась. Однак складність полягала в тому, що полисіння можна було ствердити напевне лише у загиблих, бо дехто з тих, хто вцілів, не признався, що носить перуку. Щодо цього людська гордість буває несамовито вразлива, а смикати їх за волосся чи розглядати зблизька важко, коли люди цього не хочуть. Для встановлення діагнозу потрібно ще знайти косметичний кабінет, де та чи інша людина замовила перуку або й зробила пересадку волосся, а це вже було б забарно.

— Чи це так уже важливо?

— Думки були різними. Дехто вважав, що це не має значення, тим більше, що йшлося про те, чи приховують лисину кілька вцілілих пацієнтів Стелли, а який це може мати зв'язок з трагічними випадками інших ревматиків?

— Ну, гаразд, але якщо ви не обминули питання про стан волоссяного покриву, то чому це вас щойно так вразило?

— На жаль, це зворотний зв'язок. Те, що жоден із загиблих не приховував своєї лисини. Ніхто з них не носив перуки, не мав ні пересадженого, ні вшитого в шкіру волосся... є така операція.

— Я знаю. То й що?

— Нічого, хіба що тільки таке — всі жертви лисіли й не приховували цього, натомість серед уцілілих були як лисі, так і люди з нормальними чупринами. Я

усвідомив, що Декер, власне, мав лисину, от і все. Мені здалося, що я натрапив на свіжий слід. Але таке не раз було. Зрозумійте, я так глибоко вліз у цю справу, що бачу часом міражі. Духів...

— Е, це вже має присмак історій про богоявлення, таємничі прокляття, привидів... а може, в цьому щось є?

— Ви вірите в духів? — витріщився я на нього.

— Може, досить того, щоб вони вірили. Як ви гадаєте? Скажімо, в Неаполі діє якийсь ворожбит, що полює на багатих чужинців...

— Припустімо, — засовався я в кріслі. — І що далі?

— Можна легко уявити собі, як за допомогою різних трюків і сеансів він втирається до них у довір'я, безкоштовно дає їм дози чудодійного еліксиру звідкись з Тибету, тобто якогось наркотичного відвару, який має поставити їх у цілковиту залежність від нього, оскільки призначений лікувати найрізноманітніші хвороби. І от серед, скажімо, серед сотні таких людей знаходиться десятеро чи одинадцяттеро легковажних, які вживають відразу зовелику дозу.

— Ага, — вигукнув я. — Припустімо, що це так, але італійці про це б дізнались. Поліція. Зрештою, поведінку декого з жертв ми відтворили так ретельно, що знаємо, о котрій годині вони виходили з готелю, як були одягнуті, в якому кіоску купували газети і які саме, в якій кабіні роздягалися на пляжі, де і що їли, на якій виставі були в опері. Тож проминути такого знахаря чи "гуру" ми могли б у одному-двох випадках, але не в усіх. Ні, нікого подібного не було. Та це й не дуже правдоподібно. Італійської всі майже не знали, та й чи міг швед із вищою освітою, антиквар чи солідний підприємець ходити до італійської ворожки? Та вони, зрештою, не мали на таке часу...

— Переконаний, але не переможений, я стрілятиму ще раз! — підвівся Барт з крісла. — Якщо вони попадалися на якийсь гачок, на якусь непомітну приманку, то цей гачок не залишив слідів. Згодні?

— Згоден.

— Отже, "те" забиало їх особисто, приватно, інтимно, а разом з тим — непомітно. Секс?

Я задумався.

— Ні. Звісно, дехто з них мав випадкові еротичні контакти, але це не те. Ми вивчали їх життя так старанно, що не могли проминути чогось такого "великого", як жінки, ексцеси чи будинки зустрічей. Тут, очевидно, щось зовсім мізерне...

Я сам здивувався останнім словам, бо досі, власне, не думав про таке.

Але це було водою на Бартів млин.

— Смертельна мізерія? Чом би й ні! Щось таке, що сприяє таємним нахилам, старанно приховуваним від світу... До того ж це може бути річ, якої б ми з вами не соромилися. Можливо, ця слабкість уявлялася б ганебною лише для певної категорії людей...

— Коло замкнулося, — зауважив я, — бо ви повернулися на терен, з якого вигнали мене, — психології...

За вікном пролунала автомобільна сирена. Доктор устав, — він несподівано здався мені молодим, — вихилився з вікна й посварив пальцем. Сирена стихла. Я з подивом зауважив, що сутеніє, глянув на годинника і стуманів — я сидів у нього вже четверту годину! Я підвівся, щоб відкланятися, але він не захотів і слухати.

— Е, ні, любий друже. По-перше, ви залишитесь у нас на вечерю, по-друге, ми нічого не з'ясували, а по-третє, вірніше, найперше, я хочу вибачитись. Я помінявся з вами ролями! Вчепивсь у вас, мов слідчий. Не приховую, я поставив собі певну мету, не гідну господаря... Хотів дізнатися про вас і з вашою допомогою щось таке, чого немає в паперах. Я певен, що атмосферу справи може передати лише людина. Окрім того, я пробував вивести вас із рівноваги, навіть шпильками, і мушу сказати, ви зносили їх добре, хоча у вас зовсім не картярське обличчя, як ви, може, думаєте... Коли щось і виправдовує мене перед вами, то це добрі наміри, бо я ладен впрягтись у цю справу... Але сідаймо. Стіл ще не накрили. У нас дзвонять...

Ми знову сіли. Я відчував велике полегшення.

— Займуся цим, — спроквола промовив Барт, — хоча й не бачу великих шансів... Хотів би поцікавитися, як ви, власне, уявляли собі мою участь?

— Здається, ця справа дозволяє застосувати системний аналіз, — обережно почав я, зважуючи кожне слово. — Я не знаю вашої програми, але знайомий з кількома програмами типу GPS і думаю, що слідча має бути трохи схожою. Це загадка не стільки кримінальна, скільки пізнавальна. Комп'ютер, звичайно, не вкаже винного, але його, як невідому величину, можна спокійно усунути з рівнянь. Розв'язати цю справу — означало б створити теорію загибелі тих людей. Закони, які їх убили...

Доктор Барт дивився на мене, здавалося, зі співчуттям. Можливо, це мені лише здалося, бо він сидів якраз під світильником, і при найменшому порусі на його обличчі коливалися тіні.

— Любий друже, кажучи, що спробую, я мав на увазі роботу з людьми, а не з електронікою. У мене є чудова група інтердисциплінарних учених, кращі голови Франції, які, я певен, візьмуться за це, як хорти за лиса. А програма... Звичайно, ми її склали, і вона виявилася придатною в кількох випадках, але для такої історії, як ця, — ні, ні, — заперечив він, хитаючи головою.

— Чому?

— Дуже просто. Комп'ютер нічого не зробить без кількісних характеристик, а тут, — розвів він руками, — що нам узагальнювати? Припустімо, в Неаполі діє новий ланцюг контрабандистів наркотиків, а готель — один з їхніх розподільчих пунктів. Товар доставляють покупцям у певній сільничці замість солі. Чи не могло б час від часу статися, що сільнички в їдальні підміняли, ставлячи на іншому столі? І чи не виникла б тоді небезпека для людей, що люблять солоне? Як міг би дійти до цього комп'ютер, коли в матеріалах слідства не було й півслова про ті сільнички, наркотики, про смаки жертв?

Я глянув на нього з повагою. Як легко він брав такі гіпотези зі стелі! До нас долинув дзвінок, щораз голосніший, врешті оглушливий, тоді раптом стих і почувся

жіночий голос, який вичитував дитину. Барт підвівся.

— Нам пора... Ми завжди їмо о певній годині.

На столі в їдальні горів довгий ряд рожевих свічок. Ще на сходах Барт шепнув мені, що з ними їсть його бабуса, дев'яносторічна, але цілком повноцінна з усіх поглядів особа, хіба що — трохи ексцентрична. Я зрозумів це як пересторогу нічому не дивуватися, але відповісти не встиг, бо почалося знайомство з домашніми. Окрім трьох дітей, яких я вже бачив, і пані Барт, що сиділа за столом у такому самому різьбленому кріслі, як і в кабінеті, я побачив бабусю у воістину єпископській мантиї. На грудях у неї виблискував діамантиками старосвітський лорнет, а невеличкі карі очі вп'ялися в мене, мов блискучі камінці. Вона так високо й енергійно подала мені руку, що я поцілував її, хоча ніколи цього не роблю, й несподівано гучним чоловічим голосом, який наче належав іншій особі у погано дубльованому фільмі, сказала:

— Отже, ви астронавт? Я ще не бачила жодного астронавта за цим столом.

Навіть доктор здивувався. Його дружина пояснила, що про мене розповіли діти. Старенька попросила мене сісти біля неї й говорити голосно, бо вона недочуває. Біля її накриття лежав схожий на половинку бобу слуховий апарат, яким вона ніколи не користувалася.

— Будете розважати мене розмовою. Гадаю, така можливість вдруге мені не трапиться. Скажіть, коли ласка, який насправді вигляд має Земля звідти — згори? Не вірю фотографіям!

— І слушно робите, — відповів я, подаючи їй полумисок з салатом і подумки втішаючись її безцеремонністю, — жодні фото не можуть цього передати, особливо коли орбіта низька й Земля стає небом! Замість неба. Не заступає неба, а є ним. Таке створюється враження.

— Чи справді аж так гарно?

— Мені подобалося. Найбільше враження справила на мене безлюдність Землі. Ні сліду міст, доріг, портів — нічого крім океанів, материків і хмар. Зрештою, океани й материки мають більш-менш такий вигляд, як ми вчили у школі на уроках географії. Зате хмари... видалися мені найдивовижнішими, може, тому, що, власне, зовсім не схожі на хмари.

— А на що?

— Це залежить від висоти орбіти. З найбільшої відстані вони нагадують зморщену шкіру дуже старого носорога, таку синювато-сіру, порепану. А коли знизитися — овече руно різної масті, розчесане гребенями.

— Ви були на Місяці?

— На жаль, ні.

Я приготувався до наступних космологічних питань, але вона несподівано змінила тему.

— Ви розмовляєте по-французьки цілком вільно, хоч якось дивно. Вживаєте інших слів... Ви походите з Канади?

— Мої родичі звідти. А я народився вже у Штатах.

— А бачте. Ваша мати французженка?

— Була.

Я бачив, як подружжя Бартів промовисто позирало на стару даму через стіл, намагаючись угамувати її цікавість, але та не зважала.

— І мати розмовляла з вами по-французьки?

— Еге ж.

— Вас звать Джоном. Але вона, звичайно, звала вас Жаном?

— Еге ж.

— То і я вас так називатиму. Відсуньте, будь ласка, від мене цю спаржу. Мені її не можна їсти. Старість, пане Жан, полягає в тому, що ти вже набув досвіду, яким не можеш користуватися. Тож вони, — кивнула вона на решту родини, — мають слухність, що не зважають на мене. Ви цього зовсім не знаєте, але між сімдесятим і дев'яностим роками життя є величезна різниця. Докорінна, — наголосила вона й замовкла, зайнявшись стравою. Пожвавилася аж тоді, коли міняли тарілки.

— Скільки разів ви бували в космосі?

— Двічі. Але від Землі я віддалявся незначно. Якби порівняти її з яблуком, то на відстань завтовшки в його шкірку.

— Ви скромні?

— Навряд.

Розмова ця була досить дивна, і я не сказав би, що прикра, бо стара мала якусь особливу привабливість. Тому розмова мене не обтяжувала.

— Як ви гадаєте — повинна жінка літати в космос?

— Якось не думав про це, — відповів я, не кривлячи душею. — Якби їм цього хотілося, то чом би й ні?

— У вас там у Штатах зародився ідіотський рух — woman's liberation[15], недозрілий, вульгарний, але принаймні вигідний.

— Ви так гадаєте? Чим же він вигідний?

— Вигідно знати, хто винен у всьому. Ті жінки вважають, що чоловіки. І лише вони, жінки, перетворюють світ. Хочуть зайняти ваше місце. Отже, хоч це й нісенітниця, вони мають принаймні виразну мету, а ви не маєте нічого.

Після величезного солодкого пирога з ревенем, поданого на десерт, діти пішли з їдальні, а я почав лаштуватися в дорогу. Довідавшись, що я живу в Орлі, доктор Барт став переконувати мене перебратися до нього. Я не хотів зловживати його гостинністю, але спокуса була велика. Грубо кажучи, я мав сісти йому на шию.

Пані Барт підтримала чоловіка, показавши мені ще чисту книгу гостей: ім'я астронавта, вписане першим, було б добрим знаком. Ми змагалися в гречності, доки я не згодився. Домовились, що я переберусь до них завтра. Доктор провів мене до машини і, коли я сідав, сказав, що бабусі я явно сподобався, а це буває нечасто. Коли я рушив, аби пірнути в нічний Париж, він стояв у розчинених воротах.

Щоб уникнути тисняви, я об'їхав центр, прямуючи до бульварів над Сеною, майже вільних від руху, — наближалася північ. Я стомився, але відчував задоволення. Розмова

з Бартом сповнила мене неясною надією. Я вів машину повільно, бо випив чимало білого вина. Попереду їхав малий "2-ЦВ", тримаючись бордюра з надмірною обережністю. Дорога, власне, була порожня, і над парапетом набережної я бачив великі склади універмагів, що маячили на тому березі Сени. Зауважував їх підсвідомо, бо мої думки були далеко, і раптом наче два сонця спалахнули в дзеркальці — за мною мчала машина. Я саме обганяв малого "2-ЦВ" і взяв надто вліво, тож зараз, щоб пропустити нічного гонщика, хотів повернутися на своє місце, але не встиг. Світло ззаду залило всю кабінку, й плоский силует з ревом прослизнув між мною і малою машиною. Коли я знову вмовився на сидінні свого "пежо", якого занесло вбік, того вже не було. Справа чогось не вистачало. Від дзеркальця, зрізаного з крила, лишилось лише кріплення. Я рушив далі й думав про те, що, якби випив менше, лежав би зараз у зім'ятій машині, бо встиг би загородити просвіт, у який той ударив. Ренді мав би про що думати! Як чудово вписалася б моя смерть у неаполітанську схему! Ренді був би твердо переконаний, що вона пов'язана з симуляційною операцією. Та мені, видно, не судилося стати дванадцятим: до готелю я доїхав без пригод.

* * *

Барт хотів надати участі своїй групі в операції характеру безпосередності, а може, похвалитися новим будинком, в усякому разі на четвертий день мого перебування в нього, в неділю, він улаштував прийом. Запросили більш як двадцять осіб. Не готовий до офіційних зустрічей, я хотів був поїхати в суботу до Парижа за відповідним костюмом, але Барт мене відрадив. Отож я став біля входу поруч подружжя Бартів у своїх старих джинсах і пошарпаному светрі, бо всі кращі речі знищила італійська поліція. Стіни кімнат першого поверху розсунули, і весь низ будинку перетворився на просторий салон. Прийом був досить своєрідний. Серед бородатих юнаків і вчених жінок у перуках я почував себе то як випадковий гість, то як один з господарів дому, оскільки разом з Бартами трохи розважав гостей. Я знайомився з ними, підстрижений і виголений, наче якийсь старий скаут. Зрештою, тут не було ні світської церемонності, ні її гіршої протилежності — бунтарської буфонади інтелектуалів. Взагалі, після останніх подій у Китаї маоїсти кудись зникли. Я намагався порозмовляти з усіма, адже вони приїхали, щоб познайомитися з астронавтом, який має катар та ще й виконує роль комівоєжера-детектива *ad interim*[16].

Невимушена розмова відразу ж перекинулася на світові проблеми. Зрештою, це була не стільки невимушеність, скільки безвідповідальність, бо цивілізаторська місія Європи закінчилася, і випускники Нантера й Еколь Суперіор розуміли це краще ніж їхні земляки. Європа вийшла лише з економічної кризи. Процвітання повернулося, але самопочуття не поліпшилось. Це був не страх оперованого на рак перед метастазами, а свідомість, що дух історії пішов у небуття, і якщо він і повернеться, то не сюди. Франція була безсила, тому вони, перетворившись з акторів на глядачів, могли спокійно обговорювати світові проблеми. Збуваються пророцтва Маклюєна, але, як це часто буває з пророцтвами, у вигляді їх заперечення. З'являється це його "глобальне село", щоправда, розполовинене. Бідніша половина страждає, а багатша експортує ці

страждання по телебаченню і співчуває здаля. Всі знають, що так далі не може тривати, однак триває. Мене не питали, що я думаю про нову доктрину державного департаменту, доктрину "перечікування" всередині економічних санітарних кордонів, тож я мовчав. Після світових проблем розмова перекинулася на безумства світу. Я дізнався, що відомий французький режисер вирішив зробити фільм про "бойню на сходах". Роль таємничого героя мав грати Бельмондо, а роль врятованої ним дівчини — замість дитини, з якою не можна переспати, — славетна англійська акторка. Ця кінозірка саме виходила заміж і запросила на модну останнім часом прилюдну шлюбну ніч багатьох магнатів, щоб навколо подружнього ложа влаштувати збір коштів на користь римських жертв. Відколи я почув про бельгійських черниць, які вирішили благодійною проституцією покутувати фарисейство костьолів, я навіть не відчуваю огиди, чуючи щось подібне. Розмовляли і про політику. Останньою новиною було розкриття аргентинського руху "захисників вітчизни" — найманців уряду. Висловлювали навіть побоювання, щоб у майбутньому чогось подібного не виникло у Франції. Фашизм пережив себе, примітивні диктатури — теж, принаймні в Європі, але проти екстремістського терору нема дійовішого засобу, як превентивна ліквідація активістів. Певна річ, демократія не може дозволити собі профілактичних убивств, але може дивитися крізь пальці на проурядові розправи під егідою непрямого контролю і обмеженої відповідальності уряду. Це вже не колишні таємні вбивства, репресії іменем держави, а конструктивний терор *per procura*[17]. Я почув про філософа, який пропонує цілковиту легалізацію насильства. Ще де Сад назвав такий лад розквітом справжньої демократії. Конституція гарантуватиме всі антиурядові, так само, як і проурядові, виступи, а оскільки більшість зацікавлена у збереженні статус-кво, держава після зіткнення обох основних течій екстремізму залишиться неушкодженою, навіть якби дійшло до громадянської війни.

Близько одинадцяті Барт запросив цікавих оглянути весь будинок, внизу стало порожньо, і я приєднався до трьох гостей біля прочинених дверей тераси. Двоє з них були математиками з ворогуючих таборів: Соссюр, родич Лагранжа, займався аналізом, тобто чистою математикою, а другий був програмістом, статистиком за освітою. Вони кумедно контрастували один з одним. Соссюр — худорлявий, миршавий, з кістлявим, обрамленим баками, обличчям, носив золоті окуляри на стрічці, наче позичені зі старого дагеротипа, і японський калькулятор, що теліпався на шиї, наче командорський хрест. Це, очевидно, мав бути жарт. Статистик, масивний, з золотистими кучерями, нагадував неповороткого боша з французьких листівок часів першої світової війни і, справді, походив з німецької родини. Його прізвище було Майер, а зовсім не Майо, як я думав спочатку, бо саме так він назвався. Математики не квапилися з розмовою, зі мною заговорив третій з присутніх, фармаколог доктор Лапідус. Він запускав бороду і мав такий вигляд, наче щойно повернувся з безлюдного острова. Запитав, чи не виявило слідство випадків незавершених, тобто таких, у яких прояви божевілля почалися, але припинилися самі по собі. Я відповів, що серед справ, змікрофільмованих до останньої картки, таких випадків, якщо не вважати

незавершеним випадок Свіфта, власне, й не було.

— Дивна річ!

— Чому?

— Прояви різної інтенсивності, а коли когось клали в лікарню, як того, що вискочив з вікна, — слабшали. Якщо прийняти гіпотезу, що психоз викликаний хімічними речовинами, це означало б незрозуміле наростання дози. Невже ніхто цього не зауважив?

— Я не зовсім розумію, про що йдеться.

— Не існує психотропної сполуки, котра діяла б із таким сповільненням, щоб ужити, скажімо, в понеділок, дала перші симптоми у вівторок, галюцинації — в середу, а максимальний ефект — у суботу. Звичайно, можна створити в організмі "склад", вводячи, скажімо, під шкіру таку сполуку, що буде розходитися навіть тижнями, але ця процедура залишила б сліди на шкірі, що виявились би при розтині, — однак у справах я не знайшов нічого.

— Не знайшли, бо нічого подібного не виявлено.

— Власне, це й вражає!

— Але ж вони могли приймати препарат кілька разів, і він накопичувався...

Він несхвально похитав головою.

— Яким чином? Від освоєння з новою обстановкою до появи перших симптомів завжди минало кілька днів, шість — вісім, а то й десять. Препарату з такою сповільненою дією чи з такою кумуляцією не існує. Якщо припустити, що цю сполуку вони починали приймати з першого чи другого дня після приїзду, прояви мали б з'явитися за сорок вісім годин. Коли б ці люди мали хворі нирки чи печінку, ще можна було б сперечатися, але ж таких не було!

— І що ж ви думаєте?

— Складається враження, що їх отруювали систематично, поступово і безперервно.

— Ви вважаєте, що це зумисне отруєння?

Він саяннув золотими зубами.

— Ні. Хто зна, може, діяли гноми, може, мухи зліталися на їхні грінки просто з якоїсь фармацевтичної лабораторії, попередньо прогулявшись по ароматичних похідних лизергіну, в усякому разі, концентрація сполуки в крові жертв наростала поволі.

— А якщо це якась невідома сполука?

— Нам?

— Так. Вам. Хімії. Чи це неможливо?

Він примружився, блиснувши золотим ротом.

— Невідомих сполук більше, ніж зірок на небі. Але сполук, одночасно і стійких, і нестійких до тканинного метаболізму, не може бути. Кола є в кількості незліченній, але квадратів кола не існують.

— Не розумію.

— Це зовсім просто. Сполуки, що дають різку реакцію, творять в організмі стійкі зв'язки, наприклад, чадний газ чи ціаніди з гемоглобіном. Такі зв'язки завжди

виявляються при аналізі, зокрема, із застосуванням мікроаналізу — наприклад, хроматографії. Її застосували, але нічого не знайшли! Якщо так, ця сполука легко розпадається. Отже, її потрібно давати часто малими дозами, або однією великою! Але якби її ввели відразу, симптоми виявилися б за кілька годин, а не днів. Розумієте?

— Так. Отже, на вашу думку, немає жодної альтернативи?

— Чому ж, є. Це може бути сполука, зовсім нешкідлива в ту хвилину, коли її приймають, така, що набуває психотропних властивостей лише при розкладі в крові чи тканинах. Наприклад, у печінці. Намагаючись видалити з організму нешкідливу речовину, печінка переробляла б її в отруту. Це була б цікава біохімічна пастка і водночас чиста вигадка, бо ж такого нема і, гадаю, не може бути.

— Чому ви так упевнені в цьому?

— Бо такої отрути, такого "троянського коня" фармакологія не знає в жодному вигляді, а коли щось ніколи не траплялося, малоймовірно, щоб воно могло статися.

— Отже?

— Не знаю.

— Це все, що ви хотіли мені сказати?

Ввічливою мою поведінку не назвеш, але цей Лапідус дратував мене. Зрештою, він не образився.

— Ні, є ще дещо. Такий ефект міг бути випадковим.

— Введення різних речовин? Отрут?

— Так.

— Але це вже безперечно вказувало б на умисні замаху?

Замість хіміка несподівано озвався Соссюр.

— Якась дівчина з Ломбардії служила в паризького лікаря, що жив на другому поверсі будинку сорок вісім на вулиці святого Петра. Сестра, поїхавши її провідати, забула назву вулиці і зробила зі святого Петра святого Михайла. Пішла на бульвар Сен Мішель, знайшла сорок восьмий будинок, піднялася на другий поверх, побачила табличку лікаря, подзвонила й запитала Марі Дюваль, свою сестру. Так склалося, що на іншій вулиці, у зовсім іншого лікаря, служила дівчина, яка теж мала прізвище Дюваль і навіть таке саме ім'я — Марі, як і сестра приїжджої, але була зовсім іншою особою. От і питання, яка була апріорі[18] ймовірність такої події, лишається взагалі без вірогідної, тобто математично достовірної відповіді. Справа, здавалось би, дріб'язкова, та запевняю вас — це безодня! Єдиною ділянкою, де можна моделювати теорію ймовірності, є світ за Гіббсом, світ повторюваних явищ. Явища виняткові, тобто непідвладні статистиці, бо одноразові, трапляються, але ми не можемо говорити про їхню ймовірність.

— Явищ виняткових немає, — втрутився Майєр, який досі робив гримаси, випихаючи щоку язиком.

— Є, — заперечив Соссюр.

— Але не як серія.

— Ви є унікальною серією явищ. Як і кожен інший.

— Дистрибутивно чи колективно?

Починалася абстрактна дискусія, але Лапідус, поклавши руки їм обом на коліна, промовив:

— Панове!

Обидва усміхнулися. Майер став і далі робити свої мімічні вправи, а Соссюр сказав:

— Можна, звичайно, скласти частотний графік прізвища Дюваль, квартир паризьких лікарів, але як зіставити зміну назв паризьких вулиць — святого Петра на Святого Михайла? І якого числового значення надати випадку, коли б та дівчина потрапила в будинок, де живе якась Дюваль, але на третьому, а не на другому поверсі? Одне слово, де кінчається множина співвідношень?

— Очевидно, не в безконечності, — докинув Майер.

— Можу довести, що вона не лише класично нескінченна, а й трансфінальна.

— Вибачте, — втрутився я, маючи на думці своє, — докторе Соссюр, ви, очевидно, говорили до речі, але про що?

Майер співчутливо глянув на мене і вийшов на терасу. Соссюр, здавалося, був здивований моєю нездогадливістю.

— Ви були тут у саду за альтанкою, де ростуть суниці?

— Був.

— Там стоїть круглий дерев'яний стіл, оббитий по краю мідними цвяхами. Звернули увагу?

— Так.

— Як ви гадаєте, чи можна з піднятої піпетки випустити стільки краплин, скільки є цвяхів, щоб кожна крапля втрапила в головку цвяха?

— Ну... якщо добре поціляти, то чому ж...

— А коли крапати наосліп, то вже ні?

— Звичайно, що ні.

— Але ж, шановний, досить п'яти хвилин дощу, і кожен цвях неодмінно дістане свою краплю...

— Як це... — аж тепер починав я розуміти, до чого він хилить.

— Так, так, так! Мої погляди радикальні. Загадки взагалі не існує. Можливість залежить від потужності множини явищ. Чим більша множина, тим не ймовірніші і явища можуть у ній виникати!

— То серії жертв немає?

— Жертви є. Їх викликав механізм лотереї. З безодні безмежності, про яку я згадував, розповідаючи анекдот, ви висмикнули певну невеличку фракцію, що вирізнілася багаточинниковою схожістю. Ви вважаєте її серією, звідси і вся загадковість.

— Ви, як і Лапідус, вважаєте, що треба шукати незавершених випадків?

— Ні. Не вважаю, бо ви їх не знайдете. Множина фронтовиків включає підмножину вбитих і поранених, але вам не вдасться виділити підмножини солдатів, яких куля оминула за волосинку, бо вони нічим не відрізняються від тих, яких кулі минали за

кілометр. Тому в цій вашій справі ви дізнаєтесь про щось не інакше, як випадково. Супротивника, який використовує стратегію випадковості, можна перемогти лише такою ж стратегією.

— Що ви тут знову оповідаєте, докторе Соссюр! — пролунало за нами. Це був Барт із сивуватим худим чоловіком. Він познайомив нас, але прізвища я недочув. Барт трактував Соссюра не як члена своєї групи, а як тип. Я дізнався, що математик рік тому працював у "Футюрібль", звідки перейшов до французької філії СЕТІ, що займається космічними цивілізаціями, але ніде не закріпив собі місця. Я запитав, що він думає про ті цивілізації. Чи теж вважає, що їх нема?

— Це вже не так просто, — відповів він, встаючи. — Інші цивілізації існують, хоча й не існують.

— Як це зрозуміти?

— Не існують як відповідник наших про них уявлень, оскільки того, що становить їхню цивілізацію, людина не може визначити як цивілізацію.

— Можливо, — погодився я, — але в їхній множині повинно якось окреслюватися й наше місце, правда? Ми або сіра пересічність космосу, або ж відхилення, можливо, навіть крайнє.

Слухачі нашої розмови зареготали. Я з подивом почув, що саме така аргументація змусила Соссюра залишити СЕТІ. Сам він навіть не всміхнувся, мовчки граючись своїм калькулятором-брелоком. Вийшовши з кола, що оточувало нас, я провів його до столу, подав чарку вина, сам узяв другу й випив за його уявлення тих цивілізацій, просячи при цьому втаємничити мене у свою концепцію.

Це найкраща тактика, я навчився її у Фітцпатріка: поводитися так, щоб ніхто не знав, говориш ти серйозно чи жартуєш. Соссюр почав пояснювати, що прогрес — це не що інше, як поступова відмова від простоти світу. Людина хоче, щоб усе було просто, хоча при цьому воно й буде таємничим. Єдиний тип бога, до того ж в однині, єдиний тип розвитку природи, єдиний тип виникнення розуму у Всесвіті і таке інше. Візьмімо астрономію. Вважалося, що все суще — це зірки, теперішні, колишні й майбутні, плюс їхні уламки у вигляді планет. Однак тепер астрономія схиляється до того, що безліч явищ космосу виходить за межі цієї схеми. Людське прагнення простоти сприяло популярності "леза Окхема", що забороняло множити буття, тобто збільшувати число класифікаційних комірок над необхідність. Сьогодні фізики вже перекинули Окхемове твердження з ніг на голову, доводячи, що можливим є все, що не заборонене. А різновидів цивілізацій іще більше, ніж фізичних явищ.

Я залюбки послушав би його ще, але Лапідус потягнув мене до лікарів і біологів. Їхня думка була одноставною: мало даних! Належить вивчити гіпотезу серії смертей як результату взаємодії вроджених особливостей організму жертв з якимись складниками мікробіосфери Неаполя. Потрібно взяти дві групи, чоловік сорок у кожній, п'ятдесятирічних огрядних мужчин, вибраних жеребкуванням, мочити їх у сірководні, гріти на сонці, масажувати, змушувати пітніти, припікати кварцом, потроху лякати фільмами жахів і збуджувати порнографією — й чекати, поки хтось із них не

збожеволіє. Тоді проаналізувати їхню спадковість, генеалогію, відшукати там несподівані й нез'ясовані смерті, і тоді комп'ютер неодмінно допоможе! Говорили зі мною і між собою про склад води у ваннах, повітря, про адренохромі, про хіміко-біологічні можливості маячної шизофренії на ґрунті порушення обміну речовин, доки мене не визволив доктор Барт, познайомивши з юристами. Дехто з них казав про мафію, інші припускали існування таємної організації, що не квапиться пожинати плоди загадкових смертей. Мотиви? А з яких мотивів той японець повбивав у Римі сербів, голландців і німців? А сьогоднішні газети ви бачили? Новозеландський турист, протестуючи проти викрадення австралійського дипломата в Болівії, намагався захопити в Хельсінкі літак з паломниками до Ватикану. Принцип римського права "id fecit, cui prodest"[19] вже недейсний. Ні, це швидше мафія, бо мафіозо може бути кожен італієць, перекупник, порт'є, службовець грязелікарні, водій. Гострий психоз свідчив на користь галюциногенів, у ресторані подати їх нелегко, а коли людина усмак одним ковтком вип'є освіжаючого напою, як не після гарячої ванни в бальнеологічному закладі, добре пропітнівши?

Юристів оточили лікарі, від яких я відійшов, і розгорілася суперечка навколо лисини, яка, однак, нічого не з'ясувала. Все це, звичайно, було навіть цікаво. Близько першої розрізнені групи злилися в бурхливий натовп, і за шампанським вигулькнула проблема сексу. Списки ліків, знайдених у жертв, були явно неповні. Ну, звичайно ж, бракує новітніх любистків, збуджуючих засобів! А їх літні чоловіки неодмінно вживали! Їх безліч: топкрафт, біос-6, дюлонг, антипрекокс, оркасфлюїд, секс тонікум, санурекс еректа, єгипетський еліксир, еректовіт, топформ, екшн крем. Ця ерудованість спантеличила мене і збентежила — вони відкрили прогалину в слідстві: психотропної дії таких препаратів ніхто не досліджував. Треба цим зайнятися! Невже ж ніде і ні в кого їх не знайдено? Це, власне, досить підозріло. Молода людина не крилася б із чимось подібним, але ж ці літні чоловіки, лицеміри й ханжі, пристойні на вигляд...

Було гамірно, всі вікна повідчиняли навстіж, стріляли корки, усміхнений Барт з'являвся то в одних дверях, то в інших, дівчата-іспанки снували з підносами, перламутрово-золота блондинка, здається, Лапідусова дружина, чарівна в напівтемряві, казала, що я нагадую їй давнього приятеля. Вечір, без сумніву, вдався, але на мене найшла меланхолія, пом'якшена шампанським, я чув себе одуреним. Жоден із цих симпатичних ентузіастів не мав божої іскри, запалу слідчого, якому в мистецтві відповідає талант, не був здатний виділяти суть з нагромадження фактів. Замість думати про розв'язання завдання, вони розширювали його, ставлячи щоразу нові питання. Ренді володів цим даром, але йому бракувало знань, якими був забитий дім Барта, знань, які, на жаль, не вміли сконцентруватися.

Я лишався в салоні до кінця, провів з господарями останніх гостей, машини одна за одною роз'їхалися, алеї спустіли, дім ще світився всіма вікнами, а я пішов нагору з почуттям поразки, невдоволений не так ними, як собою. Париж горів за вікном понад темною масою садів і передмість, але не міг затьмарити Марса, що сяяв в асцензії[20], наче хтось поставив над усім жовту крапку.

* * *

Бувають знайомі, з якими тебе не єднають ні зацікавлення, ні якісь переживання, з ними не листуєшся, бачиш їх рідко й випадково, але те, що ці люди існують, має для тебе важливе, хоча й незрозуміле значення. В Парижі таким знайомим є для мене Ейфелева вежа, не як символ міста, бо Париж мені якось і не світить, і не гріє. Що вона для мене значить — я зрозумів, коли прочитав газетну замітку з проектом її демонтажу і злякався.

Скільки буваю в Парижі, завжди ходжу подивитися на неї. Подивитися, та й годі. На прощання заходжу під неї, між чотирьох потужних ніг, звідки видно з'єднувальні арки, що ґратують небо, й великі старомодні маховики ліфтів. Так було й наступного дня після званого вечора. Вежа не змінилася, хоч була оточена коробками хмарочосів.

День був гарний. Я сів на лаву й думав, як мені відкараскатись від усього, бо саме з таким рішенням прокинувся вранці. Справа, якій я віддав стільки зусиль, стала мені чужою, непотрібною і облудною. Тобто облудним був мій запал у ній. Я мовби раптово прокинувся чи помудрішав, помітив свою власну незрілість, те саме хлоп'яцтво, яке стояло за кожним моїм життєвим рішенням. Хлоп'яча примха штовхнула мене у вісімнадцять років стати десантником, я навіть побачив Нормандський плацдарм, щоправда, з нош, бо планер, підбитий зенітками, скинув нас, тридцять чоловік, на німецькі бліндажі далеко від цілі. Після цієї ночі я попав до англійського госпіталю з тріщиною куприка. Та й з Марсом вийшло так само. Коли б я побував там, то напевно, не згадував би цього до кінця життя, але мені швидше загрожувала доля другого космонавта на Місяці, якого не задовольнили запропоновані великими фірмами місця в контрольних радах і він усе носився з думкою про самогубство. Один з моїх колег став керувати розподілом пива на Флориді. Коли я беру в руки бляшанку пива, то бачу, як він входить до підйомника в сліпучо-білому скафандрі. Я кинувся в цю аферу, щоб не повторити його долю.

Дивлячись на вежу, я зрозумів це дуже добре. Фатальна професія, що вабить обіцянкою "великого кроку людства", який, за словами Армстронга, є лише "малим кроком людини", а по суті — піком, апогеєм не лише орбіти, а Голгофою, символом людського життя з його всемогутньою жадобою неосяжного. Тільки й різниці, що кращі роки нашого життя на Землі відповідають там годинам. Олдрін знав, що сліди його гігантських підошов на Місяці переживуть не лише пам'ять програми "Аполлон", а й саме людство, що змете їх лише сонячне полум'я за півтора мільярда років. Але ж як може людина, що торкнулася вічності, вдовольнитися продажем пива? Знати, що все вже позаду, відчувати це так раптово, так безповоротно — це більше, ніж поразка, це глум над колишнім злетом. Дивлячись отак на залізний монумент, споруджений солідним інженером дев'ятнадцятому століттю, я щораз більше дивувався своєму засліпленню, якому піддавався стільки років, і лише сором не дозволяв мені кинутися в Гарж і спакувати речі. Сором і обов'язок.

Після обіду до мене в мансарду завітав Барт. Здавалося він був чимось пригнічений. Приніс новину. Інспектор Пінью, зв'язковий між Сюрте й колективом

Барта, запрошував нас обох до себе. Йшлося про справу, якою займався один з його колег, комісар Леклерк. Піньйо вважав, що нам варто ознайомитися з нею. Я, звичайно, погодився, і ми поїхали в Париж. Піньйо вже чекав. Я його впізнав, це був сивоголовий мовчун, якого я зауважив біля Барта вчора. Він виявився значно старшим, ніж мені спершу здалося. Прийняв нас у невеликій кімнатці в бічному крилі. Підвівшись з-за столу, на якому стояв магнітофон, він без передмови сказав, що комісар був у нього позавчора, він уже на пенсії, але часом провідує давніх знайомих. У розмові спливла справа, якої Леклерк не може викласти мені особисто, але на прохання інспектора записав її на плівку. Запросивши нас сісти, бо це, мовляв, довга історія, Піньйо наче з ввічливості, щоб не заважати, залишив нас. Це видалося мені досить дивним.

Забагато благодійництва, як на будь-яку поліцію, а надто на французьку. Забагато й замало. В тому, що сказав Піньйо, брехні, мабуть, було небагато; слідство, очевидно, таки велося, історія навряд чи була вигаданою, комісар справді був пенсіонером, то що могло бути простішим, як влаштувати з ним зустріч. Можна ще зрозуміти, коли не хочуть показувати документів, це для них святина, але магнітофонний запис наводив на думку, що вони хочуть уникнути будь-яких дискусій. Інформація мала обійтися без коментарів. Стрічку ні про що не запитаєш. Що за цим криється? Барта це, мабуть, теж збило з пантелику, але він не хотів чи не міг поділитися своїми сумнівами. Це все промайнуло в моїй голові, коли з увімкненого магнітофона пролунав низький, впевнений, дещо задиханий голос.

— Шановний пане, щоб уникнути непорозумінь, попереджую, що скажу вам лише те, що можу. Інспектор Піньйо ручається за вас, та є речі, про які я промовчу. Мені відома справа, з якою ви приїхали, з досьє я ознайомився ще перед вами, і от що я скажу: в ньому немає матеріалу для слідства. Розумієте, що я маю на увазі? Професійно я не цікавлюся тим, що не підпадає під статті кримінального кодексу. На світі є безліч незрозумілих речей: літаючі тарілки, вигнання нечистої сили, якісь типи згинають у телестудії виделки на відстані, але мене як поліцейського це не обходить. Як читач "Франс Суар" я можу зацікавитися цим на п'ять хвилин і сказати: "Ти ба!" Звичайно, коли я кажу, що в цій італійській афері нема підстав для слідства, я можу помилятися, але за моєю спиною тридцять п'ять років праці в поліції. Зрештою, ви можете й не зважати на мої теревені. Це ваша справа. Інспектор Піньйо просив ознайомити вас зі справою, яку я вів два роки тому. Коли я закінчу, ви зрозумієте, чому преса мовчала про неї. Це неввічливо, але відразу попереджу, що коли б ви спробували опублікувати цей матеріал, він був би офіційно спростований. Чому — зрозумієте далі. Йдеться про інтереси держави, а я — французький поліцейський. Не ображайтеся — це просто питання професійної лояльності. Я вжив звичне формулювання.

Ця справа вже в архіві. З нею працювала поліція, Сюрте, а врешті, навіть контррозвідка. Ці папки важать добрих кілька кілограмів. Отож почну. Головний персонаж — Дьюдонне Прок. Прізвище не французьке. Раніше його звали Прокке, це німецький єврей, який ще дитиною, 1937 року, за Гітлера, разом з родиною емігрував

до Франції. Батьки походили з міщан, до приходу нацистів були німецькими патріотами, а у Франції, в Страсбургу, мали далеких кривних, які осіли тут у XVIII столітті. Я сягаю аж у цю давнину, оскільки все це ми дослідили, як і в кожній складній справі. Чим туманніша справа, тим густішим неводом треба ловити. Батько, вмираючи, не лишив йому нічого. Він вивчився на оптика. Під час війни перебував у Марселі, в неокупованій зоні, живучи в інших родичів. Решту життя, крім цих шести років, постійно жив у Парижі, в моїй дільниці, має невелику оптичну майстерню на рю Амелі. Справи його посувалися не дуже. Не маючи статків, він не міг по-справжньому конкурувати з солідними фірмами. Продавав небагато, більше ремонтував: міняв скельця в окулярах, часом лагодив якісь іграшки, не лише оптичні. Оптик для ощадних і бідних. Мати його дожила до дев'яноста років. Коли сталося те, про що я розповідаю, йому було шістдесят один і він був нежонатим. З законом не мав непорозумінь, ми ним не цікавилися, хоча й знали, що фотолабораторія, яку він влаштував собі за майстернею, не таке вже невинне хобі, як він запевняв. Деякі люди роблять сміливі фото, не конче порнографічні, але самі не вміють чи не бажають їх друкувати й тому потребують надійної людини, яка б цим займалася. Це мав бути поважний виконавець, який не зробить окремих відбитків для себе чи й не лише для себе. Що ж, до певних меж це непідсудна справа. Є люди, що втягують інших у сумнівні ситуації і потай фотографують їх з метою шантажу. Ці любителі стоять у нас на обліку, тому їм не випадає заводити власну лабораторію, апаратуру чи користуватися послугами фотографа, який притягався до відповідальності. Прок власне цим і займався, але знав міру. Нам було відомо, що він береться за фотографію лише при особливій скруті. Однак ми його не зачіпали. В наш час поліція дивиться крізь пальці ще й не на таке. Не вистачає ставок, засобів, людей. Зрештою, цим ремеслом Прок заробляв небагато. Він нізащо б не насмілювався вимагати чогось від клієнтів з огляду на те, що він для них робив. Був обережний, боязкий, в усьому корився матері. Вони жили мов у годиннику. Щороку виїжджали відпочивати, завжди в липні, завжди до Нормандії. Над майстернею трикімнатна, захаращена старими меблями квартира, старий будинок, ті самі, знайомі віддавна, мешканці. Я мушу описати Прока, це має певне значення, особливо для вас. Низький, худий, передчасно згорблений, ліве око сіпається, повіка опадає. Одне слово, на людей, які його не знали, він справляв враження, особливо в післяобідні години, глухуватого й неуважного, якщо не придуркуватого. Щодо розумових здібностей, він був цілком нормальний, як не зважати на напади сонливості, особливо опівдні, коли падав тиск. Тому на столі в майстерні завжди стояв термос з кавою, якою він відганяв сон під час роботи. З часом ці напади сонливості, позіхання і слабкість, коли йому здавалося, що він от-от впаде, стали докучати щораз більше. Врешті мати наказала йому піти до лікаря. Обидва лікарі, в яких він побував, виписували невинні збуджуючі засоби, які діяли деякий час. Те, що я зараз розповідаю, міг би вам розказати кожен з мешканців будинку. Знали навіть про його непевні справи в лабораторії. Його було видно наскрізь. Ті його фотографії — дитяча забавка порівняно з тим, що ми маємо щодня. Взагалі-то я працюю в кримінальній поліції, а *moeurs*, поліція моралі, — це інший світ. Після того,

що сталося, ми залучили до слідства і їх, але намарно. Що іще додати до портрета? Збирав старі листівки, скаржився на дуже тендітну шкіру — на сонці в нього відразу починається якесь подразнення, зрештою, він був з тих людей, яких не цікавила засмага. Але позаторік восени він раптом почав темнішати на обличчі, і шкіра набула мідного відтінку, характерного для штучного загару. Тож давніші клієнти й знайомі питали, чи не ходить він до солярію. Прок, червоніючи, як дівчина, відповідав, що на нього звалилося страшне лихо — не сходять чиряки з незручного місця, і лікар порадив йому кварцування всього тіла, вітаміни й мазі. Все це разом узате якось допомогло. Був жовтень, того року досить неприємний, дощовий, холодний, оптик восени ще більше страждав сонливістю й нападами слабості, зокрема в обід, тому знову звернувся до лікаря, і той іще раз виписав йому якісь збуджуючі таблетки. В кінці місяця під час обіду Прок збуджено й задоволено розповів матері, що отримав добре замовлення — велику серію кольорових фото, які треба проявити й надрукувати великим форматом у багатьох примірниках. Він розраховував отримати за них тисячу шістсот франків, які для нього були неабиякою сумою. Після сьомої вечора він опустив штори й замкнувся в лабораторії, сказавши матері, що повернеться пізно, бо робота пильна. Близько першої мати прокинулась від якогось крику, що долинав з його кімнати. Він плакав, сидючи на підлозі, "так страшно, як жодна людина ще не плакала" — це її слова зі свідчень. Схлипуючи, він кричав, що змарнував життя, що мусить померти. Порвав колекцію улюблених листівок, поперекидав меблі, бабуся не могла укоськати його — завжди такий слухняний, тепер він навіть не помічав її. Вона тупцяла за ним по кімнаті, смикала за одяг, а він, наче в поганій мелодрамі, спочатку шукав шнура — відрізає його від штори, але той виявився затонким, і мати його врешті відібрала, тоді в кухні намагався дістатися до начиння за ножом, згодом хотів зійти вниз по якусь отруту. В лабораторії було досить хімікатів, але він раптом наче ослаб, сів на підлогу й захропів, схлипуючи навіть уві сні. Так він спав до ранку, бо старенька не могла перенести його на ліжку, а просити допомоги в сусідів не хотіла, тож підклала йому під голову подушку. Вранці він був цілком нормальний, щоправда, дуже пригнічений. Скаржився на сильний головний біль і казав, що відчуває себе так, ніби всю ніч пив, хоча ніколи не випивав більше склянки столового вина за обідом. Наковтавшись порошків, він поплентався в майстерню. День минув як завжди. Як оптик він мав невелику клієнтуру, приймальня була порожньою, а він сидів за перегородкою, шліфуючи скельця, чи проявляв фотографії в лабораторії. Того дня було лише чотири клієнти. Кожне замовлення, навіть найдрібніше, що виконувалося в присутності замовника, він записував до книги. Якщо він не знав клієнта, то записував вид замовлення. Крім фотографії, звичайно. Два наступні дні також минули непомітно. На третій день він отримав аванс за виготовлення збільшених фотознімків. Цих прибутків він теж не фіксував, був не настільки простим. Вечерю вони з матір'ю мали вишуканішу, принаймні як для них. Дорожче вино, риба, тепер я вже не пригадую точно, але тоді я пам'ятав навіть, скільки було сортів сиру. Наступного дня він отримав нову партію плівки від того ж замовника. За обідом був у чудовому настрої, казав матері, що вони

ще збудують собі дім, увечері замкнувся в лабораторії, і звідти мати близько півночі почула страшенний грюкіт. Вона зійшла вниз, стукала з коридора у двері лабораторії, відділеної диктовою перегородкою, чула його нерозбірливе голосіння, грюкіт, брязкіт скла. Вражена старенька поклікала сусіда-гравера, майстерня якого була неподалік на цій же вулиці. Сусід, спокійний літній вдівець, підважив долотом засув дверей. Всередині було темно й майже тихо. Прок лежав на підлозі серед напівпроявлених злиплених і частково пошматованих порнографічних фотографій, які вкривали всю підлогу. Лінолеум був залитий хімікатами, бо він порозбивав усі склянки, попівши руки кислотою і пропаливши одяг; збільшувач валявся на підлозі, з крана біла струменем вода, а сам він лежав мокрий з голови до ніг. Коли відчув себе зле, пробував рятуватися, хлюпаючи воду на обличчя, а згодом запхав голову під кран. Очевидно, хотів отруїтися, але замість ціаністого калію випив броду й зараз був геть запаморочений. Дозволив завести себе до кімнати, сусід, по суті, заніс його, а коли той пішов, Прокове божевілля тривало. Мати розповіла, що він геть знесилів, і це знову нагадувало дешеву комедію — лежачи на ліжку, він смикав руками й ногами, силкуючись подерти простирадло, щоб повіситися, запихав у рота пошивку, хрипів, плакав, лаявся, а коли спробував схопитися на ноги, впав як колода і знову, як і першого разу, заснув на підлозі.

Вранці встав пізно і був як з хреста знятий. Побивався, вже доречно, над збитками, яких сам собі завдав. До самого обіду він збирав, промивав, рятував як міг злиплі негативи, прибирав і чистив лабораторію, а опівдні, спираючись на палицю, бо голова ще паморочилась, вийшов купити нових реактивів замість знищених. Увечері скаржився матері, що це, мабуть, психічне захворювання, випитував про випадки божевілля в їхній родині й не хотів вірити, що вона нічого такого не знає, звинувачував її в брехні. З його тону вона зрозуміла, що він ще не зовсім отямився — досі ж не смів навіть голосу на неї піднести. Він ніколи не виявляв такої агресивності, але можна собі уявити страх і пригнічення людини, яка несподівано для самої себе з невеликим інтервалом зазнає двох приступів безумства. Мабуть, кожен би подумав, що це початок божевілля. Матері він сказав, що коли це ще хоч раз трапиться, він піде до психіатра. Така рішучість була зовсім не властива його натурі. Досі минали тижні, перш ніж він зважувався піти до дерматолога, спершу добряче намучившись зі своїми чиряками, й зовсім не від скупості, — зрештою, він був застрахований, — а лише тому, що кожна зміна розпорядку дня здавалася йому нестерпною.

З клієнтом, що дав йому плівку, відбулася сварка, бо той недорахувався кількох фотографій. Що там між ними було, ми точно не знаємо — це єдиний суттєвий факт у цій справі, який не вдалося з'ясувати.

Весь наступний тиждень минув нормально. Прок заспокоївся і в розмовах з матір'ю більше не згадував про психічний розлад. У неділю пішов з нею в кіно. А в понеділок збожеволів. Сталося це так. Об одинадцятій ранку вийшов з майстерні, лишивши двері навстіж, не відповів, як завжди, на привітання знайомого кондитера-італійця, крамничка якого була на розі. Італієць озвався першим, бо Прок зупинився перед

кондитерською. Оптик видався йому "якимсь чудним", увійшов до крамнички, попросив солодошів; сказав, що розрахується, коли повертатиметься, бо тоді буде мати "багато грошей" — це не було на нього схоже. На зупинці він сів у таксі — чого не робив принаймні років десять — і наказав водієві їхати на рю дель Опера. Попросив почекати і за чверть години повернувся, голосно розмовляючи сам з собою і вимахуючи руками, в одній з яких мав конверт, повен банкнотів. Лаючи негідника, що намагався позбавити його заробітку, він наказав їхати до Нотр Дам. На острові він розрахувався з водієм стофранковою банкнотою, не вимагаючи здачі, — таксист помітив, що у конверті лише сотенні папірці, — й одразу ж почав перелазити через поруччя мосту. Якийсь перехожий вхопив його за ногу, і вони почали борюкатися. Побачивши це, таксист вискочив з машини, але й удвох вони не змогли упоратися з оптиком. Надійшов поліцейський, втрюх вони запхнули Прока в таксі. Прок навіснів далі, брук вкривали стофранкові банкноти, поліцейський врешті прикував Прока до себе, й вони поїхали в лікарню. Дорогою оптикові вдалася досить незвична штука. Коли машина рушила, він мовби поринув у себе й лежав обіч поліцейського безвільний, як ганчірка, тоді раптом зірвався і, перш ніж поліцейський смикнув його, встиг ухопитися за кермо. Рух був інтенсивний, і сталася аварія. Таксі вдарило в передні дверцята "сітроєна" з такою силою, що його водієві заклинило руку і переламало зап'ястя. Поліцейському врешті вдалося довести Прока до лікарні на іншому таксі. Через недогляд там поставилися до нього не дуже серйозно, тим більше, що він впав у ступор[21], тихенько плакав, не відповідав на запитання, зрештою, повадився цілком спокійно. Його прийняли на обстеження, а при вечірньому обході головного лікаря не могли його знайти. Він лежав під ліжком, притиснувшись до стіни й загорнувшись у ковдру, витягнену з-під простирадла, тому його не відразу помітили. Він був непритомний від втрати крові: перерізавав вени уламком леза, який йому вдалося заховати в лікарняну піжаму. Його врятували, вдавшись до трьох переливань крові. Потім почалися ускладнення, бо серце в нього й так було хворе.

Цю справу я отримав на другий день після випадку на острові святого Людовіка. На перший погляд у ній, власне, не було даних для Сюрте, але юрисконсульт власника "сітроєна" вирішив, що трапилася добра нагода подоїти поліцію. Адвокат висунув версію про злочинне недбальство співробітника поліції, який, везучи божевільного злочинця, допустив до того, що той ударив машину його клієнта, завдавши йому, крім тілесної й матеріальної шкоди, тяжкого психічного шоку. Отже, поліція мусить відповідати, й, очевидно, доведеться виплачувати пенсію — звичайно, з фондів міністерства, оскільки винний у тому випадку поліцейський перебував на службі.

Для кращого початку адвокат у такому ж тоні поінформував пресу. Тому справа з рівня звичайного інциденту відразу підскочила на кілька щаблів, бо ставкою у грі ставав престиж Сюрте, а власне, кримінальної поліції, й шеф доручив мені розслідувати цей випадок.

Поставлений у лікарні попередній діагноз констатував буйне божевілля у вигляді загальмованої шизофренії, але чим далі обстежували Прока (вже після спроби

накласти на себе руки), тим більше виникали сумніви щодо правильності діагнозу. За якихось шість днів перед нами була зламана, ледь жива, враз постаріла, та все ж цілком нормальна людина. На сьомий день перебування в лікарні Прок дав свідчення. Повідомив, що один клієнт виплатив йому замість тисячі п'ятсот усього сто п'ятдесят франків, мотивуючи це тим, що не отримав всіх фотографій. У понеділок, коли він прилаштовував скельця до окулярів, він раптом так розсердився коло шліфувального верстата на того клієнта, що кинув усе й вибіг з майстерні, "аби порахуватися з ним". Про відвідини кондитерської він зовсім не пам'ятав. Не пригадував також подій, що сталися на мосту, говорив тільки, що влаштував скандал у квартирі клієнта, і той сплатив йому решту грошей. Наступної ночі після цього свідчення його стан несподівано погіршився, і під ранок він помер від серцевої недостатності. Лікарі зійшлися на реактивному психозі. І хоча смерть Прока не була безпосередньо зв'язана з його божевіллям, справа знову набрала ваги. Смерть — це завжди козирна карта. Напередодні смерті Прока я відвідав його матір. Як на свій вік вона була досить люб'язна. На рю Амелі я прихопив з собою практиканта з бригади наркотиків, щоб він оглянув лабораторію і хімікати. У пані Прок я сидів довгенько, бо думки такої бабусі — наче грамофонна платівка, поставивши яку, мусиш вислухати до кінця. Під кінець відвідин мені здалося, що крізь прочинене вікно я чую дзвінок при вході до майстерні. Практикант переглядав книгу записів за прилавком.

— Щось знайшли? — запитав я.

— Ні, нічого.

Але він видався мені якимось невпевненим.

— Тут хтось був?

— Так, а звідки ви знаєте?

— Я чув дзвінок.

— Так, — сказав він іще раз і розповів, що сталося. Практикант почув дзвінок, але не міг відразу піти до приймальні, бо стояв на стільці, відчинивши для обшуку розподільчі щитки. Відвідувач, чуючи брязкіт і гадаючи, що то Прок, голосно сказав:

— Ну, що там? Як ви почуваете себе сьогодні, любий мій Дьюдонне?

Практикант увійшов до майстерні і в приймальні побачив чоловіка середніх літ, без капелюха, той здригнувся, наче хотів тікати до дверей. А все через випадок. Люди з бригади наркотиків звичайно ходять в цивільному, але саме того дня мало відбутися урочисте нагородження одного з їхніх працівників, і всі мали прийти в мундирах для його вшанування. Оскільки урочистість мала початись о четвертій, практикант, щоб заощадити час, пішов зі мною в мундирі.

Отже, того відвідувача злякала поліцейська форма. Він сказав, що хоче забрати віддані в ремонт окуляри, і показав квитанцію й номерок. Агент відповів, що власник майстерні захворів, і тому, на жаль, окулярів він не отримає. Таким чином, було сказано все. Але клієнт не виходив. Нарешті, стихивши голос, він запитав, чи Прок захворів раптово. Агент відповів, що раптово.

— Це щось серйозне?

— Досить серйозне.

— Я... дуже потребую цих окулярів, — пробелькотів відвідувач аби щось сказати, очевидно, не зважуючись запитати про щось інше.

— Він... живий? — запитав він зненацька.

Це вже моїй людині зовсім не сподобалося. Не відповідаючи, практикант поклав руку на дошку, що закривала прохід до приймальні, бо в нього виникло бажання глянути на документи відвідувача. Але той, крутнувшись на місці, швидко вийшов. Доки агент відімкнув защіпку, доки підняв дошку й вибіг на вулицю, відвідувач безслідно зник. Була саме четверта, люди поверталися з роботи, сіяла мжичка, і по тротуарах сунув натовп.

Мене трохи розгнівало, що практикант дозволив йому втекти, але нагінку я відклав на потім. Адже у нас була ще книга замовлень. Я запитав практиканта, чи запам'ятав він номер квитанції, яку показував той чоловік. Ні, він не звернув уваги. За останні дні в книзі було багато записів, позначених лише ініціалами клієнтів. Отже, це давало небагато. Те, за що можна було зачепитися, було розпливчате, мов хмаринка, — відвідувачева поведінка. Певне, добре знав Прока, коли звертався до нього на ім'я. Врешті я почав занотовувати, не дуже сподіваючись на успіх, останні записи з книги. Чи квитанція на окуляри не могла бути лише вигідним приводом? Наркотики можуть бути сховані у тайнику, якого не знайдеш за день, якщо його влаштовували фахівці. Квитанція могла бути фіктивною. Що я тоді думав про загиблого? Власне, й сам не знаю. Зрештою, якщо я навіть доти помилявся щодо особи оптика і майстерня служила переправним пунктом, то геть безглуздо було б припускати, що Прок, отримавши партію товару, попробував його першим і тому отруївся. Товар міг бути фальшивий, таке траплялося. Але такого, щоб торгівці чи посередники самі вживали наркотики, не траплялося — вони надто добре знають про наслідки, щоб спокуситись. Я не знав, що й думати, коли агент допоміг мені: пригадав, що, незважаючи на дощ, відвідувач не мав ні капелюха, ні парасолі, а його плащ, ворсистий редингот, був майже сухий. Машиною приїхати він не міг, бо вулиця була перерита. Отже, цей чоловік жив десь неподалік. Його знайшли на п'ятий день. Як? Досить просто. Зі слів практиканта виготовили робочий портрет розшукуваного, і детективи обійшли з ним консьержок на рю Амелі. Це був неабихто — вчений, доктор хімічних наук Дюнан. Жером Дюнан. Переглянувши книгу замовлень, я зауважив дивну річ: ініціали Ж. Д. фігурували в усіх трьох днях напередодні приступів у Прока. Доктор жив за кілька будинків по той бік вулиці. Я пішов до нього задовго перед обідом. Він сам відчинив мені. Я одразу ж упізнав його з портрета наших фахівців.

— Ага, — промовив він, — заходьте...

— Ви сподівалися цього візиту? — запитав я, йдучи за ним.

— Так. Прок живий?

— Вибачайте, але це я хотів поставити вам кілька запитань, а не відповідати на ваші. На якій підставі ви вважаєте, що Прок може не жити?

— Тепер я не відповім на запитання. Найважливіше, комісаре, щоб ця справа не

набрала розголосу. Бережіть її від преси. Це була б біда.

— Для вас?

— Ні, для Франції.

Я не надав ваги цим словам. Але більше нічого з нього не витяг.

— На жаль, — сказав він, — якщо я й буду говорити, то лише з вашим шефом у Сюрте, до того ж після дозволу свого керівництва

Більше він не сказав нічого. Боявся, що я належу до поліцейських, які постачають пресу сенсаціями. Це я зрозумів згодом. Мали ми з ним клопотів! Врешті зробили так, як він хотів. Мій шеф зв'язався з його керівництвом, а згоду на його свідчення мусили давати два міністерства.

Доктор Дюнан займався пошуками препаратів, так званих психотропних депресорів, які у вигляді газу чи пилу вражають мораль і волю живої сили противника. Що ж ми врешті довідалися? Пообіцявши дотримувати таємниці, ми дізналися, що доктор Дюнан уже більше чотирьох років працював над синтезом такого депресора. Виходячи з певної хімічної сполуки, він отримав багато похідних. Одна з них впливала на мозок саме так, як потрібно. Але лише у величезних дозах. Її треба було їсти ложками, щоб з'явилися характерні симптоми: спочатку фаза збудження й агресивності, згодом — депресія з переходом до гострої манії самогубства. В подібних обставинах на потрібний шлях часто виводить випадок. До вихідної сполуки додають різні хімічні групи й вивчають фармакологічну дію похідних. Це може тривати роками, але сполуку з потрібними властивостями можна отримати й відразу. Перша можливість, звичайно, більш вірогідна.

Доктор Дюнан через сильну короткозорість постійно носив окуляри, отож протягом останніх років не раз був клієнтом Прока. Не мігши й кроку ступити без окулярів, мав їх аж три пари. Одною користувався, другу, запасну, носив з собою, а третю тримав дома. Таким обачним він став відтоді, як одного разу розбив окуляри в лабораторії й мусив припинити роботу. Власне, недавно, три тижні тому, з ним трапилося те саме. В інституті Дюнан працював у цілковитій ізоляції. Входячи до лабораторії, він переодягався з голови до п'ят — мав там навіть спеціальне взуття й білизну, а всі свої особисті речі на час занять залишав у вбиральні, відділеній від місця роботи компресійною камерою. Працював у прозорому пластиковому шоломі, куди по спеціальному гнучкому шлангу подавалося повітря. Ні його тіло, ні окуляри не стикалися з речовинами, які він досліджував. Щоб уникнути клопотів, які вже раз мав, Дюнан тепер перед роботою клав запасні окуляри на досить високу полицю з реактивами. Сягнувши за чимось рукою, він зачепив окуляри, й вони впали. Одне скло тріснуло, крім того, він пошкодив і оправу, наступивши на неї. Отож Дюнан заніс окуляри Прокові. Прийшовши по них через два дні, він не впізнав оптика. Змарнілий, той виглядав наче після тяжкої хвороби. Дюнанові сказав, що, мабуть, чимось отруївся, бо вночі počував себе жахливо і мав дивний приступ — ще й зараз хочеться плакати не знати чому! — закінчив він розповідь. Дюнан не надав цим словам особливого значення. Але ремонтом був невдоволений — одне вушко окулярів тиснуло, нове

скельце було слабо закріплене нейлоною прокладкою і за кілька днів випало й розбилося об викладену плиткою підлогу лабораторії. Доктор знову заніс окуляри до оптика. Коли прийшов по них наступного дня, Прок скидався на Лазаря — протягом доби він наче постарів на цілі роки. Дюнан знехотя почав розпитувати подробиці нового "пристupu". Опис нагадував гостру депресію внаслідок хімічно викликаного психозу, надзвичайно схожу з симптомами, які давав препарат Х, над яким Дюнан працював віддавна. Але таку сильну реакцію викликала десятиграмова доза порошку — то який же зв'язок був між цим фактом і відданими в ремонт окулярами? Він двічі заносив оптикові запасні окуляри, які звичайно лежали на полиці над бунзенівським пальником. Таж Дюнан припустив, що субстанція Х, випаровуючись, могла осідати в мікроскопічних кількостях на запасних окулярах. Він вирішив перевірити. Хімічний аналіз справді виявив на скельцях і металевих шарнірах окулярів сліди сполуки Х. Але кількість її вимірювалася тисячними частинами міліграма. Серед хіміків відома анекдотична історія відкриття ЛСД. Хімік, який працював з цією субстанцією, навіть не підозрював, як, зрештою, ніхто в той час, її галюциногенної дії. Повернувшись додому, він зазнав типового "злету" з видивами й психотичним настроєм, хоча, виходячи з лабораторії, як завжди, старанно помив руки. Але під його нігтями залишилася мізерна кількість ЛСД, і коли він готував собі вечерю, цього вистачило, щоб викликати отруєння.

Доктор Дюнан замислився над тим, що, власне, робить оптик, вставляючи в оправу нові скельця й вирівнюючи дужки? Аби вирівняти пластмасу, він швидко проводить дужкою над газовим пальником. А може, сполука Х від нагрівання посилює свою дію в мільйон разів? Дюнан нагрівав проби препарату всіма можливими способами: пальником, спиртівкою, полум'ям свічки, але це не дало якихось результатів. Отож він вирішив поставити так званий перехресний експеримент. Навмисно зігнув дужку окулярів, тоді вкрив її розчином препарату Х, таким розведеним, що після висихання на оправі лишилася геть мізерна його кількість, близько однієї мільйонної грама. І втретє поніс окуляри оптикові. Коли прийшов по них, в майстерні була поліція. Оце й уся моя історія, любий пане. Історія без розв'язки, а отже, й без закінчення. Доктор Дюнан припускав, що якийсь чинник в оптичній майстерні викликав зміну препарату Х. Відбулась каталітична реакція, яка посилювала його дію чи не в мільйон раз. Але з'ясувати це не вдалося. Ми вмили руки, бо підстави провадити слідство далі зникли, а винних випадало шукати не серед людей, а серед атомів. Злочину не було, бо кількість сполуки Х, якою Дюнан покрив окуляри, не може вбити й мухи. Наскільки я знаю, Дюнан чи хтось за його дорученням придбав у пані Прок всю лабораторію й по черзі випробував дію всіх реактивів на препарат Х, але намарно.

Пані Прок померла того ж року перед Різдвом. Від своїх людей я чув, щоправда, лише в розмовах, що після її смерті Дюнан на якийсь час перебрався до колишньої майстерні і брав звідти проби всіх речовин, аж до фанери перегородки, пилу шліфувального каменя, фарби зі стін, пилюки з підлоги, чи не всю зиму, але так нічого й не дізнався. Все це я розповідаю, якщо пригадуєте, на прохання інспектора Піньйо.

Мені здається, що ваша справа також із цієї парафії. Таке вже діється на нашій світі, відколи його науково вдосконалили. Це все.

На вулицях була страшна тиснява, і ми поверталися до Гаржа цілу годину, майже не розмовляючи. Божевілья, якого зазнав Прок, мало знайомі риси. Бракувало лише фази галюцинацій, але хто знає, що бачив той бідолашний? Дивна річ — до інших жертв я ставився як до елементів головоломки, а Прока було жаль — через Дюнана. Ясно, що йому було замало мишей. Їх не доведеш до самогубства. Потрібно було людини. Не ризикував нічим: побачивши на порозі поліцейського, затулився Францією. І це я міг зрозуміти. Але від слів "Як ви себе почуваєте сьогодні, любий мій Дьюдонне?", мене чорти брали. Якщо японець з Рима був злочинцем, то ким був Дюнан? Прізвище, мабуть, змінили. Я замислився над тим, чому інспектор Піньюо ознайомив мене з цією історією, не з симпатії ж! Що за цим крилося? Закінчення теж могло бути вигаданим. Якщо так, це могло бути спробою під невинним приводом передати Пентагонові інформацію про нову хімічну зброю. Подумавши над цим припущенням, я визнав його досить імовірним. Це був козир, показаний так спритно, що в разі необхідності все вдалося б заперечити — адже я чув, що не знайшли НІЧОГО, і не мав певності, що це неправда. Коли б я був звичайним приватним детективом, цього запису я не почув би, але астронавт, навіть резервний, асоціювався з НАСА, а НАСА — з Пентагоном. Якщо це вирішили на високому рівні, Піньюо був лише виконавцем, і до ситуації, в якій опинився Барт, їм було байдуже. А його становище було набагато двозначнішим від мого. Він безперечно відчув подих великої політики в цьому акті несподіваної "допомоги", але не хотів говорити про це зі мною, — тим більше, що й для нього це було несподіванкою. Що його не попередили — я був певен, бо трохи знаю правила гри на такому рівні. Не могли ж його відкликати набік і сказати: "Ми покажемо здала цьому "амі" певну важливу карту, а він передасть це далі". Просто так не роблять. Втаємничити лише мене вони теж не могли — бо знали, що Барт пообіцяв мені допомогу свого колективу. Не могли ні обминати його, ні втаємничити в суть справи, тож вибрали найкращий варіант: він попросту почув те, що і я, і сам мусив сушити голову над питанням: "А що ж далі?" Можливо, він уже й шкодував, що так поспішно пішов мені назустріч. Далі я подумав про наслідки цієї історії для слідства. Вони були не найкращі. З італійської серії ми виділили як причини, що зумовлюють випадок, сірчані ванни, вік близько п'ятдесяти, огрядність, самотність, сонце і алергію, а тут був чоловік за шістдесятку, худорлявий, алергії не мав, жив з матір'ю, не купався в сірководні, уникав сонця й не виходив з дому. Більшої різниці й не придумаєш! В напливі великодушності я сказав Бартові, що почуту новину нам слід обдумати кожному окремо, щоб не впливати один на одного, а висновки ми зіставимо ввечері. Він радо погодився. О третій я пішов до саду, де за альтанкою на мене чекав Петрусь. Це була наша таємниця. Він показав мені матеріали для ракети. Першим ступенем мала бути балія. Діти надзвичайно вразливі, тому я не казав, що балія не годиться для стартового двигуна, а намалював йому на піску складові "Сатурна-V" і "IX". О п'ятій, як ми й домовилися з Бартом, я пішов до бібліотеки. Він мене спантеличив. Почав з того,

що коли над препаратом Х працювали у Франції, то, мабуть, так було і в інших країнах. Такі роботи, звичайно, ведуться одночасно. Отже, й Італія... Можливо, на справу треба глянути під іншим кутом. Речовина могла з'явитися не обов'язково в державних лабораторіях, а, приміром, у якійсь приватній фірмі. Її міг створити хімік, що має контакти з екстремістами, або, що більш імовірно, певну її кількість просто вкрали. Люди, які заволоділи нею, самі не знають, як її використати з максимальним ефектом. Що ж вони роблять? Експериментують... Але чому їх жертвами стають іноземці певного віку, ревматики і так далі?

І мав на це готову відповідь:

— Поставте себе на місце керівника такої групи. Ви чули про надзвичайну дію цього препарату, але невідомо, яку саме. Моральних перепон не існує — отже, потрібно випробувати це на людях, але на яких? Не на своїх же! І що ж? На будь-кому? Будь-хто є італійцем у колі родини. Перші ж симптоми викликають зміну поведінки, отже, італієць, використаний для дослідів, відразу опиниться у лікаря чи в клініці. Натомість людина самотня може витворяти казна-що, доки навколишні люди не зауважать, зокрема в готелі, де найбільше шанують дивацтва гостей. Чим солідніший готель, тим сильніша ізоляція. У третьорядному пансіонаті господаря пхає носа до кожного порушення порядку, зате в "Хілтоні" можна ходити на голові, не привертаючи нічиєї уваги. Персонал і адміністрація і оком не змигнуть, хіба що аж тоді, коли станеться кримінальне порушення. Іншомовність — додатковий чинник ізоляції. Правда?

— А вік? Алергія, ревматизм, сірка?

— Результат експерименту тим кращий, чим більша різниця в поведінці людей до і після застосування препарату. Молодь непосидюча, сьогодні він у Неаполі, завтра — на Сіцилії, а от літній чоловік, зокрема пацієнт, — об'єкт просто ідеальний. Він рухається, мов за графіком, — від лікаря — до бальнеологічного закладу, з солярію — в готель, отже, вплив отруєння виявиться мов на долоні...

— А стать?

— Це теж не випадковість. Чому лише чоловіки? А, може, тому, що цим засобом збираються вражати лише чоловіків? Це видається мені мало не ключем, бо вказувало б, *par excellence*[22], на політичне тло справи. Якщо їм ідеться про відомих політиків — а отже, чоловіків — як ви гадаєте?

— В цьому щось є... — визнав я здивовано. — Ви вважаєте, що, маючи своїх людей у готелях, вони вибрали для себе певну категорію людей, які, цілком можливо, й за своїм віком відповідають політикам, що їх хочуть усунути в один день — готуючи державний переворот. Ви це мали на увазі?

— Я волів би не перебільшувати! Краще не звужувати аж настільки коло спостережень... Що ж, п'ятнадцять чи двадцять років тому це припущення я відкинув би як безглузду сенсацію з роману, але тепер — ви розумієте...

Я розумів і зітхнув, бо перспектива відновлення слідства мені не посміхалася. Якусь мить зважував усі "за" і "проти".

— Мушу признатися, ви мене вбили... але лишається ще багато нез'ясованого. Чого

алергіки? При чому тут облісіння? Та й час — травень — червень... Чи ви й це можете пояснити?

— Ні. Принаймні не тепер. Мені здається, що на все це треба глянути з іншого боку: класифікувати кандидатів у жертви, але не "експериментальні", а ті — справжні. Придивитися до італійської політичної еліти. Коли б виявилось, що в кількох суттєвих випадках ідеться про алергіків...

— Он як! Розумію. Ну що ж, одним словом, ви знову посилаєте мене до Рима. Боюся, що доведеться їхати, це може бути справді гарячий слід...

— Їхати? Але ж не зараз...

— Завтра, найпізніше — післязавтра, адже такого не скажеш по телефону...

На цьому ми розійшлися. Думаючи у своїй мансарді над концепцією Барта, я визнав її блискучою. Одним махом він висунув імовірну гіпотезу й викрутився з пастки, оскільки справа природним чином поверталася до Італії, оминаючи тим самим питання про французьку історію чинника Х. Чи відкрив його Дюнан у лабораторії на рю Амелі чи не відкрив — вже не мало значення. Чим довше я над цим думав, тим більше переконувався, що Бартів постріл міг влучити в ціль. Препарат Х існував і діяв. Щодо цього сумнівів немає. Як і щодо того, що такий метод усунення провідних політичних діячів викликав би непередбачене потрясіння — і не лише в Італії.

Ефект був би куди сильніший, ніж при "класичному" державному перевороті І водночас на справу одинадцяти я дивився вже з нехиттю, близькою до огиди. Там, де досі мерехтіла незрозуміла загадка, вимальовувалися обриси такої ж звичної, як і кривавої боротьби за владу. За позірною незвичністю приховувалися політичні вбивства.

Зранку я поїхав на рю Амелі. Хто його знає. Кажу, що поїхав туди, бо близько одинадцятої ішов тротуаром, зупиняючись перед вітринами магазинів. Ще виїжджаючи з Гаржа, був певен, що передумаю в останню мить і поїду до Ейфелевої вежі попрощатися з Парижем. Та цей намір згас, коли я виїхав на бульвари. Мав трохи мороки, поки знайшов рю Амелі, бо цього району я не знав, не відразу вдалося й поставити машину. Дім, у якому мешкав Дьюдонне Прок, я упізнав, ще й не глянувши на номер. На вигляд він був майже такий, як я собі уявляв. Стара, приречена на знесення, кам'яниця з зачиненими вікнами, прикрашена старосвітськими оздобами, якими архітектори минулого століття надавали своєрідності своїм будинкам. Майстерні "Оптика" вже не існувало, опущені жалюзі були замкнені. Повертаючись, я затримався біля магазину з іграшками. Час було подумати про подарунки, адже я не збирався брати участі в поновленому слідстві. Вирішив переказати Ренді Бартову інформацію і повернутися до Штатів. Отож зайшов купити щось для своїх небожів — подарунки були б логічним виправданням моєї вилазки. З полиць у зменшеному вигляді барвисто виблискувала наша цивілізація. Я шукав чогось пам'ятного з дитинства, але на очі траплялася сама електроніка, пускові установки, малесенькі супермени в позах дзюдо й карате. "Дурнику, — сказав я сам собі, — для кого, власне, ти їх купуєш?"

Зупинився на парадних шоломах французьких гвардійців з плюмажами і ляльковій

Маріанні — цього в Детройті не було. Навантажений пакунками, я йшов до машини, коли зауважив на розі кондитерську з білими завісками. На вітрині мінився викладений зі смаженого мигдалю Везувій. Він нагадав мені візок торговця, якого я минав по дорозі з готелю на пляж. Не певний, чи сподобається хлопцям гіркий мигдаль, я все ж зайшов і купив кілька пакуночків. "Цікаво, — подумав собі, — що, власне, тут зі мною попрощався Неаполь". До машини я йшов поволі, наче ще не зрікся — а чого, власне? Сам не знаю, може, чистоти, яку я досі несвідомо приписував таємниці. Кинув пакунки на заднє сидіння і, тримаючи руку на відчинених дверцятах, попрощався з рю Амелі. Чи міг я ще сумніватись у словах Леклерка, в гіпотезі Барта? Якісь фантастичні, невловимі комбінації згасали в голові, але чи вірив я взагалі хоч мить, що тут замерехтить переді мною щось небувале, що вдасться з'єднати деталі, яких досі ніхто не поєднав, і що в цьому осяянні я дійду до нікому ще не знаної правди?

Тут ще зберігся шматочок старого Парижа, приреченого на забудову гігантами, як квартали площі Дефанс. Мені навіть не хотілося подивитися на Ейфелеву вежу. О цій порі доктор Дюнан, безперечно, працював у лабораторії серед нікелю й порцеляни. Мені навіть здалося, що я бачу його, закутаного в целофановий кокон, з очима, що виблискують над склом дистилляторів. За пластиковим комбінезоном тягнеться гофрований шланг, яким подають повітря. На таке я надивився в наших чудових х'юстонських лабораторіях, цих стерильних нефакетних ракетних храмів.

Мені перехотілося стояти й роззиратися навкруги, як перед стартом, коли за мить усе має ринути вниз. І мені так зробилося жаль, що я швиденько сів за кермо, але перш ніж повернув ключа, в носі мені засвербіло. Якусь мить я сердито тамував подих, але відразу почав чхати. Над дахами лунав грім, посутеніло, в повітрі висіла злива, а я сякався і чхав, уже сміючись із себе. Квітування трав, покинуте в Італії, наздогнало мене в Парижі, а перед грозою це завжди відчувається сильніше. Я сгнунув до скриньки, і гіркі крихти плімазину забили горло; не маючи чогось ліпшого під рукою, я розірвав пакуночок мигдалю й, жуючи його, під зливою рушив до Гаржа. Не дуже поспішав, бо люблю так їздити, на автостраді дощ темним сріблом курився перед фарами, гроза була раптова і коротка. Коли я виходив з машини біля дому, дощ ущух.

Але мені не судилося поїхати того дня. Спускаючись до їдальні до блиску натертими дівчинкою-іспанкою сходами, я посковзнувся і з'їхав донизу. Мене зігнуло вдвоє — нагадала про себе куприкова кістка. Розмовляючи за столом зі старою дамою, я намагався жартувати. Але вона заявила, що я пошкодив собі хребет і на це немає кращого ліку, як сірчаний цвіт — універсальний засіб від захворювання суглобів, який треба насипати за комір. Подякувавши за пораду, я зрозумів, що в такому стані не можу летіти в Рим, і пристав на Бартову пропозицію завезти мене до відомого паризького масажиста: у Франції їх називають "хребетниками".

Супроводжуваний загальним співчуттям, я сьак-так вибрався до себе нагору і, мов каліка, заліз на ліжко. Знайшов позу, в якій біль зменшився, і заснув. Прокинувся від чхання. У ніздрях було повно ядучого пилу — він ішов з подушки. Я зіскочив з ліжка і скрикнув — забув про попереk. Спочатку подумав був, що це якийсь інсектицид,

насипаний надто старанною іспанкою до постелі, але виявилося, що це універсальний засіб від ломути в кістках, потай принесений сюди милим Петрусем, коли я сидів за столом. Стріпнувши жовтий порошок, я натягнув ковдру на голову й заснув під монотонний стукіт дощу по даху. Вранці я спускався по сходах, наче по обмерзлому трапу китобійного судна, — запізнїла обережність.

Масажист, до якого мене привіз Барт, виявився американським негром. Зробивши рентген і закріпивши знімки над процедурним столом, він узявся за мене своїми ручиськами. Біль був різкий, але недовгий. Я сам зліз зі столу й переконався, що справді почуваю себе набагато краще. Полежав у нього ще півгодини, а тоді у найближчому відділенні "Ейр Франс" купив квиток на вечірній літак. Пробував додзвонитись до Ренді, але в готелі його не було, і я попросив переказати йому про мій дзвінок. В Гаржі нагадав собі, що не маю нічого для Петруся, і пообіцяв йому прислати зі Штатів свій шолом. Попрощавшись з усією родиною, поїхав до Орлі. Зайшов до квіткового магазину, щоб послати квіти пані Барт, і сів у залі чекання, обклавшись американськими газетами. Сидів і сидів, а посадки чомусь не оголошували. На справу я дивився вже як на щось минуле. Не знав, за що візьмуся далі, і пробував надати трохи чарівності цій незвіданості, щоправда, без особливого успіху. Тим часом пора відльоту минула, а з гучномовців лунали тільки якісь невиразні вибачення. Зі службової кімнати вийшла стюардеса і з жалем повідомила, що Рим не приймає. Почалася гарячкова метушня, залунали телефонні дзвінки, і з'ясувалося, що Рим не приймає, але виключно американські літаки, "Аліталію" й БЕА, а "Свіссејр", САС і моя "Ейр Франс" відкладали вильоти. Здається, це була якась вибіркова форма страйку наземної обслуги, та важливою тепер була не так причина страйку, як те, що всі кинулися до кас переоформляти й міняти квитки на інші лінії, літаки яких летіли до Рима. Коли я проштовхався до віконця, всі квитки вже розхапали ті, хто швидше зорієнтувався. Наступний літак "Брітіш Еуропієн Ейрвейз" вилітав завтра страшенно рано — о п'ятій сорок. Але що я мав робити! Перереєстрував квиток на цей рейс БЕА, поклав валізи на візок і поплентався до готелю "Ейр Франс", у якому ночував, прилетівши з Рима. Там на мене чекала нова несподіванка. Готель до останнього ліжка був забитий пасажирами, що, як і я, не полетіли. Переді мною постала перспектива ночувати в Парижі й схоплюватися близько четвертої ранку, аби встигнути на літак. Нічого не дало б повернення до Гаржа — він розташований на північ від Парижа, а Орлі — на південь. Я протовпився крізь обурений натовп до виходу, щоб спокійно обміркувати становище. Врешті, я міг би відкласти від'їзд ще на один день, але цього мені страшенно не хотілося. Нема гірше, як відкладати. Поки я ламав собі голову, вийшов кіоскер і став розставляти на вітрині журнали. В око впав свіжий номер "Парі-матч". На чорній обкладинці я побачив чоловіка, повислого в повітрі, мов гімнаст над перекладиною. Штани в нього були на підтяжках, груди закривала дитина з розвіяним від падіння волоссям. Обое летіли сторчголов, ніби виконували сальто в цирку. Не вірячи власним очам, я підійшов до кіоска. Це були ми з Аннабель. Купив журнал, що починався окремим репортажем з Рима. Над фотографією потрошеного ескалатора, через усю

сторінку чорнів великий напис: "Віч-на-віч зі смертю". Пробіг очима текст. Відшукали Аннабель. На наступній сторінці я побачив її фото з батьками, але мого прізвища не було. Фотографії були зроблені з відеомагнітофона, що фіксує подорож кожної групи пасажирів Лабіринтом. Я про це не подумав — зрештою, мені ж пообіцяли зберегти таємницю. Ще раз проглянув текст. Один з рисунків показував ескалатор, місце вибуху, детонаційний басейн, стрілки вказували, звідки й куди я скочив. На збільшеному фрагменті фотографії з обкладинки між моїми ногами й парашетом виднівся картатий рукав. Підпис повідомляв, що це "відірвана рука терориста". Залюбки порозмовляв би з журналістом, який це написав. Цікаво, чому він не вказав мого прізвища? Мою особу встановили, оскільки в репортажі я фігурував як астронавт, назвали прізвище Аннабель, "чарівного підлітка", що чекає листа від свого рятівника. Крім того, між рядками можна було вчитати навіть якийсь натяк на романтичні почуття, що зародились у трагічних обставинах. Мене охопила холодна лють. Круто повернувшись, я грубо проштовхався крізь натовп у холі, увірвався у набитий людьми кабінет директора, де всі говорили одночасно, й перекичав усіх. Експлуатуючи свій героїзм, я кинув на директорський стіл "Парі-матч". Згадуючи ту сцену, й досі червонію від сорому. Я добився свого. Директор, незвичний мати справу з такими героїчними астронавтами, капітулював і віддав мені єдиний номер, який залишався в його розпорядженні — божився, що це справді останній, бо присутні накинулись на нього, мов голодні вовки. Хотів піти по валізи, але мене попередили, що номер звільниться об одинадцятій, а була щойно восьма. Залишивши речі в адміністратора, я на три години став у Орлі сам собі паном. Вже пошкодував, що учинив таке, й оскільки з цього могли виникнути ускладнення, коли б серед пасажирів виявився якийсь журналіст, я вирішив до одинадцятої триматися якомога далі від готелю. Йти в кіно мені не хотілося, вечеряти також, тож я вчинив дурницю, якої мало не припустився колись у Квебеку, коли виліт затримав блізерд[23]. Пішов у протилежний бік аеровокзалу до перукаря, щоб він показав на мені всю свою майстерність. Перукар виявився гасконцем, і я небагато розумів з його балаканини, але, згідно зі своїм наміром, погоджувався з кожною його пропозицією, бо інакше мені довелося б залишити крісло. Стрижка й миття голови минули ще так-сяк, але потім він розійшовся. Знайшовши у транзисторі, що стояв перед дзеркалом, мелодію рок-н-рола, він підкрутив гучність, закасови рукави й, притупуючи в такт і пританцьовуючи, взявся за мене по-справжньому. Бив мене по обличчю, смикав за щоки, щипав за підборіддя, шмагав по очах розпареними серветками, час від часу роблячи в цих жахливо гарячих кляпах невеличку дірочку аби я не задихнувся передчасно, щось питає, але я нічого не чув, бо ще перед стрижкою він позатикав мені вуха ватою. Після мого "са va bien"[24] він знову кидався до шафи по нові пляшечки й мазі. Я просидів у нього цілісіньку годину. Врешті він зачесав мені брови, підрівняв їх, відступивши на крок, скептично оглянув своє творіння, змінив фартух, з окремого сховку вийняв золоту пляшечку, продемонструвавши її мені, —наче шляхетне вино, хлюпнув на пальці зелених драглів і почав втирати мені в тім'я. При цьому він весь час страшенно швидко запевняв, що я можу бути спокійним: облісіння

мені вже не загрожує. Енергійно вичесавши мені волосся, він зірвав усі рушники й компреси, витяг вату з вух, дмухнув у кожне з них делікатно і разом з тим інтимно, здійняв навколо мене хмару пудри, вистрелив перед носом серветкою і з гідністю вклонився, задоволений своєю роботою.

Шкіра на моїй голові стяглася, щоки пашіли, одурманений, я встав, дав йому десять франків чайових і вийшов. До часу, коли номер мав бути вільний, залишилося ще півтори години. Я пішов на терасу для проводжаючих, щоб глянути на нічний аеропорт, але збився з дороги. Проводилися якісь ремонтні роботи, частина ескалаторів була відгороджена канатами, й під ними поралися робітники. Заблукавши, я опинився серед натовпу, що поспішав до літаків, — екзотичних військових, черниць у накрохмалених чепчиках, цибатих негрів, очевидно, баскетболістів. Позаду стюардеса котила інвалідський візок з дідусем у темних окулярах і з пухнастим згортком, який раптом скотився з його колін і поскакав до мене. Мавпочка в зеленій камізельці і в шапочці дивилася на мене знизу жвавими чорними оченятами, а я дивився на неї, доки вона не побігла за візком, що віддалявся.

Мелодія рок-н-рола з перукарні причепилася до мене так настирливо, що вчувалася навіть у навколишньому гаморі. Під стіною в неоновому світлі виблискував електронний гральний автомат. Я кинув монетку й кілька хвилин відбивав світлову пляму на екрані, що зображала м'яч, але вона неприємно сліпила очі, і я відійшов, не закінчивши гри. Пасажири знову йшли на посадку, і серед них я побачив павича — він спокійно стояв з опущеним хвостом, хоча його майже штовхали, похитував головою, наче роздумував, кого б то дзьобнути у ногу. Спочатку мавпочка, тепер павич. Може, його хто загубив? Не зумівши протиснутися крізь натовп, я обійшов це місце збоку, але павича вже не побачив.

Згадавши про терасу, я роззирнувся навколо, але коридор, який я вибрав, завів униз, у лабіринти золотарів, кушнірів, контор і магазинчиків; бездумно дивлячись на вітрини, я раптом відчув глибину під плитами, на яких стояв, наче піді мною було замерзле озеро. Так, ніби вокзал мав під собою глухий і темний негатив. Власне кажучи, нічого цього я не бачив і не чув, але знав про цю глибину.

Піднявся ескалатором нагору, але в інше крило, й опинився в залі, заповненому автомобілями. Тісними рядами чекали вантаження гольфові візки, баггі[25], пляжні машинки, я тинявся проходами серед нагромадження машин, тішачись сяйвом, що спливало з їхньої блискучої поверхні, ніби флюоресційна фарба. Цей ефект я приписав освітленню й новій емалі. Зупинившись перед золотистим "баггі", покритим зверху ще якоюсь емаллю, я побачив своє відображення. Жовтий, як китаєць, я тремтів у ньому з обличчям, що витягалось, пухло, а при певному положенні голови мої очі перетворювалися в коричневі ями, з яких виповзали металеві скарабеї; нахилившись, я побачив за своїм відображенням ще одне, більше й темніше. Обернувся. Ззаду не було нікого, але в золотому дзеркалі та постать з'явилася знову, — цікавий оптичний ефект. Зал кінчався замкнутими воротами на роликах, тож я повернувся, як і прийшов, передражнюваний звідусюди безліччю відображень кожного мого руху, зовсім як у

кімнаті кривих дзеркал. Ці віддзеркалення чомусь будили тривогу. Я зрозумів чому: мої відображення з'являлись із незначним запізненням, хоча такого не могло бути.

Аби відчепитись від рок-н-рола, що засів у голові, я став насвистувати "Джона Брауна". Чомусь ніяк не міг втрапити на терасу, тому вийшов надвір боковим виходом. Хоча неподалік світили ліхтарі, навколо панував чисто африканський морок, такий густий, що, здавалося, його можна було помацати. У мене сяйнула думка, чи це не куряча сліпота, чи все в мене гаразд із родопсином, але незабаром я став бачити краще. Мене, очевидно, просто засліпила прогулянка в золотистій галереї — а немолоді очі вже не так швидко пристосовуються до зміни освітлення.

Велику будову за автостоянкою заливало яскраве світло. Серед вишок з прожекторами повзали бульдозери, сунучи пісок, — такий жовтий, що аж очі різало. Над цією нічною Сахарою висіла, мов галактика, плоска хмара денного світла, а чорний простір поза нею раз у раз прошивали сповільнені блискавки — світло машин, що з'їжджали з автостради до аеровокзалу. Ця звична картина видалась мені таємничо-чарівною. Аж тепер мандрівка аеровокзалом набула вагомості очікування. Не номера, хоча я й про це пам'ятав, а чогось важливішого; я раптом наче усвідомив, що наближається вирішальна мить. Це, власне, була певність, і як людина, що ніяк не може згадати прізвища, що крутиться на язиці, я не міг второпати одного: чого саме чекаю.

Я пірнув у натовп біля головного входу, точніше — він затягнув мене всередину. Повернувшись до залу, я подумав, що час перекусити чогось нашвидку, але сосиски виявились несмачними, наче з паперу. Я викинув недоїдки разом із фольговою тарілочкою в урну і зайшов до кав'ярні під розкішним павичем. Він розсівся над входом, такий великий, що це не могло бути опудало. Тиждень тому я вже побував під цим павичем разом з Аннабель, доки нас не відшукав її батько. Всередині було кілька чоловік. Узявши каву, я примостився в кутку обличчям до входу, бо відчув на собі чийсь настирливий погляд ззаду, коли я обернувся, — той погляд зник. Те, що зараз на мене ніхто не дивився, здалося навмисним. Під приглушений свист двигунів, що долинав наче з іншого, важливішого світу, я товк ложечкою твердий цукор на дні чашки. На столику поруч лежав журнал з червоною смугою поперек чорної обкладинки, певно "Парі-матч", але жінка, яка сиділа там з коханцем, прикрила назву торбинкою. Навмисно? Хто ж мене впізнав — збирач автографів чи випадковий репортер? Ніби ненароком я скинув мідну попільничку. Але на брязкіт ніхто не озирнувся. Це зміцнило мої підозри. Не чекаючи, що буде далі, я одним ковтком допив каву і вийшов з бару на вулицю.

Почував себе досить зле. Ноги гуділи, мов порожні труби, у куприк шпигало від недавнього випадку. Годі вже тинятися. Попід мерехтливими вітринами я рушив до ескалатора з великими блакитними літерами ЕЙР ФРАНС. Це найкоротша дорога до готелю. Щоб не ризикувати, я тримавсь за поруччя, бо сталеві краї східців були вичовгані до блиску. На середині підйому я зауважив, що переді мною стоїть жінка з собачкою на руках. Здригнувся, підвів очі й побачив розпущене біляве волосся, таке

саме... Повільно повертаючи голову, я наперед знав, хто стоїть за мною. Синювате в неоновому світлі обличчя в чорних окулярах здалося плоским. Майже грубо я протиснувся обіч блондинки вгору по ескалатору. Але просто так я не міг втекти. Зупинившись нагорі, я вдивлявся у пасажирів, яких ескалатор викидав на майданчик. Блондинка, ковзнувши по мені поглядом, пішла далі. На руці тримала згорнуту шаль з торочками. Ці торочки я прийняв за собачий хвіст. Чоловік виявився огрядним і блідим. Нічого азіатського. Здогадливий на сходах, — згадав собі, — але щоб із запізненням на тиждень? Кепські мої справи, пора спати! По дорозі купив швепсу, запхнув пляшку в кишеню й полегшено глянув на годинник у холі. Номер уже вільний. Гарсон поніс речі попереду, в передпокої поставив меншу валізку на більшу і, отримавши п'ять франків, пішов. В готелі панувала приємна тиша, серед якої свист літака, що зайшов на посадку, видався недоречним. Добре, що я не забув про швепс, мені саме захотілося пити, але не було чим відкрити пляшку, тож я вийшов у коридор, де мав би стояти холодильник, а в ньому мав бути ключ. Мене вразили теплі барви доріжки і стін коридора, і я з повагою подумав про французьких майстрів інтер'єру. Знайшовши холодильник, я відкрив пляшку і вже повертався, коли з-за повороту вийшла Аннабель. У темній сукні, вища, ніж я її запам'ятав, але з тою ж стрічкою у волоссі і з тим же уважним поглядом темних очей; вона йшла назустріч, легко помахуючи перекинутою через плече торбинкою. Я знав і цю торбинку, але востаннє бачив її розпороною. Вона зупинилася навпроти прочинених дверей до мого номера.

— Аннабель, що ти тут робиш? — хотів я запитати, здивований і разом з тим зраділий, але з уст вихопилося лише невиразне "А...", бо вона увійшла в кімнату, запрошуючи мене кивком голови й поглядом таким значущим, що я став наче вкопаний.

Внутрішні двері лишила напіввідчиненими. Розгубившись, я подумав, що, можливо, вона хоче звіритися мені в якійсь своїй таємниці, клопоті, але, ще не переступивши порога, виразно почув стук обох сандаликів об підлогу і скрипіння ліжка. Ще чуючи цей відзвук, повен праведного обурення, я увійшов до кімнати й задихнувся: в ній нікого не було.

— Аннабель! — гукнув я. Постіль була незаймана. — Аннабель! — Тиша.

У ванній? Я відчинив, почекав на порозі, доки темряву освітить лампа денного світла. Ванна, рушники, умивальник, дзеркало, а в ньому моє обличчя. Повернувшись до кімнати, не зважаючись більше кликати. Вона не встигла б сховатися в шафі, але я відчинив її. Порожня. Ноги обм'якли, і я сів у крісло. Ще й досі можу детально описати, як вона йшла, що несла, зрозумів, чому вона здалася мені вищою: була взута в босоніжки на високих каблучках, а в Римі бачив її босою. Пам'ятаю вираз її очей, коли переступала поріг, як глянула на мене, і її волосся ковзнуло через плече при повороті голови. Я чув, як стукнули босоніжки, зухвало скинуті з ніг, як заскрипіло ліжко — ці звуки мене аж шпигонули і все це було лише маною? Галюцинацією?

Я помацав свої коліна, груди, обличчя, наче саме з цього належало починати обстеження, провів обома руками по шорсткій поверхні крісла, встав, пройшовся по

кімнаті, стукнув кулаком по відчинених дверцятах шафи. Все було солідне, нерухоме, мертве, виразне і водночас — непевне. Затримавшись перед телевізором, я побачив на матовій опуклості екрана зменшене відображення ліжка і двох жіночих босоніжок, скинутих на килимок. Я з жахом обернувся. Там не було нічого. Біля телевізора стояв телефон. Я підняв трубку. Почув гудок, але не набрав жодного номера. Що, власне, я міг сказати Бартові — що в готелі мені привиділася дівчинка і я боюся бути сам? Поклав трубку, вийняв із валізки несесер, пішов до ванної і раптом застиг над умивальником.

Все, що я робив, відразу знаходило певний відповідник. Хлюпав в обличчя холодною водою, як Прок. Натер скроні одеколоном, як Осборн. Повернувшись до кімнати, я не знав, що мені робити. Зі мною, власне, нічого не діялося. Єдиним правильним рішенням було якнайшвидше лягти в ліжко й заснути. Разом з тим я боявся роздягтися, наче одяг правив за якийсь захисток — принаймні це було зрозуміле. Рухаючись беззвучно, аби не збудити лиха, я скинув штани, черевики й сорочку і занурив голову в подушку, погасивши верхнє світло. Тепер неспокій плив звідусюди — з неясно окреслених світлом нічної лампи речей. Вимкнув лампу. На мене найшло заціпеніння. Наказав собі дихати повільно й розмірено. У двері хтось постукав. Я навіть не поворухнувся. Постукали ще раз, тоді двері прочинилися, й до кімнати хтось увійшов. Темна на тлі освітленого коридора постать наблизилась до ліжка.

— Месьє...

Я не відізався. Людина постояла наді мною, поклала щось на столі й тихо вийшла. Замок клацнув, і я лишився сам. Не так одурманений, як розбитий, я сповз з ліжка й засвітив бра. На столі лежала складена телеграма. Непевно тримаючись на ногах, відчуваючи, як калатає в грудях серце, я взяв бланк. Адресована мені, в готель "Ейр Франс". Глянув на підпис, і мене до кісток пройняв дроз. Я міцно заплющив повіки, тоді розплющив і ще раз прочитав прізвище людини, яка вмерла досить давно, щоб зітліти під землею.

"ЧЕКАЮ РИМ ХІЛТОН КІМНАТА 303

АДАМС"

Прочитав текст разів десять, підносячи його до самих очей і обертаючи телеграму на всі боки. Її надіслано з Рима о 10.40, добру годину тому. Може, це звичайна помилка? Ренді міг перебратися в "Хілтон", адже в готелі коло Іспанських сходів він зупинився, не знайшовши нічого кращого, а тепер переїхав і повідомляє мене. Йому переказали про мій дзвінок, а він, не дочекавшись мене й почувши про затримку рейсів, надіслав телеграму. Але чому, власне, так перекрутили прізвище? Сівши під стіною, я думав, чи не може це бути ще й сном. Наді мною світилася лампа. Все, на що я дивився, мінялося. Штора на вікні, телевізор, загнутий ріжок килима, обриси тіні обіцяли щось незбагненне. Заразом усе оточення залежало від мене. Існувало лише завдяки моїй волі. Я вирішив усунути з нього шафу. Блиск полірованої стіни потьмянів, контури дверей потемнішали, в шафі з'явився неправильний пролом, повний рухомого слизу. Спробував відновити шафу, але марно. Оточуюче тануло в півмороці кутів,

врятувати я міг лише те, що було освітлене. Я потягся до телефону. Трубка, глузливо вигнувшись, вислизала з руки, телефон став чорним, шорстким на дотик каменем з діркою замість диска. Пальці пройшли крізь його поверхню й наткнулися на щось холодне. На столі лежала кулькова ручка. Напружуючи всі сили, щоб вона не зникла, я написав поперек бланка великими кривулями:

"11,00 NAUSEA[26]

11,50 ГАЛЮЦИНАЦІЇ Й ХИМЕРИ".

Але, пишучи, я забув про оточення і вже не міг з ним упоратися. Я чекав, що розпадеться кімната, а тим часом сталося несподіване. Я зауважив, що поряд щось діється. Це "поряд", як я зорієнтувався, було моїм тілом. Воно збільшувалося. Ноги й руки, випростуючись, віддалялися від мене. Злякавшись, що голова проб'є стелю, я впав на ліжку. Лежачи горілиць, я ледве дихав, груди здіймалися, як баня собору святого Петра, в кожному жменю я міг би взяти по кілька шаф, та що шаф, там помістилася б уся кімната! "Це маячня, — сказав я собі. — Не зважай на неї". Я настільки збільшився, що межі тіла розчинилися в мороці. Блукали десь у північній за милі звідси. Я вже майже не відчував їх. Зосталися самі нутрощі. Вони стали велетенськими. Лабіринт у просторі, прірва між моїм мисленням і світом. Зрештою, й світу вже не було. Не дихаючи, я нахилився над цією своєю безоднею. Там, де досі були легені, нутрощі, вени, тепер спочивали самі думки. Це вони були такі величезні. В них я побачив своє життя. Викривлене й зім'яте, воно жаріло, обвуглювалось і ставало попелом. Розсипалося вогненним пилом, чорною Сахарою. Вона була моїм життям. Кімната, в якій я лежав, мов риба на дні, теж зменшилася до зернятка. І була в мені А тіло все розросталося й розросталося, і я злякався. Мене вбивала страшна сила мого визволеного тіла, що жадібно й невпинно поглинало простір. Усмоктуваний вглиб, я скрикнув від розпачу й напружив руки, що спиралися на матрац десь у центрі Землі. Боявся, що від цього руху розваляться стіни. Вмовляв себе, що це неможливо, та кожним м'язом і нервом відчував, що це так. У божевільній спробі втекти я сповз з ліжка, впав на коліна й по стіні дотягнувся до вимикача. Світло залило кімнату різким, як ніж, сяйвом. Побачив стіл, наче облитий емаллю всіх кольорів веселки, телефон, запечений, мов кістка, далеко в дзеркалі — власне обличчя, лискуче від поту, — я впізнав його, але нічого не змінилось. Намагався зрозуміти, що зі мною діється, яка сила розпирає мені груди, шукаючи виходу. Чи нею був я? І так, і ні. Велетенська рука була моєю рукою. Але якщо вона перетвориться на гору м'яса й задавить мене гарячою масою, чи мав я й надалі вважати її своєю рукою, а не силою, яка її рознесла? Хоч як силкувався чинити опір метаморфозам, та весь час запізнавався, бо все вже встигало змінитися. Тепер мій погляд підіймав стелю, відсував її, кожна точка вгиналася під моїм поглядом, танула, провалювалася, ніби я горів і розтоплював очима будівлю з воску.

— Це маячня! — спробував я вигукнути.

Слова озвалися, мов луна з колодязя. Відштовхнувшись від стіни, я став, широко розставивши ноги, що грузли у м'якій масі паркету, повернув голову, мов баню

величезної вежі, й побачив на нічному столику годинник. Циферблат став дном променистої лійки. Секундна стрілка дріботіла по ньому страшенно повільно. За стрілкою лишався біліший від емалі циферблата — слід який розширився й перетворився на видну з пташиного польоту рівнину, вкриту шеренгами військ. Вибухи шматували вапняк між шеренгами, дим угризався в обличчя, в м'які маски беззвучної агонії. Маса піхоти наче оскліла, їх кров розтікалася круглими плямами червоного болота, а вони, закривавлені, вкриті курявою, наступали далі під розмірений гуркіт барабанів. Коли я відсунув годинник, битва зменшилася, але не зникла. Кімната похитнулася. Вона поволі повернулася, відкидаючи мене на стелю. Щось затримало моє падіння. Я став навколішки. Лежав коло ліжка, а кімната рухалася дедалі повільніше, речі займали свої місця, все зупинилося. Лежачи головою на підлозі, я боком, наче пес, глянув на годинник, що стояв на столику, спертий на лампу. Була за чверть перша. На циферблаті вже нічого не відбувалось, секундна стрілка бігла спокійно, мов мурашка. Я сів на паркет, його прохолода витверезувала. Кімната виринула в білому світлі, наче суцільний литий кристал із вплавленими променистими предметами, повна нечутних звуків. Кожна річ, кожна згортка штор, тіні, що падали від столу, існували в цьому просвітленні з невимовною досконалістю. Я не звертав на цю красу жодної уваги, напружений, наче пожежник, що очікує в амфітеатрі диму, не помічаючи чарів сцени. Підвівся легкий і кволий. Перемагаючи неслухняність пальців, дописав на бланку:

"12,50 ПОЛЕГШЕННЯ

ПЛІМАЗИН ЗРАНКУ

ОРЛІ — ПЕРУКАР".

Це все, що я знав. Схилившись над столом і далі дивлячись на кривулясті літери, відчув чергову зміну. Відблиски на поверхні столу затріпотіли, мов крильця метеликів, злетіли, стіл залопотів мені в обличчя сірими крильми кажанів, затьмаривши світло нічного світильника, край стола під моїми пальцями обм'як — я не міг ні утекти від нових перетворень, ані встигнути за ними, а в наступну годину швидкість перевтілень стала запаморочливою. Жахливі, величні, знущальні, вони прошивали мене наскрізь, як вітер, навіть при заплющених повіках, — очі стали зайвими. Пригадую невпинне зусилля, з яким я викидав із себе цю чужу стихію, наче хотів виблювати її, — все було марно, але я боронився і дедалі рідше залишався глядачем, ставав часткою безлічі видінь.

Після першої години виринув іще раз. Процес ішов хвилями, як перистальтика, кожна хвиля здавалася останньою, але наступна виявлялась іще сильнішою. Примари відступили між другою і третьою ночі, і це було ще гірше, бо все навколо мене набрало нормального зовнішнього вигляду, але в іншій подобі. Як це пояснити? Меблі й стіни закам'яніли, запеклися, застигли в несамовитих перетвореннях; час зупинився, і все навколо, що лавиною накочувалося на мене звідусіль, виглядало наче в незвично довгому спалаху магнії. Вся кімната була мов пауза між двома зойками, а наступне з неприхованою ворожістю проглядало на стиках шпалер, у зображеннях замків над Луарою, що висіли над ліжком, у зелених газонах цих замків. Ця зелень була моїм

виροком; стоячи на колінах, я зрозумів, що неминуче програю. Тоді я накинувся на кімнату, так, на кімнату, подер шнури штор і занавісок, стягнув їх з вікон, вхопив постіль з ліжка, вкинув цей смертоносний клубок до ванної, замкнув її, а ключ зламав у вхідних дверях. Але спершись, задиханий, на віконну раму серед бойовиська, я зрозумів, що це нічого не дасть. Мені не знищити вікон і стін. Викинувши речі з валіз на підлогу, я вхопив плоскі наручники з металевим ланцюжком — їх мені з усмішкою дав у Неаполі Ренді, щоб я надів їх на вбивцю, коли знайду. Я його знайшов. З-поміж сорочок посипалися темні грудочки — мигдаль із розірваного пакуночка, про нього я вже не писав, боячись, що не встигну, а просто кинув жменю на телеграфний бланк, тоді присунув крісло до радіатора, вмовився в нього, впершись хребтом у спинку, а ногами в підлогу і, прикутий до труби опалення, чекав ЦЬОГО, як старту. Але стартував не вгору й не вниз, а в глибину — в жовтогарячій імлі, серед круговерті стін, на прив'язі не міг дістатися ні до чого, крім ніжки ліжка, хоч рвався, як пес з ланцюга. Мені вдалося підтягнути його, і, наче збиваючи полум'я, я притиснув голову до матраца, прогриз його до поролону, але губчаста маса не душила, і я, стогнучи у відчаї від того, що не можу відібрати собі життя, стиснув вільною рукою горло. Останнє, що запам'яталося мені перед тим, як втратив свідомість, були спалахи в мозку. Очевидно, бився головою об труби. Пригадую, саме тоді промайнула остання надія, що, може, нарешті вдасться. І все. Я вмер, і нітрохи не здивувався, що знаю про це. Згодом плив чорними водопадами по незнаних гротах, чуючи шум і ревіння, наче лише мій слух помер не зовсім. Чув дзвони. Темрява порожевела. Відкривши очі, побачив над собою велике, чуже, бліде, неприродно спокійне обличчя. Це було обличчя доктора Барта. Я одразу впізнав його й хотів сказати про це, але втратив свідомість.

Прикутого до батареї, мене знайшли о четвертій ранку, бо італійці з сусіднього номера повідомили службу, а оскільки це нагадувало приступ божевілля, мені зробили заспокійливий укол і відвезли в лікарню. Милий Барт, почувши зранку, що рейси літаків затримано, зателефонував до Орлі й, довідавшись про мою долю, поїхав до лікарні, де я лежав, усе ще не опритомнівши. Я прийшов цілком до тями аж через тридцять годин. У мене були пошкоджені ребра, прокушений язик, на голові в кількох місцях накладено шви, рука в наручнику нагадувала бідон, так я рвався з прив'язі. На щастя, регулятор, до якого я себе прикував, був залізний, пластмасовий не витримав би такого, і я викинувся б з вікна; я, власне, нічого в світі не прагнув так, як цього.

Один канадський біолог зауважив, що в шкірній тканині людей, що не лисіють, наявна та сама нуклеїнова сполука, як у вузьконосих мавп, що теж не лисіють. Ця речовина, названа "мавп'ячим гормоном", виявилася дійовою в боротьбі з облісінням. У Європі гормональну мазь почала виготовляти три роки тому одна швейцарська фірма за американською ліцензією Пфіцера.

Швейцарці видозмінили препарат, зробили його ефективнішим, але й більш чутливим до тепла, під дією якого він швидко розкладався.

У шкірі людей, що багато загорають, препарат змінює свою структуру і може під впливом риталіну перетворитися на препарат Х доктора Дюнана — психічний

депресор, однак, викликає отруєння лише у великих дозах. Риталін знаходиться у крові осіб, що його вживають, а гормон застосовується зовнішньо у вигляді мазі з домішкою гіалуронідази, яка допомагає лікам проникнути через шкіру у кровоносні судини. Але для отруєння з психотичним ефектом потрібно втирати в шкіру хоча б двісті грамів мазі на добу, вживаючи при цьому більші від максимальних дози риталіну.

Каталізатором, що в мільйони разів посилює дію депресора, є сполуки ціанідів з сіркою — роданіди. Три літери, три хімічні символи С становлять ключ до таємниці. Сліди ціанідів є в гіркому мигдалі. Саме це надає йому характерної пекучої гіркоти. Кілька фабрик Неаполя, які випускали смажений мигдаль, страждали від нашествия тарганів. Для дезинфекції кондитери вживали препарат із значним вмістом сірки. Її частинки потрапляли до емульсії, в яку перш ніж смажити, занурювали мигдаль. Доки температура печі була низькою, це не давало побічного ефекту. Лише при перевищенні карамелізації цукру ціаніди мигдалю утворювали з сіркою родан. Але й родан, потрапляючи в організм, ще не стає дійовим каталізатором препарату Х. У тканинах реагентів мусять бути вільні іони сірки. Такі іони у вигляді сульфатів і сульфідів давали сірководневі ванни. Отже, гинув той, хто застосовував гормональний препарат, риталін, брав сірководневі ванни й ласував мигдалем, по-неаполітанськи підсмаженим у цукрі. Роданіди каталізували реакцію в таких мізерних кількостях, що виявити їх можна було лише хроматографією. Умовою несвідомого самогубства були ласощі. Хто не міг їсти солодощів через діабет чи не любив їх, лишався живий. Швейцарську видозміну мазі продавали в усій Європі останні два роки, тому раніше подібних випадків не зафіксовано. В Америці їх не було, бо мазь монопольно виготовляв Пфіцер, а його препарат не розкладався від тепла, як європейський. Жінки не вживали мазі, призначеної для чоловіків, отже, й не могли стати жертвами.

Бідолаха Прок потрапив у пастку іншим шляхом. Він не лисів, тобто не потребував гормональної мазі, не ходив на пляж, не брав сірководневих ванн, але іони сірки потрапили в його кров із сульфідного проявника, пари якого він вдихав у лабораторії, риталін вживав від сонливості, а препарат Х приніс йому доктор Дюнан, розбивши свої окуляри. Освічений і терплячий доктор, розтираючи на порошок кожен клаптик, кожну пучку пилу з майстерні Прока, досліджуючи фанерну перегородку й шліфувальний камінь, не знав, що таємнича субстанція, яку він шукав, лежить у вигляді кулька зацукреного мигдалю в шухляді старого комода метрів за чотири над його головою.

Мигдаль, знайдений на столі разом із моїми записами, відкрив очі на відсутню ланку Бартовим хімікам.

Можливо, несуттєва, але досить цікава, певна анекдотична деталь. Уже в Штатах один мій знайомий сказав, що сірчаний цвіт, яким мене лікував малий Петрусь, жодною мірою не міг спричинитися до отруєння, оскільки тверда сірка, перетворена на пил шляхом сублімації, вже не розчиняється. Цей хімік висунув *ad hoc*[27] таку гіпотезу. Іони сірки потрапили в мою кров з сульфідного вина. Як прийнято у Франції, я пив щоразу, коли обідав чи вечеряв, але виключно в домі Барта, бо більше ніде не їв, а

хіміки НЦНД, знаючи про це, змовчали про таку можливість, аби не бентежити шефа підозрою, що він подає гостям якесь пійло.

Згодом мене питали, чи той мигдаль був моєю "еврикою". Найпростіше було підтвердити чи заперечити, але я просто не знав. Ще раніше, нищачи те, що потрапляло під руку, і вкидаючи все, що могло загрожувати моєму життю, у ванну, я діяв несамовито, але в цьому шаленстві була іскра методу самозбереження, отож і з мигдалем могло бути подібне. Я хотів, в цьому певний, додати його до записів, і цей жест міг бути лише наслідком багаторічних тренувань. Мене вчили фіксувати події в умовах максимального стресу, вимагаючи виконання, що не залежало від моїх міркувань про істотність того чи іншого факту. Це міг бути й проблеск інтуїції, який з'єднав воєдино ранкову грозу, приступ чхання, таблетку, що застрягла в горлі, мигдаль, яким я її заїв, і образ Прока, що востаннє входить до кондитерської на розі рю Амелі. Таке припущення видається надто гарним, щоб бути правильним. Очевидно, я пов'язував мигдаль з неаполітанською справою тому, що кондитер виклав з нього на вітрині Везувій. Оскільки Везувій не мав з цим нічого спільного він виявився чисто магічною зв'язкою, хоча й наблизив мене до суті справи.

Щоправда, уважно читаючи мій рапорт, можна зауважити, що слідство не раз мало такі близькі до розв'язання факти, але результату вони не дали. До суті наблизився Барт, правда, він помилився щодо політичних мотивів випадків, але слушно сумнівався в принципах відбору "групи одинадцяти" й правильно визначив, чому жертвами ставали лише іноземці, та ще й самотні, тобто ізольовані від італійського оточення подвійно — незнанням мови й відсутністю близьких. Провісником отруєння була зміна поведінки, помітити яку на цьому етапі могла лише близька людина.

Згодом вдалося виявити й кілька незавершених випадків, коли отруювалися італійці чи іноземці, які були в Неаполі з дружинами. Події, звичайно, розвивалися однаково. Жінка, занепокоєна дивацтвами чоловіка, спостерігала за ним щораз пильніше, а коли доходило до галюцинацій, всіма силами схиляла його до від'їзду. Прагнення втекти додому було природною реакцією на незрозумілу загрозу. Натомість італійці вже на початковому етапі отруєння опинялися під наглядом психіатра — найчастіше під тиском родини, — отож і в цих випадках наставала цілковита зміна способу життя, людина переставала їздити машиною, вживати плімазин, припиняла водні процедури, і симптоми швидко зникали. Слідство не виявило цих незавершених випадків через просту дрібницю. З оточення хворого завжди знаходилася людина, яка анулювала сплачений абонемент, реєстраційні ж книги фіксували фінансове сальдо, а не факт припинення процедур, і потенційні жертви не лишали в них жодного сліду.

Зрештою, слідству заважали й інші фактори. Ніхто не афішує вживання мазі від облісіння. Хто зовсім не дбав про лисину чи віддавав перевагу перуці, обминав небезпеку, але ж як це було з'ясувати? Хто не вживав гормону, того, живого й здорового, не було про що розпитувати, а хто вживав, той гинув. Серед речей жертв не знаходили коробок від швейцарської мазі, бо її слід було зберігати в холодильнику, що легко робити вдома, а не в готелі, тому педантичні літні чоловіки не возилися з маззю,

а просто відвідували місцевих перукарів. Мазь слід було втирати раз на десять днів, тому кожна з жертв лише раз відвідала в Неаполі перукаря, але нікому й на думку не спало під час слідства випитувати перукарів, що вони втирають в голови деяких клієнтів.

Нарешті, жертви відзначалися фізичною схожістю, оскільки мали певні спільні риси характеру. Це були чоловіки на порозі старості, але з претензіями, вони боролися зі старістю і водночас приховували це. Хто переступив цей поріг і, лисий як коліно, в шістдесятирічному віці перестав молодитися, той не шукав більше чудотворних ліків, хто ж лисів передчасно, років у тридцять, той не хворів на ревматизм і не лікувався ваннами. Отже, загроза висіла лише над тими, хто увійшов у смугу згасання й старів. Чим уважніше розглядали ми факти, тим більше бачили їхню подібність. Отруєння траплялося в період квітування трав, бо водії в іншу пору не вживали плімазину, а хто мав тяжку форму астми, не їздив машиною і не вживав препарату, призначеного для водіїв.

Відвідуючи мене в лікарні, Барт виявив стільки сердечності, що перш ніж полетіти до Штатів я відвідав його з прощальним візитом. Петрусь чекав біля сходів, але зник, побачивши мене. Я зрозумів, у чому справа, й запевнив малого, що неодмінно вишлю йому свій шолом. У Барта був доктор Соссюр, вже без сюртука, зате в сорочці з мереживними манжетами. Замість калькулятора він мав на шії годинник. Переглядав книжки в бібліотеці, а Барт повідомив мені цікаву річ: спроба застосувати у слідстві комп'ютер вдалася чудово, хоча сама машина, незапрограмована й незапущена, нічого, власне, не робила. Але коли б я не прилетів до Парижа¹ саме з таким наміром, не зупинився б у нього, не викликав симпатії у його бабусі, а малий Петрусь не лікував би мене сірчаним цвітом після падіння зі сходів — одне слово, роль комп'ютера у вирішенні загадки безсумнівна, хоча й чисто символічна. Сміючись, я зауважив, що карамболь зовсім випадкових подій, який скерував мене до самого центру таємниці, здається мені зараз ще наймовірнішим, ніж власне таємниця.

— Типово егоцентрична помилка! — обернувся від книжкового стелажа Соссюр. — Ця серія випадків — не так знамення сучасності, як провісник майбутнього. Це його попередження, ще незрозуміле...

— А ви розумієте його?

— Здогадуюся про його значення. Людство настільки розмножилося й ущільнилося, що ним починають керувати атомні закони. Кожен атом газу рухається хаотично, але саме цей хаос породжує лад, тобто сталий тиск, температуру, питому вагу тощо. Ваш випадковий успіх виглядає парадоксальним — у довгій серії надзвичайних збігів. Але так здається лише вам. Ви скажете: не досить було впасти з Бартових сходів, вдихнути сірку замість тютюну, потрібна була ще ваша вилазка на рю Амелі, викликана історією Прока, чхання перед бурею, мигдаль, куплений для дітей, відміна рейсів на Рим, перукар і навіть те, що він був гасконець, — щоб відбулася ланцюгова реакція.

— Більше того, — підхопив я, — якби моя участь у визволенні Франції не обмежилася тріщиною куприкової кістки, то контузія не дала б себе знати на

ескалаторі в Римі, отже, й тут я швидко б прочумався. Якби я не потрапив на римські сходи відразу перед терористом, моє фото не з'явилося б у "Парі-матч", а без цього я не добивався б номера в готелі "Ейр Франс", а повернувся б ночувати в Париж, і знову нічого не трапилось би. Та й сама ймовірність моєї присутності при замаху апріорі була астрономічно мала. Я міг полетіти іншим літаком, міг стати в іншому місці. Що й казати, коли до того й після того все складалося саме з таких астрономічних неймовірностей! А коли б я не довідався про справу Прока, не вибрався до Рима саме тоді, коли відклали польоти — а це теж чистісінький збіг обставин.

— Те, що ви дізналися про справу Прока? Не думаю. Ми саме говорили з доктором про це перед вашим приходом. Вас ознайомили зі справою завдяки незгоді між Сюрте й міністерством оборони, яка виникла через політичну гру. Хтось прагнув скомпрометувати певного військового, покровителя Дюнана, що бавився в політику. Такий собі більярд.

— Я мав бути кулею чи кием?

— Припускаємо, що ви мали підняти з архіву справу Прока, а це посередньо зашкодило б Дюнанові...

— Нехай так, але який же зв'язок між метою мого приїзду в Париж і політичними інтригами у Франції?

— Звичайно, жодного. Саме тому такий збіг стількох випадковостей, що привів вас до самого центру загадки, здається вам неймовірним, позбавленим здорового глузду. Тож скажу: геть цей глузд! Справді — кожен фрагмент ваших перипетій, узятий зокрема, здається ще досить імовірним, але траєкторія випадковостей, складена з цих фрагментів, скидається на чудо. Адже ви так гадаєте?

— Саме так!

— Тим часом сталося те, про що я казав вам, любий друже, тут, унизу, три тижні тому. Уявіть собі стрільбище, де замість мішені поставлена поштова марка — за півмилі від стрільців. Це десятисантиметрова марка з Маріанною. На її чолі муха поставила цятку. Тепер нехай візьмуться стріляти кілька снайперів. Вони нізачо не влучать у цю цятку, хоча б тому, що її взагалі не видно. Тоді приведемо на стрільбище сотню посередніх стрільців, але нехай гатять цілими тижнями. Зрозуміло, що зрештою куля одного з них влучить у цятку. Влучить не тому, що він феноменальний стрілець, а через густоту обстрілу. Згодні з цим?

— Так, але це не пояснює...

— Я не закінчив. Зараз літо, і на стрільбищі не бракує мух. Імовірність вцілити у цятку була дуже мала. Імовірність поцілити одночасно в цятку і в муху, що пролітає перед рушницею, ще менша. А імовірність влучити в цятку і в трьох мух тією самою кулею буде, як ви казали, астрономічно мізерна, але запевняю вас, що й такий збіг можливий, коли стріляти досить довго!

— Ви говорите про батальйон стрільців, а я був сам...

— Це вам тільки так здається. На даному відтинку часу куля, влучаючи в цятку і три мухи, теж буде лише одна. Стрілець, з яким це трапиться, дивуватиметься так

само, як і ви. Те, що саме вцілив він, зовсім не чудо, адже хтось мусив уцілити. Розумієте? Сталося те, що я вам пророкував. Загадку Неаполя породив механізм долі, і той-таки механізм розв'язав її. В обох частинах рівняння діяв закон великих чисел. Звичайно, не виконавши хоч однієї з множини умов, ви б не отруїлися, але рано чи пізно хтось інший виконав би ці умови. За рік, за три, за п'ять років. Це сталося б, оскільки ми живемо вже в такому, власне, пересиченому випадковостями світі. У молекулярному газі людей, хаотичному і вражаючому неймовірностями, лише окремі атоми — особистості. Це світ, у якому вчорашнє незвичне стає нинішнім звичним, а сьогоднішня крайність — завтрашньою нормою.

— Так, але я...

Він не дав мені договорити. Барт, добре знаючи його, підморгнув мені, наче стримуючись від сміху.

— Вибачте, але справа зовсім не в вас.

— А якби не я, то хто? Якийсь детектив?

— Не знаю й не хочу знати. Хтось. Я чув, ви маєте намір написати книжку про цю справу?

— Вам сказав Барт? Так, маю уже навіть видавця... але чому ви про це питаєте?

— Питаю, бо це стосується справи. Якась куля мусить вцілити на тому стрільбищі і якась людина мусила вцілити в суть цієї справи. А якщо так, то коли не брати до уваги автора й видавця, то написання такої книги — теж математична неминучість.

Листопад 1975

1

Могутній італійський бензин (іт.).

2

Тут — колір, що сприятливо впливає на психіку (гр.).

3

Приємного дня (англ.).

4

Станція техобслуговування (іт.).

5

Нездужання (фр.).

6

Рим тібрський (іт.).

7

Перевага в умовах змагання, що надається слабшому противникові з метою врівноваження шансів на успіх (англ.).

8

Буквально: кмітливість на сходах (фр.), відповідає українському: мудрий по шкоді. У даному випадку — гра слів.

9

Поправляти долю (фр.), відповідає українському: кувати своє щастя.

10

Божевільня удвох (фр.).

11

Або Цезар, або ніхто (латин.).

12

Смерть (гр.).

13

Спільна дія двох чи кількох агентів в одному напрямі (гр.).

14

Кому вигідно? {латин.}.

15

Визволення жінок, емансипація (англ.).

16

До певного часу, тимчасово (латин.).

17

Через уповноваженого (латин.).

18

Наперед, випереджаючи факти (лат.).

19

Зробив той, кому вигідно (латин.).

20

Сходження, підйом (латин.).

21

Різке психомоторне пригнічення при деяких психозах (латин.).

22

Найвищою мірою (латин.).

23

Раптовий холодний північно-західний вітер у Північній Америці.

24

Все гаразд (фр.).

25

Легка двомісна машина з відкидним верхом (англ.).

26

Морська хвороба, нудота (латин.).

27

У даному випадку (латин.).